

Tartu Riikliku Ülikooli
Üldajaloo Kateder

Thomas More ja tema
„Utopia“.

Diplomitöö.

Lukk, Hilja
ajaloo-keele teadusk.
ajaloo osak.
VI kursus

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Tartus
1960

Sissejuhatus.

"Kogu senise ühiskonna ajalugu on klassivõitluse ajalugu" ¹⁾ — need K. Marxi ja Fr. Engelsi sõnad määravad meie ühiskonna ajaloo käigu ja annavad võtme inimühiskonna ajaloo mõistmiseks. Kogu klassiühiskonna ajalugu oma eksisteerimise joonul kujutab endast võitlust kahe klassi vahel — ekspluatööri-
jate ja ekspluateeritavate vahel. Alles seal, kus on kaotatud väärtus tootmisvahenditele, kaob ühe inimese ekspluateerimine teise poolt ja kaob ka klassivõitlus. Kuigi inimühiskonna ajalugu tunneb kolme ekspluateerimisele rajanevat ühiskonda — orjanduslikku, fodaalset ja kapitalistlikku — on neil riiki üs ühine joon — kõik nad rajanevad ühe inimese ekspluateerimine teise poolt. Kõigis neis riikides jätkub klassivõitlus, muutuvad ainult selle

1) K. Marx ja Fr. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1955, lk. 30

vormid, ja mida edasi, seda teravamaks muutub klassivõitlus, seda rafineeritumaks muutub rõhumine. Kõige rafineeritum ekspluaterimisele rajanev ühiskond - kapitalistlik ühiskond - aga sinistab eel- ja järgs hõlvakaevaja - proletariaadi - kes juba kaotab täielikult ekspluaterimisele rajaneva ühiskonna. Marx ja Engels märgivad: „Sünkroniseeritud feodaalsest ühiskonnast väljasaarvanud tänapäeva kodanlik ühiskond ei ole kaotanud klassivastuolusid. Ta on asetanud ainult vanade asemele uued klassid, uued rõhumis-tingimused, uued võitlusvormid.”¹⁾ Lenin kirjutab selle kohta: „Kui feodalism oli kukutatud ja päevavalgust nägi „vaba“ kapitalistlik ühiskond, siis selgus otsekohe, et see vabadus tähendab uut töökahva rõhumise ja ekspluaterimise süsteemi. Selle rõhumise vasturajana ja protestina selle vastu hakkas seda-maid tekkima mitmeneguseid sotsialistlikke spetsiifilisi. Kuid esialgne sotsialism oli utoopiline sotsialism. Ta arvustas kapitalistlikku ühiskonda, mõistis hukka ja needis teda, unistas tema hävitamisest, fantaseeris paremast maailmasõjast ja püüdis rikkaid veenda, et ekspluaterimine on kõlblusvastane.”²⁾ Oma töö

1) K. Marx ja F. Engels, Kompartei manifest, lk. 31

2) V. I. Lenin, Marxismi kolm allikat ja kolm komponenti, Tallinn, 1954, lk. 8

"Sotsialismi areng utoopiast teaduseks" toob Fr. Engels ära kogu tööstuse arenemise ajaloo, alates keskajast, ning ühtlasi ka sotsialismi arengu utoopiast teaduseks ja ta märgib, et sotsialism oma teoreetilises vormis esineb algu keel XVIII saj. prantsuse valgustajate poolt esile tõstetud printsiipide areng. Ilus panejaks sotsialismile, kuigi utoopilises vormis - on aga varajased utopistid XVI - XVII saj. Nende hulgas tuleb eelkõige esile tõsta utoopilise sotsialismi rajajat Thomas More'i, kelle poolt kasutusele võetud nimi - Utopia - (More kirjeldas klassideta, ühiskondliku omaandide rajanevat ühiskonda Utopia saarel) saab üldnimeas sotsialistlikele õpetustele tootumatu vormis - utoopilisele sotsialismile. (Nime-tusel peatume lähemalt töö käigus.) Thomas More'i utoopilise sotsialismi õpetus saab aluses kõigile järgnevale utoopilistele õpetustele.

Sotsialism XVI saj. algul ei saanud olla midagi muud kui unistus, tootumatu teooria. Tolleaja konarretsetes tingimustes ei olnud võimalik seda õpetust ellu rakendada ja oma olemuselt jäi ta kaugel teaduslikest sotsialismist. Kapitalismi võidul ei saanud

olla küpsed, arenenud sotsialismi teooriad, selles puudusid vajalikud tingimused. Ideed teavad siis, kui on olemas vajalikud tingimused, kuigi need ideed võivad teatud määral oma ajast ette jõuda. XVI saj. algul ei olnud tingimusi teadusliku sotsialismi teavimiseks. Utopilise sotsialismi teave oli tingitud konkreetsetest ajaloolistest tingimustest. Engels kirjutab selle kohta „Anti-Dühringis“: „See ajalooline seisund määras ka sotsialismi rajajate vaated. Kapitalistliku tootmise ebauksele seisundile, ebauksele klassivahukordadele vastasid ebauksed teooriad.“¹⁾ Ja sealsamas edasi kirjutab ta: „Asi seisis selles, et tuli leiutada uus ühiskondlik uus korra täiuslikum süsteem ning see antud ühiskonnale peale suruda väljastpoolt, propaganda teel, aga kui võimalik, siis ka mustriatsete näidete abil. Need uued sotsiaalsed süsteemid olid juba ette määratud jääma utopiatega ja mida üsikasjalikumalt nad välja töötati, seda enam pidid nad kanduma puhta fantaasia valdkonda.“²⁾

Kui see ka oligi. Kõin tööd, mis käsitlesid nende autorite arvates kommunistlikku ühiskonda, ei teinud seda mitte, nad jäid sellest kaugel.

1) F. Engels, Anti-Dühring, Tallinn, 1954, lk. 226

2) sealsamas

le. lõus kama aega, enne kui ajaloo areng jõudis nii kaugele, et oma aja esindlised inimesed suutsid jõuda sotsialistliku süsteemi kujutamiseni, jõudsid välja materialistliku maailmavaateni. Veel XIX saj. oli sotsialismi valdominas palju nõrkumisi ja nõrvalikaldumisi. Näkirjutab Lenin Herzeni kohta: „Sisuliselt polenud see üldse sotsialism, vaid kaunihingeline fraas, heasüdamlik unistus, millest kodanlik demokraatia ja samuti tema mõju alt vabanemata proletariaat rüütas oma tolleage revolutsioonilisuse.“¹⁾ Alles siis kui teinud sotsiaalsed eeldused proletariaadi formeerumise ja vastuolude kujunemise näol kodanluse ja proletariaadi vahel, võis teada teaduslik sotsialism, mille töötasid välja Marx ja Engels.

On selge, et XVI saj. teinud sotsiaalsed süsteemid pidid jääma utoopilisteks oma ajalooliste tingimuste tõttu. Ei Thomas More'i Utopia saare ühiskond ega ka Campanella Päikeserüü ühiskond ei oleud elle rakendatav. Ei oleud elle rakendatav mingisugune ühiskondsaule omandole rajatud ühiskonna idee XVI saj. — ajal, mil kapitalism ja kodanlus alles teavis. See saab toimuda

1) V. I. Lenin, Herzeni mälestused, Teosed, 18, Tallinn, 1953, lk. 10

ainult siis, kui on teinud ainus tõeliselt revolutsiooniline klass - proletariaat - ja kui see proletariaat on muutunud nii võimsaks, et ta suutab kodanluse ja püstitab oma - proletariaadi diktatuuri. See võib teostuda suure Sot. revolutsiooni Oktoobrirevolutsiooniga.

Omelti on xvi - xviii saj. utoopilistel sotsialistidel tohutu tähtsus sotsialismi kujunemisel, kuna need esimestena suutsid anda ühiskonna kirjelduse, kus puudub erasood ja kõik sellest tulenevad pahed. Thomas More oli utoopilise sotsialismi rajaja, temast peale algab sotsialismi areng utoopiast teaduses. More'i õpetus Utopia ühiskonnast oli oma kaasajast kaugele ette jõudnud inimese õpetus. Et see ühiskond ei oleks ilu raudatav, ei oleks mitte More'i süü, vaid ajalooline paratamatus.

Võtmeid oma diplomitöö teemas „Thomas More ja tema „Utopia““ otsustasin anda ülevaate utoopilise sotsialismi rajaja Thomas More'i elust ja tegevusest, kirjeldada tema õpetuse kujunemist ja teadmist ja lõpuks analüüsida tema kaspluaterimise ja erasoodi kaotanud ühiskonda elematil Utopia

saarel. Sealjuures tuli mul paratamatult peatu da eelseige kaasaegsel Inglismaal, kui oltsel tegelikusel, mis on vahendituis More'i vaadete nejuundajass ja sellel teraval, halastamatul kriitikal, mida More esitab Inglismaa sotsiaal-majanduslike olude kohta kapitali esialgse akumulatsiooni perioodil - XVI saj. algul.

Oma töö jagasin neljass peatükis. Neist esimene - „Inglismaa sotsiaal-majanduslrand nhted XVI saj. algul“ - käsitleb kapitali esialgse akumulatsiooni protsessi Inglismaal, ja selle eriti julma väljendusvormi talupoegade nhtes - tarastamist. Tähelepauu pöörassn tarastamise protsessi juures just selle sotsiaalsetele külgedele - pauperismile, hulaurkusele ja sellest tulenevale kuritegevusele, ning valituse julmadele võitlusvahenditele sellega. Põhjus, mias ma käsitlen oma töö esimeses peatükis Inglismaa sotsiaal-majanduslrandu oluorda, seisneb selles et Inglismaa tegelikus peegeldub selgesti More'i vaadetes. Sütõttu on vältimatu käsitleda Inglismaa oluorda, kui üht tingimust More'i vaadete nejuunemisel.

Teine peatükis - Thomas More ja „Utopia“

tekumise" - annab edasi More'i eluäigu ja tema vaadete kujunemise, samuti tema elutöö valimise. Selleks on maailmamuutuse saavutamise väike raamatus "Parimast riigikorraldusest" - lähemalt tuntud "Utopia" nime all. Raamatus koosneb kahest osast, millest esimene käsitleb kaasaegse Inglismaa sotsiaal-politilisi suhteid ja on esitatud terava kriitina ning hunnamoistuga; teine osa kujutab endast sotsialistliku ühiskonna kirjeldust Utopia saarel, seda muudugi utoopilisel kujul.

Kolmandas peatüvis - "Kriitika Inglismaa sotsiaal-majanduslike suhte kohta XVI saj. algul" - püüdnud anda More'i suhtumise kaasaegsesse Inglismaasse, näidata ühiskondlike pahede halastamatut paljastamist tema poolt, nujuures mõigi puuduste ja hädade algpõhjuseks - pahede pahus - loeb ta eromandest. More annab hävitava kriitika eromandile ja näitab, et seni kuni ei ole naotatud see mõigi pahede põhjus, ei saa rääkida ka ühiskonna hüvelust. Koos kriitikaga eromandusele püüdnud näidata ka More'i kriitilist suhtumist sellest tulevatele puudustele - kuningavõime muritarvitustele,

ebaõiglastele sõdadele, riinaste võimutsemisele ja vaeste allakäigule, ebainimlikult julmadele varistustele ja ka igasuguste katsete kaudusele püüda niisuguses ühiskonnas midagi muuta.

Neljas ja kõige ulatuslikum peatükk „Thomas More utoopilise sotsialismi rajajana“ on pühendatud More'i õpetuse peamõttele – ühiskonna kirjeldusele, kus puudub erand, puuduvad klassid. Püüdnud sellises anda More'i ühiskonna kõige olulisemad jooned – erandide puudumine, ekspluatatsioonimise kaotamine, võrdus ja hüveolu. Püüdnud selgitada ka olemasoleva materjali põhjal orjuse instituudi sisse toomist sellise ühiskonda, põhjendada tema ühiskonna ühte või teist külge.

Põhiliseks materjaliks töö kirjutamisel n.õ. algallikaks ol mulle Thomas More'i „Utopia“, mis andis otsustava materjali kõigi peatükkide koostamiseks. Peale selle kasutasin marssoni-leiuinimi ülasuute töid õigete hinnanguite andmises ajaloolise arengu ja nonretssete tingimuste kohta. Nii kasutasin K. Marxi ja Fr. Engelsi „Kommunistliku partei manifesti“, samuti Marxi „Kapitali“

I võidut, seda just Inglismaa sotsiaal-majandus-
 line suhte kirjeldamisel, samuti Engelsi „Anti-
 Dühringut“ ja tema tööd „Sotsialismi areng
 utopiast teaduseks.“ V. I. Lenini töödest vas-
 tavad „Riik ja revolutsioon“, samuti „Mar-
 xismi kolm allikat ja kolm komponenti“, ning
 tema artikleid „Tšerxeni mälestused.“

Peale nimetatud tööde kasutasin nõuogru-
 de ajaloolase Lemjuuri tööd – „Tarastamine ja
 talupoegade ülestõusud Inglismaal XVI saj.“ ning
 artikleid „Pauperism ja Tudorite riigisand-
 lus pauperite küsimuses“, samuti Tarle tööd
 „Thomas More'i ühiskondlikud vaated.“ Ing-
 lise ajaloolastest kasutasin peamiselt Mor-
 toni tööd „Inglise utopia“ ja „Inglismaa
 ajalugu.“

Need on põhilised tööd, millele toetu-
 des koostasin oma diplomitöö – „Thomas
 More ja tema „Utopia“.“

I Inglismaa sotsiaal-majanduslikud suhted xvi saj. algul.

xv saj. lõpp ja xvi saj. algus on suurte ja tähtsate muudatuste aeg Euroopa rahvaste elus üldse ja eriti Inglismaal. Toimus varem valitsenud ühiskondliku korra ümberkujumine, muutus inimeste ühiskondlik seisund, omand leidis uusi valdajaid. Teenisid uued ühiskondlikud nihted, arenesid uued, leppimatud vastuolud töötajate ja eksploatatorite vahel, ilmusid uued ideed.

Inglismaa majanduseles toimus fodaalsete suhete lagunemine, toimus kapitali esialgse akumulatsiooni protsess. Tootmine, olles alalises muutuses, sisaldab endas kõige liikuvama, kõige muutlikuma osa tootmisest - s.o. tööstust. xvi saj. algul on siin suured edusammud just tööstuse alal, mis vanaajal oli peht käsitöö ise-

loomuga.

Veeratta kasutusele võtmise täiendatud kujul - laugeva mee abil - tõstis töö tootlikkust ja leidis laialdast kasutamist kalvitööstuses, vesuites jne. Vertikaalsed kangasteljed tõrjuti välja horisontaalsete poolt, mille tootlikkus oli suurem. Täius- tus kalvi värvimise tehniline protsess. Koos tööriistade ja tootmistehnika arenemisega kaasne- vad ka tootjate oskused ja kvalifikatsioon, mis moodustavad olulise osa tootlikust jõududest. Märkimisväärselt arenes ühiskondliku tööjaotus. See avaldas omaorda mõju tootlikkusele.

Tootlike jõudude kasv avaldub ka kauba- tootmises, kaubalis-rahaliste vahete arengus ja turu küsimuses. XV saj. tungisid kaubalis-rahalised suhted juba feodaalse ühiskonna kõi- gile aladele, tungisid ka feodaalse küla ma- jandusse. Linnade kasvuga kasvab konkurents küla väike-tootjale. Valitsevas reedi vormis saab raharent, see aeg tähendas isikliku sõltumise vähenemist.

Tehnika areng ja ühiskondliku tööjaotus kas- vas üle feodaalse tootmise raamidest. On selge, et feodaalse tootmisviisi ja seal valitseva kau- batootmise puhul tööstus ja põllumajandus või-

sid arenda ainult äärmiselt aeglaselt. See aga ei vastanud ühiskonna majanduslikele ja sotsiaalsetele nõudmistele. Vahundius, mis võib kiirendada kapitalistliku tootmisviisi arengut oli surve avaldamine feodaalide-maadomanite poolt otsesele tootjale - talupojale.

Kapitali esialgne akumulatsioon ajalooline mõõdapääsmatus on määratud nende spetsiaalsete joontega, mis eraldavad kapitalistlikku tootmisviisi ja kapitalistlikku eksploateerimise süsteemi feodaalset tootmisviisist ja feodaalset eksploateerimise süsteemist. Kapitali esialgne akumulatsioon ei oleud mitte kapitalistliku tootmisviisi tulemusel, vaid selle lähtepunktiks. Marksismi-leninismi klassikud on näidanud korraldvalt, et kapitali esialgne akumulatsioon seisneb vägivaldus tootja valdamises tootmisvahenditest, talupoegade maalt ära ajamisest, ühiskondlike maade haaramisest jne. See kapitali esialgne akumulatsiooniprotsess toimus kogu Euroopas, kuid leidis oma klassikalise väljenduse Inglismaal, nagu näitab Marx oma „Kapitalis“¹⁾

Rahvamassidele on kapitali esialgne akumulatsioon äärmiselt püüarikaas protsessis. Areneva kalvitööstuse nõudmised Inglismaal ja

1) K. Marx, Kapital, I, Tallinn, 1953, lk. 623

samuti Euroopa linnade kasvavad nõudmised ei võinud rahulduda tootmise endise organisatsiooniga. Möödapääsmatus osutus suure kapitalistliku tootmise rajamine Inglise külas, ning see toimus talupoegade eksproprioneerimise tingimustes.

Talupoegade eksproprioneerimine algas XV saj. lõpust. Sellel perioodil on pärisorjus kadunud, aga enamuse inglise talupoegi oli ilma jäänud omandiõigust maale. Kunagised pärisorjad olid muutunud freeholderiteks ja copyholderiteks, kes maasid mõisniku raharenti konnulepide ja tavade kohaselt. Nendest enam-vähem omandiõiguse maale olid säilitanud freeholderid, kes maasid mõisnikule väikest renti ja kellel oli õigus kasutada oma maatüki üle. Selle liigi moodustas talupoegade vähemus. Enamuse moodustas aga copyholderid. Copyholdi kandmise tingimused pärinesid pärisorjuse kaotamise ajast ja olid kantusel tavana. Copyholder maasis mõisniku renti, ei ole aga täieliselt maatüki omanik, vaid ainult päritlik või eluaegne valdaja. Üleandmisel lastele või müümisel oli vajalik mõisniku luba, mõisnikule tuli anda truudusevande ja mõisnik määras maasu mure. Copyholder allus ka mõisnikule

kui rahukohtunina otsustele. Viimsetes tingimustes talupoegade easprotsentimine osutub mitte eriti keeruliseks.

Tarle märgib, et villa turustamine oli Inglis neubitsemise peanärvis juba xii - xiii saj. xiv saj. oli vill veel väljaveo peamiseks artiklaks, kusjuures Euroopas valitses nõudmine just inglise villa kui eriti kõrgevaliteedolise järel. Alates aga xiv saj. lõpust tööjõuduse ja naubatootmise kasvuga hakkas Inglismaa peamiselt välja vedama kalvit - poolfabrikkadina, villa väljavedu aga langes tunduvalt. Kui 1354. a. veti aastas välja 32 000 kotti villa, siis Henry viii ajal oli see arv 5000 - 6000. Samal ajal aga kalvi väljavedu kasvas. xvi saj. algul oli Inglismaa muutunud maaks, kes ise valmistab kalvit oma ja ka ekspordi tarbeks.

Kalvi tootmine külades ja aulades areneb väga kiiresti, eriti Inglismaa põhjaosas. Kiirenes kalvimanufaktuuri areng. Inglise ajaloolane Trevelyan märgib, et „juba xiv saj. oli sellega nähtav, et kalvitootuse kiire areng nõudis tootmise uut majanduslikku organiseerimist“¹⁾ Villa ümbertöötlemisel (ka ainult poolfabrikkadina) on

1) Др. М. Тривеллиан, Социальная история Англии, Москва, 1957, лх. 37

tarvilita terve rida tootmisprotsesse. Seejärel ei saanud tootmist laiendada käsitöökodades ja gildides. Seda tuli teha palju suuremas mastaabis. Juba XIV saj. algab kalvi tootmine palju suuremas ulatuses. Seniste käsitöökodade asemele tekkivad manufaktuurid, misalgu deentraliseeritud manufaktuuri näol. Väheses maaga või maata talupoeg-käsitöeline muutus manufaktuuri omanikust sõltuvas kodutöölises. Manufaktuuri omanik varustab teda toorainega ja dirigeerib töötamist. Esineb tööjaotus. Üks ja sama toode läbis läbi mitme kodutöölise käest. Sage li toimus vaid viimane etapp - viimistlus - kontsentreeritud linna- või agulitüüpi manufaktuuris.

XV saj. lõpus ja XVI saj. alguses ilmuvad kapitalistlikud suhted juba kogu Inglise tööstuses. Suurenenud kalvi väljavedu tingis villi hinna tõusu. Teatud osa mängib nin ka konkurents Hispaaniaga, kus XIV saj. keskpaigast peale hakkab kiiresti arenema lambakarvatus. Nimetatud asjaolud tingivad ka Inglismaal lambakarvatuse kiire arengu, veel enam - ülemineku teraviljakarvatusele lambakarvatusele. See väljendub Inglismaal oma-

pärass vormis - tarastamises. Villa hinna tõus ajas fodaali oma maavaldusi koon-
dama, neid täieliselt oma suvandis muut-
ma - see ei ole enam fodaalset, vaid kodan-
likku tüüpi omand. Sel eesmärgil haaratun-
se fodaalide poolt esialgu kogunondlaud küt-
viinud, mis seniini olid olnud nende ja talu-
pöegade ühisvalduses. Kõia need maad ümb-
ritsetakse taradega, vallidega, hekkidega. Silt
tuleneb ka nimetus - tarastamine. Kogukonna
maadelt laieneb tarastamine peagi ka talupöega-
de maadele

Tegelikult on tarastamine väga vana prot-
sess, mis sai alguse juba XIII saj. (sellest räägib
juba Hertoni statuut 1235. a.), kestis aga ku-
ni XV saj. väga tagasihoidlikult, teda varjuta-
sid teised ajaolud. Selles on kaupmehonna
teenimine, rentnikkude teenimine ja esialgne taras-
tamine riivas kõige vaesemaid talupöegi - lease-
holdereid, kellele maad uuendati lühiajaliste le-
pingute alusel; protsess oli n.ö. järkjärguline
tarastamine. See on muudugi ainult selbe püra
ja verise protsessi algus, mis sajandist sajandisse
kasvas ja nurina ulatuse saavutas XVIII
saj. Tarle ütleb, et enesetalhoietung tundis

mõisnike talupoegi ära ajama ja lambaid kasvatama.¹⁾ Seda muutis lambakasvatuse rahvamajanduse hüvest XV saj. lõpul ja XVI saj. algul kohutavaas nihtluses Inglismaal. Lambakasvatuse sai nüüd enam kasulikumaas kui teravilja kasvatamine ja nõudis ühtlasi vähem hoolt ka. Mõisnikud, kloostrid j.t. maavaldajad hakkasid nüüd tegelema suure osas lambakasvatusega. Seega nõuab suurelt rohkem maad kui teraviljakasvatus. Selle tõttu hakkasid lammakasvatajad esialgu haarama roquonondliku maid ja neid tarastama - aasa, kõlvimuid jne. Sellest aga ei piisa ja siis hakkasid talupoegi nende maadelt välja ajama, nende majad lõhutama, põllud muudetaas varjamaades. Ku roquonondliku maa äravõtmine oli talupojale raskest loogias, sest nüüd puudub võimalus looma pidada.

Tarastamise probleem on üks tähtsamaid probleeme kapitali esialgse akumulatsiooni perioodil. Tarastamine Inglismaal XV - XVI saj. tähendas suure murrangu algust. See protsess kestis kaas ja pool sajandit ja selle tulemusel oli talupojanna kui iseseisva klassi täielik kadumine Inglismaal. Kuigi Inglia küla XVI saj. algul

1) Э. В. Пугач, Общественное хозяйство Помещика Мора, Социализм - Москва, 1957, лк. 154

oli veel täiesti keskaegsete joontega. — Elanikkonnana enamuse moodustasid tootmisvahenditega varustatud talupojad — väiketootjad, säilis traditsiooniline avatud põlle süsteem, talupoeg massis feodaalset renti — sattus see ehitus riski juba vastuolude teinud kapitali esialgse akumuleerimisega, areneva kapitalismiga. Uued kapitalistlikud suhted tungisid külla, hakkasid laostama ja purustama traditsioonilist keskaegset majandust ja sotsiaalseid suhteid.

XVI saj. algul feodalism hakkab asenduma kapitalismiga. Toimuvad ümberkejuanded Inglismaa sotsiaal-majanduslikus elus. Inglise küla XVI saj. algul pole enam feodaalne, aga pole ka veel kapitalistlik. Sünni üha enam areneb kauba-rahajandus. — kaupade tootmise müügis.

Põllumajandus feodalismi perioodil oli ikkagi teatud määral kollektiivne ja see ei saanud lihtsalt üle minna kapitalistlikuks, ülemineku vormis on individuaalne talumajapidamine. Talupoegnond tuli killustada, lahutada üsikutest abituteas üsustest, enne kui teda uuesti koondada, muuta palgatööliseks, kes võtab osa kapitalistlikust tootmisest. See toimus ki tarastamise teel Inglismaal.

Kapitali esialgne akumulatsiooniprotsess Inglismaal tähendas maa ja tootmisvahendite koondumist mõisnike kätte, talupoegade esproprieerimist, nende maalt ära vihetamist, maast ära rebitud talupoegade muutmist hulauriteas ja uerjusteas.

Pole õige arvata, nagu arenes kapitalism Inglismaal väga aeglaselt. Kapitalism arenes mitte niipalju linnades kui külas, esile kutsutud kiirest tootline jõudude kasvust. Mõisnikud hakkasid suuremal arvul pidama lambaid ja müüma villi. Et seda teostada, tuli haarata talupoegade maid ja talupojad külast välja ajada.

Tarastamine pole midagi uut. See on paratamatu protsess, kapitali esialgne akumulatsiooniprotsess, mis omal Inglismaal ainult erilise väljenduse. Tarastamine toimus matarestamatu protsessina, sealjuures mitte kogu maal ja ei tarastatud ka kõiki maid seal, kus see toimus. Ülemineu avatud põldudel tarastatuile ja põllumaast varjamaale, toob kaasa olulise muudatuse. Algak kohalike talupoegade esproprieerimine Morton märgib selle kohta, et see muudatus langeb kokku

elanikuonna suurenemisega. Pidada seda hädade põhjuses oleas meidug, vale, kuid teatud osa rahvaarvu kannutud perioodile riiski vast omab. Ulatuslikus muutus tarastamine just Tudorite ajal. „Niisugustes tingimustes tarastamine, mis viidi läbi niisuguses ulatuses, mis varem oli võinud mööduda pea-alku märkamatuult, möödapääsmatuult viis nüüd huaatustele votsiaalsetele muudatustele”¹⁾

XVI saj. tarastamine näitab koareetselt möödapääsmatuult põhjusi, mis viisid fodaalsete suhete purunemisele ja algavale talupoegade massi eksproprioneerimisele. Kõrhimusel tarastamise meetoditest peatub Semjounov ja märkib, et XVII saj. ei olanud need enam mingil määral varjatud, vaid sama avalikult vägivaldsed, nagu hilisem klassikaline tarastamine XVIII saj.

XVI saj. tarastamise ulatus, talupoegade arv, kes heideti maatuult, kapitalistliku farmerluse edu - nii vahend talupoja eksproprioneerimisele, on täielia. Meidugi, see ei võinud kogu Inglise küla proletariseerimisele, vaid puudutas ainult

1) А. А. Норман, Уеморур Араму, Москва, 1950, лх. 143

ühte osa talupoegadest. Sealjuures olid tarastamise ohvriteks just talupojad Inglismaa talupoegkonna põkiliigist - copyholderid. Mis puutub tarastamise ulatusse, siis märgib Semjonov selle kohta, et see ei puudutanud mitte üksikuid ega kümneid, vaid sadu ja tuhandeid talupoegi. Oma raamatus „Tarastamine ja talupoegade ülestõusud Inglismaal XVI saj.“ toob Semjonov ära Inglise kodaniku teadlase Gay andmed tarastamise kohta ajavahemikul 1485-1517. a., kuid märgib sealjuures, et need on minimaalsed ja annavad ainult osalise ettekujutuse tarastamise ulatusest. Toome need järgnevalt.”

Tarastamise ulatus aavites - 101 293

Künnimaad tarastatud

aavites - 13 422

Purustatud majade arv - 1745

Küllast väljajäetud talupo-

gade arv - 6 931

Tühjenenud külade arv - 1090

Tsegi inglise ajaloolane Trevelyan, kes tarastamisse nähtub väga tagasihoidlikult ja oma raamatus „Inglismaa sõjaaegne ajalugu“ piirandab tarastamise küsimusele ainult vähesed lehe-

1) B. P. Семенов, Организация и проведение глумения в Англии, XVII вена, Москва, 1949, lk. 215

küljed, on siiski muudetud märkima neid muutusi, mis Inglismaal toimusid: Ta näitab, et tarastamist esines nelja lüki: 1) põllumaas so-
binatud maad ja metsad. 2) põldude vähen-
damine nende parema harimise eesmärgil (mis
muidugi ei pea paika) 3) küla ühismaade ta-
rastamine 4) põllumajandusliku maa muutmi-
ne varjamaas - see nõrge hävitava osa ta-
rastamisest on asetatud tal alles viimasele ko-
hale. Märkides, et mõningatele tarastamistele ol-
vat talupojad isegi kaasa aidanud, on ta siis-
ki muudetud konstateerima, et: „Teised, eriti
ühismaade tarastamised, olid sügavalt viha-
tud ja kutsusid esile ülestõuse ja mässe“¹⁾

Kagu juba märgitud, peab Trevelyan
tarastamist äärmiselt vähetähtsaks ja vähe-
levinud protsessiks, mis väga vähesel mää-
ral muutis põhielaningonna - talupoegade-
olukorda, milline seisukoht on muidugi
väär.

Tegelikult on tarastamine protsess, mis
olles kestnud piirna aega, kapitalismi tea-
nega saab hoopis ulatuslikuma ja ühtlasi no-
hutava väljenduse - nüüd toimub see talu-
poegonna massilise põllumaaselt äranihuta-

1) Док. к. Тревеллан, Социальная история..., стр. 139

mise ja viimaste karjamaadeas muutmis näol. Marx kirjutab selle kohta järgmist: "Inglismaal oli selle otseseks tõuaks eriti Flandria villa-
manufaktuuride õitselepuhkemine ja vastav vil-
lahindade tõus. Suured fodaalrõjad olid vee-
lanud vana fodaalaadi, misaadel aga
oli oma aja laps, kellele raha oli kõigi või-
mude võim. Tema loomungis sai seepärast põl-
lumaa muutmine karjamaas." ¹⁾

Tarastamine tähendas üleminekut travil-
jaksuvatuselt lambaanvatuseli ja põllu maade
muutmist lammaste karjamaadeas. Sellega kaas-
nes talupoegade maastustumine ja vaesumine, pau-
periseerumine. Semjonov oma artiklis "Pauperism
Inglismaal ja Tudorite sotsiaalsus pauperste kü-
simuses" - märgib: "Pauperism, s.o. rahvamasside
vaesumine." ²⁾ ja samas edasi: "Pauperism on so-
tud kapitalismiga viimase ilmumisest maailma
uute (võrreldes fodaalismiga) kapitalistlike suhete rin-
nist saadud." ³⁾ Oluliseks põhjuseks näeb Semjonov nin-
just talupoegade maastustumist, seniste fodaalsete
kaamondade laialisaatmist ja areneva kapitalistliku
tootmise nõrku, mis alles liiga vähe tarvitas
vaba tööjõudu - tundes ära Marx'i seisukohtad.

Pauperism on rahvamasside vaesumine, täies-

1) K. Marx, Kapital, lk. 625

2. B. F. Семёнов, Пауперизм в Англии и закономерности его происхождения в Европе, Спектр вестн. IV, Москва, 1953, lk. 209

ti iseloomulik olu need kapitalistlikule korrale. Tsegi kõige tõmmilisemal kapitalismi situatsioonil kapitalismi klassikaline klassikaline maa - Inglismaa - ei olnud vana pauperismist - märgib Leninov. Pauperite eksistentsimine on "... katkestamatult seotud Inglismaa õitsunguga" ¹⁾ Pauperism on sama vana kui kapitalism, on tekkinud ja arenenud koos sellega. "Kapitali esialgne akumulatsioon ei olnud midagi muud, kui suurejooneline rahvamasside laostumine." ²⁾ Feodalismi lagunemine, feodaalse tootmisviisi lagunemine, mis rajanes väiketootjale koos nende tootmisvahenditega, töötava massi ekspropriatsioon oli kapitalistliku tootmisviisi loomise eelduses ja samasegult suure masside vaesumise tingimuses, millist seniajani ajalugu ei tunn. "Esialgne akumulatsioonil ajaloos moodustuvad epohi kõik need pöörded, mis on hooaas tekkivale kapitalistide klassile, kõigepealt aga need momendid, kus suuri inimmasse äratult ning vägivaldselt lahuti ristase nende ülalpidamise vahenditest, paisates nad lindpriide proletaarlastena tööturule. Kogu protsessi aluses on põllumajandusliku tootja ekspropriatsioon, talupoja maata jätmine" ³⁾

Talupoegade maatastumine, mis toimus Inglismaal nn. tarastamise näol, oli peamiseks

1) B. F. Leninov, Pauperism b Annuu, lk. 208

2) B. F. Leninov, Pauperism b Annuu..., lk. 209

3) K. Marx, Kapital, lk. 623

põhjuses, mis tõi maale suure masside vaesumise XVI saj. kuidugi omab selles osa veel ka fiodaalsete kaasmõeldade hävitamine, mis algas Henry VIII ajal. Nende sõjaliste rühmituste hävitamine oli võimalik, kuna fiodaalid olid väga nõrgad väljastumises ühinega vastu, seega ei vajanud fiodaalid neid sõjalisi jõuauuid, mis nõudsid ainult liigseid kulutusi. Vabastatuid aga ootas es röövimine ja hulbumine. See kategooria täienes veel kloostrite selgemisega ja munkade hulkuurlusega, kuid seda juba hiljem. Pramine vaesumine ja süü tulenev hulkuurlus, vargused ja röövimised More'i ajal, oli tingitud innagi eluõige tarastamisest. Hiivõrd More mõistis ja nägi tarastamise kohutavaid tulemusi, ilmneb tema sõnadest: „Täie lambad, tavaliselt nii vaqurad, rahul väga vähesega, müüd, räägistas, on muutunud nimgusteks õgarditeks ja täitmatuteks, et röövad iseigi inimesi, rüüstavad ja laastavad põlde, maju ja linnu“¹⁾ More kirjeldab talupoegade kannatusi kohutavatena ja ütleb, et mis jääb neil muud üle kui mitte varastada, röövida ja saada poodeud. Kaugeltki mitte ühigil maatikilt ära aetud talupoegadele ei õnnestunud tööd leida linnades ja vabasta-

1) III. Мор., Умомя, Москва, 1953, лк. 62.

tuina igasugustest tootmisvahenditest, olid sunnitud, et mitte nälga surra, elatuma armuandidest ühtedest, kes leidsid manufaktuurile või linnas tööd, kujunes tulevane tööliklass - proletariaat, teistest said aga hulkurid ja vargad. Kalevi ja vil-
latööstus oli Inglismaal misni suhteliselt nõra, ka-
pitalistliku tootmine arenes seini ainult manufaa-
tuuride raames ja võrdlemisi vähe ja aeglaselt va-
jas vabanenud tööjõudu. Seetõttu Inglismaal XVII saj.
arenes varem nähtamatu massiline tööpuudus. "Il-
ma jäetud tootmisvahenditest, ära aetud maalt
ja mitte omades võimalust tegeleda tootva töö-
ga, elanikkond massilises mastaabis muutus vae-
stas, röövlitaks ja hulkuriteks" ¹⁾

Kui algas Inglismaal talupoegade jaoks suur
allarääi tarastamise näol, mis ei tähendaud
neile midagi muud kui maastustumist ja täie-
linna laostumist. Ja mis ongi sellel ebatavalist?
Nõudmine töökäte järele viis on nüüd hoopis
väiksem - uus karjane asendas nüüd paljusid
maaharijaid. Ka linna käsitöelistest tähendas
see paljudele töötajäämist, kuna villa kõrge
hind tegi selle neile kättesaamatuks. Manufaa-
tuure oli aga veel vähe ja seetõttu ei vaja-
nad kõiki vabanenud töökäsi. More märgib, et

¹⁾ B. F. Levanov, Тагноризма 6 Аннуну, lk. 210

hiigelsuur töötute reservarmee, mis oli eemaldatud tootmisvahenditest ja eesistest, valmis üsna kõige milliseas töös, täitis Inglismaa teid XVI saj. keeleheitele viidud näljaste inimeste hulgaid sattunud tõeliselt väljapääsmatusse olusorda.¹⁾

V. Stokmar märgib, et suure osa töötute, hulkurite ja vaeste massist moodustavad just eesproprioneeritud talupojad. „Maalt ära aetud talupojad – see on põhiline Inglismaa teedel hulkurite inimeste tuumik.“²⁾ Lordid muutusid lambakarvatajateks, kauplused villaga, amtsid manufaktuure, rüüstasid ja haarasid oma kätte kogu raha maal, aga elaminevõime suurem enamus kaostus, muutus vaesteks ja hulkuriteks.

Valitsus rõhus paupereid kogu jõuga, kuna see oli võrdlemisi ohtrine mass. Hulkurlus võttis nii massilise ulatuse, et valitsus andis välja spetsiaalsed seadused võitlusena selle vastu. Feodaalsete väesalude laialisaatmise ja järkjärgulise vägivaldse eespropeerimise tagajärjel maalt ära aetud inimesi, seda liidpruud proletariaati, ei absorbeeritud aruvalde manufaktuuride poolt kaugelkui nii kiiresti, kui ta teanis. Teiselt poolt oma harjunud elu rööpmest äkitselt väljaristatud inimesed ei võinud misama äkitselt kohaneeda

1) П. Мор. Умору, lk. 60

2) В.В. Умору, Урепу но умору Анруму XVI века, Москва, 1957, lk. 8

oma uue olukorra distipliiniga. Nad muutusid mas-
siliselt kerjusteas, röövliteas, huluriteas — osalt kaldu-
vauist, suuremalt osalt aga ajaolude sunnil. Itepä-
rast antakse rogu Lääne-Euroopas XV saj. lõpul
ja rogu XVI saj. jooksul veriseid seadusi "ümber-
huluumise vastu." ¹⁾ "Mitte ühelgi maal ei antud
neid väeja ellises ülikülluses ja nad ei saanud
ni barbaarset, ebainimlikult julma normi." ²⁾ — üt-
leb Semjonov Inglismaal tarastamise vastu suu-
tatud seaduste kohta. Veriste seaduste põhjal ta-
peti, muudeti vigasteas ja häbimärgistati inimesi
suurtes hulades. Kohutavalt julmad seadu-
sed nägid ette surmanuhtluse kuue ja pool-
tuhande kuriteo puhul. Henry VIII ajal poodi kes-
miselt igal aastal 2000 inimest. Kõik Inglismaa
platsid ja väljauud olid ümbritsetud völlaastega.
Oma raamatu "Utopia" esimeses osas, kus More
kirjeldab küllaltki süngetes värvides Inglismaa
oluaorda XVI saj. algul, märgib ta järgmist: }
Hüiglasuur kurjategrjate hulu, kelle arv ei vä-
hene nende määratud kõige narmimate tin-
gimute tulenuisena, rinaste egoism, pidutsamine
ja määratu toetamine inglise iikiskonna tip-
pudes, vaesus, tööpuudus ja peale sunnitud
hulaurlus — madalamates kihtides. Need on Mo-

1) K. Marx, Kapital, lk. 637 jj.

2) B. P. Levenov, Тюремные & Школы, lk. 210

re'i arvates iseloomulised jooned kaasaegele Inglise-
 maale. Tarastamise huvatustlane tulemus nähes
 annab ta oma huumoristu "Utopia" jutustaja
 Glythlodorus'i sõnades: ta ütleb, et millised va-
 ristused ka ei oleks, vargusi ei suuda nad väl-
 tida, kui kestab peudus; "...mitte üksi karistus
 ei osutu nii tugevaas, et tagasi hoida röövi-
 mast neid, kel ei ole mingit teist võimalust
 elatist saada" ¹⁾ Õnnetute väljaajamine nende ma-
 tlekidelt toimub suure ulatuses. More'i seisukoht,
 nagu oleks väljaajamine ühe või teise mõisni-
 ku ahmusest, ei ole muudugi põhiline. Siin on
 oluline ja objektivne põhjus — kapitali pealetung.

Inglismaal algas verine sadusandlus oma
 tegevust Henry VIII ajal. Terves reas seadustes ja
 statuutides nähti ette hukkurite suhtes julmike-
 halisi karistusi, nagu nõrvade ära raiskumine, nuu-
 diga peasmine, aheldamine, häbimärgistamine. Kor-
 duval tabamisel kerjamiselt ootas õnnetut tava-
 liselt surmanuhtlus.

Hoolimata rangetest seadustest hulurkus ja
 kerjamine pidevalt suurenes, kui võrd suurenes
 kalupegade maastumine ja pauperism. Siin-
 gisugused karistused nutavad inimest samal
 heida röövimisest ja vargusest, kui tal teist või-

1) III. Maja, Ymonus, lk. 58

malust äraelamiseks ei olnud. Ei ole üll täpsed andmeid More'i ajast, kuid Kempson toob andmed 1594. a. kohta, mil pealinnas olid olnud 12 000 hulaurit. Londoni ja tema äärelinna ning ümbruse tänavad olid tulvil hulauritest ja vaestest. Ka teistes linnades arenev pauperism ähvardas Inglismaa valitseva klassi omandust ja norda. Itomari andmete põhjal (ta märgib, et need on kaudsed) olid Elisabethi ajal Londonis olnud üle 50 000 hulauri (üldse elanike arv linnas - 200 000). Need hilisemast ajast pärinevad andmed näitavad elanikkonna pidevat pauperiseerumist, laostumise protsessi pidevat kasvut.

Need hulaurid olid muidugi suureks ohuks Inglismaale - just ülestõusu puhkemise võimalusena. See laostunud mass oli suurepärase süütematerjal arenevatele ülestõusudele XVI saj. Suletõttu kasutavad Tudorid võitluses pauperismiga nõu jõudu, valimata sellis vahendele. Hirmutamise, vägivald, terror, elanikkonna füüsilise mõjutamine avaldavad laostavat mõju. Hulaurite vastu on terve arsenal võtteid, üs metsikum ja ebainimlikum kui teine Kempson kirjutab, et olid isegi erilised hulaurite kategooriad, mille alusel toimus varistamine

Kui Tudorite valitsemise algusaastail võideldi

hulmuksuse ja pauperismi vastu just karmide karistustega, siis peagi selgus valitsusele, et aiavalt sellest ei piisa, vaid tuleb kasutusele võtta mingi „positiivne“ võte, et veidigi nõrgendada pauperismi arengut, mis ähvardas kroonilise näljasurmaga varanduseta elanikkonna massi. Selles positiivses võtmes on seadused, mis on suunatud kasproprioneerimise vastu. Need seadused olid vajalikud eelõige tarastajatele, mõimisele kaupmeestele jne. „Kapitalistlike suhete arenemise iseärasus Inglismaal seisneb kõigi vanade suhete radikaalses purustamises ja täielikus üldmajanduse ümberkorraldamises, selles, et kaotades feodaalseid privileege, nimelt lordid ise usurpeerisid tootmisvahendid ja osutusid kõige aktiivsemateks kasproprioneerijateks ja tarastajateks.“¹⁾ Seetõttu anti, mis piüdisid pidurdada tarastamist, ei võinudki jõustuda, kuna nende seaduste elluraseendajaks - rahukohtunikud - olid need samad suurmaapidajad, kes olid isialsnult huvitatud tarastamisest.

Kui võrd nendel tagasihoidlikel katsetel ei oleud mingeid tulemusi, ilmneb Semjonovi artiklist „Pauperism Inglismaal ja Tudorite seadusandlus pauperite küsimuses“, kus ta toob is-

1) Б. В. Умохуар, Орепу ну умогуу... , lk. 33

loomulikke fakte pauperismi suurenemisest Inglismaal, hoolimata selle vastasest seadusandlusest. Vältimatult ta toob just Tudorite seadustekogust, muudetud eksproprieerimise vastu. (Nüüguksid seadusi anti Inglismaal välja alates Henry VIII-st pidevalt.) „Inglise kuningriigi kõigis nohtades hulaurid ja vaesed püüa aja jooksul pidevalt suurenevad oma arvus ja jätkavad veel enam suurenemist laiskuse, selle pahede ema, tulemusena, millest tulevad ja iga päevaga arenevad vargus, tapmine ja teised vastimud kuriteod ja vägivaldad.“¹⁾

Senjonor märgib, et see tüüpiline formuleering kordub peaaegu ilma vändita ja muutusteta uuegi Tudorite seadustes pauperitest. Nimetatud faktid rõõgavad sellest, et valitsus tundis rahutust just selle olukorra massilise iseloomu es. Pauperismi massiline iseloom ilmneb ka valitsuse komisjonide vastustes, mis teostavad uurimisi tarastamise üle. Neis võib alaliselt näha järgmisi väljendusi: „Läinid ära (tarastamise ja põllumaa uarjamaas muutmise tulemusena) teise kohta ja tegelevad hulaurlusega.“²⁾ „Neljale adrale vähenes küündmine ja kolmnümmarend inimest jäi ilma oma maatükist ja tegevusest ja läas nit ära vaesdes ja langedes äärmisse viletsusse.“³⁾ „Süt läas

1) B. F. Lemnos, Пауперизм в Англии..., lk. 210 (algallikas ei ole kindlalt määratletud)

2) Halsamas, lk. 211

3) Halsamas

ära mituga kuuskümmend inimest, kes olid sun-
nitud kannama kukuriteus ja laugeses jõude-
olekusse, osaliselt hunnusid näljast." ¹⁾

Need seadused olid niiletsad ja ebaedusad
ratsed abistada tarastamist all kannatajaid,
ega võinudki anda tulemusi. Tudorite valitus oli
huvitatud sellest, et maa koondus vähesi arvu
valdajate kätte, kes otseselt olid seotud turuga. Tei-
selt poolt muidugi oli tarvis riigi edusaas poli-
tilises tegevuses vaja mitte uusi raha, vaid ka
inimesi, pööre majanduselus aga võis viia kui
mitte just lähemal aastail, siis tulevikus rah-
vastiku vähenemisele. Esimene Henry VIII määrus ta-
rastamise vastu käib väikesel Wighti saare kohta,
kus märgitakse elanikkonna äraajamist maa-
delt ja rõhutatakse, et sõjaliselt on see ohtlik
- saar muutub sõja korral vaenlasele kerges
saagias. Muidugi on siin ka veel teine põhjus:
äraaetud elanikkond saarelt tungis Inglismaale
tööd otsima - levis hulurlus ja röövimine, mis
on otsene oht riigis. Järgneb rida ante, aga
ünni neist ei astu konkreetselt välja tarasta-
mise vastu espool märgitud põhjustel. Määrus-
tes on küll ette nähtud talupoegadelt ära-
võetud maad tagasi anda, aga kuivõrd seda

1) B. F. Clemenov, Памятники 6 Англии..., lk. 211 (algallikas ei oleud
kättesaadav)

ei tehtud, nähtub asjaolust, et mõne aasta pärast on need antid samade nõudmistega. 1515. a. antiseigi ähvardab alistumatult mõismikelt ära võtta pool nende maavaldustest. Kuid tarastamine süüsi jätnus. See tulenes „... esiteas - jätkuvalt ja kasvavast kaupmeste vajadusest villa järgi; teiseas - sellest, et seaduseandja nõigi oma edulidega inuagi ei andnud talupoegade nätte juriidilist võitlusvõla mõismikega.”¹⁾ Endiselt võisid mõismikud tarastada roguuonna maid, mitte mingisugust vastutust polnud vaja karta. Terve-dest küladest aeti välja talupojad. Muutes need maad karjamaadeks, hakkas mõismik seal kasvatama lambaid. Protestida võinud talupojad selle vastu ainult pamflettides, lauludes jne., aga mitte mingisugust abi polnud tal kuusagilt loota. Mõisamuti kui tarastamise vastu, oli talupoeg kaitsetu ka maasude tõrgendamise vastu. Tarle toob ära ühe kaasaegse rönad, mille järgi maavaldajad püüavad maast välja pigistada viimase penni, määrates tohutud maksud. Kes ei jõua maasta, peab laostuma, üsnaõin kui aus ta ka oli paljude aastate jooksul, olles ära maasumid reedina summa, mille eest oleas võinud osta selle maa. „Kui palju hädasid tuli sel-

1) E. B. Пугачев, Общественные боозженер..., lk. 171

lest türanniat, hullemast kui türgi oma! Kuipalju ausaid inimesi tehti vähem ausate inimeste sabaraskudeks! Kuipalju tagasihoidlikke naisi hukkus! Kuipalju poegi, kellele pandi suuri lootusi teadustes, olid sunnitud tegema kätitööga või astuma päevilisteks, et toita oma vanu ja vaesunud vanemaid! Missugune hulk kangekaelseid lapsi viskus ülepääkaella igasugustesse pahedesse ja lõpuks ehtisid endale võllast! Kuipalju tagasihoidlikke ja karsmeid tütarlapsi, kel polnud mingisugust kaasavara, olid sunnitud vedama oma noorusaastad tänamatus töös või määrama end viletsasse abiellu! Kuipalju kõvateid tüdrukuid hukkus tänaval haiguses ja vaesuses. Missugust üldist õnnetust saab teenda see maa maavaldaajate täitmatust ahnusest. ¹⁾

Valitsuse katsed taristada laostumist ja viletsust maal, ei andnud tulemusi. Tudorid jätkavad seaduste väljaandmist tarastamise vastu, kuid inssi neist ei jõustunud. Sellel ei saanudki tulemusi olla, sest valitsus tahtis võidelda kapitali pealetungi vastu küllale, samal ajal aga ammutada sellest pealetungist suuri kasumeid. Ülesanne on seega la-

1) Э. В. Плехан, Общественные бодрения ..., стр. 172

hendamatu. Juriidiliselt jäid talupojad inna abituusni XV kuni ka XVI saj.

Muidugi on võitlusel pauperismi ja hulkurlus vastu ka teine külq - võitlus, mida teostas esproprieeritud talupoegkond ja mis väljendub vägivaldses tegevuses, vastuhakus. Talupojad vihuasid mõisnike - tarastajaid, kuid nende vastuhakud olid stabiilsed, need püüdnud mõne talu ja külaga. Üks suuremaid ja ulatuslikumaid tarastamise vastu suunatud ülestõuse toimus pärast More'i "Utopia" kirjutamist - 1549. a. - Robert Keti ülestõus. Samal aastal toimus veel ka teine ülestõus Šveits-Suurbritannias. See aga ei tähenda, et antud perioodil vastuhakud või ülestõuse poleks olnud. Vastupididi - igas külas toimus tarastamise ajal rahutusi, vastuhakud, tarade lõhustumine, kuid need on loaaalsed, organiseerimatused ja väheulatuslikud. Muidugi on siin ka oma põhjus - talupojal polnud lootust lütlast oma hädas - tal polnud lootust teiste klasside toetusele, kuivõrd käntöoliste klass, kes oli seotud villa töötlemisega, palgatöölised manufaktuurides, sadamatöölised ja madruud olid huvitatud villa töötlemise suurendamisest. Peale selle ei kannatanud esproprieri-

mise all ju talupoegvõimlasi ühes klassis teraviku-
na ja seetõttu ei saa ka ühistõusud olla täie-
linnud, organiseeritud.

Nii toimus Inglismaal tarastamine, ühe hä-
histavamatest ja verisematest lähenõudetest ka-
pitalismi ajaloos. Kapitalistlike suhete teavimi-
ne muutis põhjalikult Inglismaa sotsiaal-
majanduslikke suhteid. Ilmunes arenema uus-
kapitalistlik tootmisviis. Kapitali esialgne aku-
mulatsioon aga toimub töötavate masside en-
proprieerimise arvel. See on paratamatult sest
arenev kapitalism nõudis "... töötavate massi-
de õigusliku seisundit, muutes neid endid
palgatöölisteks ja muutes nende töö ressursid
kapitaliks." ¹⁾ Suurenes ettevõtjate arv, kelle
ainus eesmärk oli saada võimalikult rohkest
raha. Vanast fodaalset aadlist eraldus uus-
kapitalistliku tootmisviisi, kapitalistlike manufak-
tuuridega seotud uusaadl, kellest areneb tuleva-
ne kapitalist, ettevõtja, kodaniku klassi eluajaks.
Tarastamise loogilises tulemusel oli vana fodaal-
se mõisnikkonna maavalduse kadumine. Ühtlasi
paui tarastamine aluse ka tulevase proletari-
aadi tekkele talupoegade massilise laostumise
ja pauperiseerumise tulemusena.

1) K. Marx, Kapital, lk. 626

Kuigi tarastamine oli pikaldane, piinarikas
protsess talupoegunna laostumise näol, oli ta ome-
ti möödapääsmatu ja väga tähtis epohh kapita-
listlike suhete arenemises, kapitali esialgse akumul-
atsiooniprotsessis Inglismaal.

üle ümber

II Thomas More ja „Utopia“ tekkimine.

XVI saj. algus oli ninge kogu Euroopas, eriti oli ta aga seda Inglismaal. Tarastamised, laialt levinud tööpuudus ja vaesus, julmad seadused ekspluatatsioonide suhtes — see on kapitali esialgse akumulatsiooni aegne Inglismaa. Toimus vana fodaalse maailma ülevasumine kapitalistlikuks, kerkivad esile uued jõud, ekspluaanile tõuseb kodanlus, kes kannab formeruma klassiks, arenevad uued tööstusharud, teivad linnad. Inglismaal fodaalsõdades hävinud fodaalaaadli asemel saab Tudorite absolutismi perioodil elu õiguse uusaadel.

„Nüningune oli maailm, milles kasvas Thomas More. See oli lootuste ja meeleheitte, konfliktide ja kontrastide, kasvava rikkuse ja sureneva vaesuse, ideaalsuse ja müüdivuse, nii kohalike kui ka rahvus-

vaheliste ühiskondlike asutuste languse maailm, mis loovutas koha rahvusriigile, mis oli kutsutud kindlustama tingimusi kodaulike ühiskonna arenemiseks." ¹⁾

Thomas More sündis 7. vabr. 1478. a. Londonis. Ta kuulus neisse ühiskonnakihtidesse, kes teritasid uut korda. Tema isa polnud ei rinas ega ka eriti kuulus, kuid silmapaistev advokaat niski, töötades ühtlasi ka kohtunikuna - seega üsna rüügametrikest. Thomase isa John More elas oma suure perega tagasihoidlikult. Kuuna nende perekonnas juba mitu põlvne oli tegutsenud kohtunikuna, oli John More'i soovus ka pojast kasvatada juristi.

More'i varasest lapsepõlvest on vähe andmeid, kuna pärast tema hukkumist Henry VIII käsul hävitati kõik üleskirjutused ja materjalid tema kohta. On teada, et ta õppis Püha Antoniuuse kolledžis, kus pöörati erilist tähelepanu ladina grammatikale, mis oli väga vajalik tulevasele juristile. Koolis avaldas More silmapaistvaid võimeid, visadust ja muurt tööarmastust. Kolledžis olles sattus noorua kardinal Mortoni majja, kes märgates tema suurepäraseid võimeid, võttis ta oma kasvatada ja osutas suurt tähelepanu tema arengule. Kardinal oli

1) А. А. Мопмов, Английская история, Москва, 1956, к. 48

talle isaks ja omas suurt mõju tema raadete kujunemisel. Olles haritud, tark, igasülgelt arenenud, väljapaistev inimene, oli kardinal Morton oma noorele sõbrale tõeliseks kasvatajaks. (More viibis tema majas kuus viieteistkümnenda eluaastani.)

Kardinal Morton oli lõpetanud Oxfordi ülikooli. Henry VIII ajal oli ta Canterbury peapiiskopius. Ühtlasi omas kardinal suurt mõju riigiasjades, tegeles teadusega, oli arhitekt. Tema majas liikusid alaliselt kirjanduse, kunsti ja poliitika tegelejad. Noorde More'i suhtus ta heatahtlikult ja isalikult ning leotis temast tulevikus palju. „See laps näitab end imetlusväärse inimesena igaühel, kes elab nii kaua, et näha teda täiskasvanuna.“¹⁾

Lõrgema hariduse saamises pani kardinal 1492 a. viieteistkümnenda aastase More'i Oxfordi ülikooli. Oxfordi ülikool oli selleks perioodiks lüüdnud olemast skolastilise õpetuse koolis, ning oli muutunud üheks elavamaks humanismi kesks. Samal ajal oli aga niski veel märgatav tegev katolilise kiriku mõju. Tärke iseloomustab ülikooli sel perioodil kui äärmiselt vastuolulist õppeasutust – ühelt poolt vastuvaidlematu allumise katolilise kiriku autoriteedile ja teiselt poolt

1) А. Л. Мортон, Английская юмория, стр. 125

elas humanistlikku mõtte levik.

Oxfordi ülikoolis vibimise aeg omab suurt tähtsust noore More'i arengus. Taagi äratas ta sin tähelepanu kui silmapaistvate annetega nooruk. Ta õppis kreeka ja ladina keelt, tegeles muusikaga. Sellesse perioodi langevad ka More'i esimesed kirjanduslikud katsed - võrsside ja epigrammide näol kreeka ja ladina keeles. Siinult kasinad ja mitte midagi ütlevad, andsid nad süski palju just klassikaliste keelte omandamisel.

Oxfordi ülikooli periood oli More'ile raske majanduslikus mõttes - ta elas võrdlemisi vaeselt ja tagasihoidlikult. Isa - olles karm ja majanduslikult ka mitte eriti jõukas, osutas abi õige vähesel määral; seda osalt ka printsiipiaalsusest. Isa polnud rahul poja õpingutega, kartes, et viimane elistab tegelemist klassikaliste keeltega kuivale jurisperudentsile. Kuid Thomas ei nurisenud kunagi, vaid leidis selles režiimis isegi head ja kasulikku. Igal juhul spartalik karmus tugevdas More'i iseloomu parimaid külgi - tagasihoidlikkust, austust, mehisust.

Kuigi humanistlikud tendentsid Inglismaal avalduvad tunduvalt hiljem kui Ita-

lias, Prantsusmaal ja Saksamaal, on sugemeid sellest ka Oxfordi ülikoolis. Seal töötab humanistide ring kuulsa humanisti Rotterdami Erasmuse juhtimisel, kus silmapaistvamad on professor William Groseyn ja Thomas Linaere. Koos William Lilly'ga uurivad ja tutvustavad nad kuulajatele antiikaja tähtsamate autorite töid. Thomas More sai sin oma huvile ja armastusele antiikkirjanduse ja eriti kreeka kirjanduse vastu uut õhutust. Nende juhendusel tutvus More Aristotelese, Platoni ja suurte Itaalia humanistide töödega. (Tema õpetajad olid vibinud mõnda aega Itaalias ja seal uurinud humanistlikku kirjandust ja filosoofiat.)

Inglise humanistidele on suurem rõõm usulikkus, vaimustus antiikaja vastu ühine neil veendumus katoliitsismiga. Ka kolm nimetatud õpetlast olid tõeliselt usulised ja nende suur mõju More'ile aitas kahtlemata kaasa viimase juba lapsepõlvest pärinevate usuliste veendumuste sivelemisele.

Suurt mõju omas ülikooli päevil More'ile ka John Colet - Oxfordi ülikooli kasvandia - iga-nülgelt arenenud inimene ja rõõm mõtleja. Colet hindas kõrgelt kreeka ja ladina kirjandust ja filosoofiat, humanistlikke ideid. Itaalias

tutvus Colet Platoni õpilaste ja neoplatonikutega. Peab märkima, et neoplatonismis peegeldunud kõik orjandusliku ühiskonna languse filosoofia isärasused. See on antiise filosoofia laostumise ja vulgariseerimise lõpptööde, mis ühtlasi kujutab endast keskaja teoloogia filosoofilisi aluseid. Neoplatonism on valitseva klassi ideoloogia, mis vulgariseerib tähtsamad hellenismi perioodi ideoloogilised muund. (Platonil peatume lähemalt hiljem.)

Pärast Itaaliast naasmist hakkab Colet pidama Oxfordi ülikoolis loenguid, mida aga More enam kuulata ei saanud. Isale ei meeldinud poja teadusliku muund ning tema tahtel lahku More Oxfordist ja asub õppima inglise tavaõigust prautiliselt Londonis Lincoln Inn'is. XVI saj. ühessanimuendate aastate teisest poolt aga jätkub Colet ja More'i sõprus.

Oma ideaaliks ja moraalseks juhuks aga pidas More nii ülikoolipäevil kui ka hilisemas elus itaalia humanisti Pico della Mirandolat, kelle biograafia ta tõluis inglise keelde nii pressas kui ka luules. Pico della Mirandola on renessansi perioodi filosoof ja õpetlane, kes omas laialdasel teadmisi kõigis kaasaegsetes teadustes. Progressiivsed

seisukohtad tema vaadetes on, et ta propageeris inimese isikliku vabadust ja kutus looduse uurimisele, astus välja astroloogia j.t. ebateaduste vastu. Tema filosoofia erineb müstilisest teoloogilisest neoplatonismist. Mirandola juurde tõmbas More'i eriti selle huvi klassikute vastu ja riigiasu liikaus. „Pico oli temale inimese ja humanisti ideaaliks nii mõistusest kui tegevusest.“¹⁾ Tema julge õpetus avaldas riigisat mõju More'i vaadetele.

More'i esimestest töödest tuleb veel märkida „Richard III ajalugu“, mis sai hiljem Shakespeari draama aluseks.

Lincoln Inn'is uuris More põhjalikult inglise seadusi parimate seadustundjate juhendamisel, kursus lõpetamisel aias tegelema advokaadina ja omandas peagi silmapaistva kuulsuse. Lähemad andmed nende õpinguaastate ja esimeste iseseisva advokaadina töötatud aastate kohta puuduvad. Põhitöö võrsal ei lakanud ta tegelemast oma lemmikaine - klassikaga, tehes sealjuures ka kirjanduslikke katsetusi. Tema tähelepanu võitsid just kreeka autorid, aluseid Platon. More tutvus põhjalikult tema „Politeiaga“ ja on ilmne selle mõju More'i nurtsuse

1) G. B. Марш, Общественные воззрения..., lk. 136

"Utopia" juures (Platonil peatumine hiljem lähemalt)

Oluliseas hindmises on kahekümneaastase More'i tutvumine kuulsa humanisti Erasmusiga Rotterdamist. Mõlemad vaimustused üksteisest ning hitpeale algab nende vahel lähenemine, mis peagi kasvab tugevaas sõpruaks. Erasmus mõjul lähenes More veel enam humanistidele, astus Erasmusi ringi liikmeks Oxfordi ülikooli kreeka keele kateedri juures. Erasmus imetleb sõbra juures just neid jooni, mis tal enese arvates puuduvad - kindlus ja tugevus. Oma kahekümne neljandas kirjas Erasmus ütleb More'i kohta: „Kas loodus võib luua paremat ja õilsamat iseloomu, kui Thomas More'i oma.“¹⁾ Erasmus mõju inglise humanistidele, eriti More'ile avaldub selkõige just kreeka kirjanduse ja keele kaudu. Erasmus õhutusel uuris More neid põhjalikult. Erasmus hindas ja armastas More'i. Sellist räägib asjaolu, et viimasele pühendas ta ühe oma parimatest pamflettidest - kuulsat „Rumaluse ülistus“. Muide, More igati aitas kaasa Erasmusel selle kirjutamisel ja väljaandmisel ja hindas eriti seda satüirilist vaimulikonna paljastamist. More tundis hästi tolleaegset kirikut ja kõrgema vai-

1) E. B. Waage, Oduseembenue bozzpennu ..., 133 (algallikas ei ole veel kättesaadav)

mulikkonna tavadid, oli ta ju indulgentkirjade müü-
gi tunnustaja. Huizinga oma raamatus „Erasmus“
märgib, et Inglismaal leidis Erasmus sõbra, kes oli
kõrgemal kõigist, kellega ta eluteed ristunud. Eras-
mus rõõgib More'ist kui vaimurikkaimast ja tar-
gemast oma sõpradest.¹⁾ Teda köitis More'i huumori-
meel ja tark iroonia, see et ta end iga word väl-
jendas meest, seinägemata küljest. Teisest küljest
oli More'i vaimustus oma sõbra üle samuti siras.
Erasmuse tähtsust More'i vaadete kujunemisel on pi-
danud konstateerima kõin ajaloolased.

Maagu enamus inglise humaniste, ei muutnud
More vabaneda religioosust maailmavaadest. Ta uuris
Augustinuse töid ja poolteist aastat pärast oma ava-
liku tegevuse algust astus välja avaline loengutega
Augustinuse üle. More'i loengutel oli avalikusse neu-
nemine. Kuigi loengute nime pole teada, näitab teema
valik tema küündumist religioosni.

1505. a. More abiellub. Tal on neli last, kelle kas-
vatamiseks ta pöörab suurt tähelepanu. Suurepära-
se kasvatusse saavad tema tütreid, eriti vanem tütar
Margaretha. Kuid More'i kasvatussüsteemil peatume
hiljem, kui võrd see on otseses seoses kasvatusproblee-
midega tema „Utopias“. Igal juhul tuleb märki-
da, et ta oli suurepärase inimene ja isa pere-

1) Huizinga, Erasmus, Basel, 1928, lk. 72

konnas. Pärast esimese naise surma 1511. a. abiellub More teistkordult, et lastel oleas ema. Ta saab oma esimese naise õe, kellest saab hea perekonnasema. Koos naisega püüab More oma lastest kasvatada arenenud, õilsaid ja tarmu inimesi.

Londoni advokaadina saavutab More suure populaarsuse kui kodanuse huvide kaitsja. Juba noore meheana, nimelt kaheksimehe kuue aastaseks valiti ta parlamendi liikmeks ja tervel real tähtsaid juhtudel kaitses Londoni kaupmeeskonna huve. Ta tutrub sisse poliitilise elu ja riiklike küsimustega. Peagi aga saab ta veel laiemalt tuntus ja ühtlasi kuninga ebasoosingu osalises tolle aja kohta võrdlemisi julge opositsiooniga kuninga vastu väga hellas küsimuses. Vastuolu tekkis maasude küsimuses. Teatavasti oli fodaalse tavaõiguse alusel ette nähtud maas kuningale teatud perekondlike sündmuste puhul (vanema tütre abiellumisel, poja rüütlina pühitsemisel jne) Henry VIII pöördus korduvalt parlamendi poole maasude nõudmisega. 1504. a. esitab ta järjekordse nõudmise parlamendile maasude muundamises, vajades raha tütre kaasavaraks. More astus selle vastu parlamendis välja ja saavutas, et parlament vähendas kuninga nõudmist 38000-lt naelsterlingult 30000-ile. See tõi aga kaasa terve rea ebameeldi-

rusi More'il tuli taanduda poliitilisest elust ja te-
 geleada ainult advokaadina. More'i isa aga heideti
 Towerisse ja tal tuli maksda 100 naelsterlin-
 git trahvi. Millisel põhjusel More pääses vangis-
 tusest on selgusetu. Igatahes tuli tal Henry VIII
 viimastel valitsusaastatel elada alalises hirmus,
 et teda võis tabada isa saatus. Tal tuli
 elada pidevas ärevuses ja arreteerimise ootuses.
 Selline olusord sunnib More'i mõlgutama mõt-
 tid põgenemisest Prantsusmaale või kloostrisse as-
 tumisest. Suureks toeks on talle sel perioodil
 John Colet kellega sidemed uuesti tihenevad
 ja kes veenab teda vajaduses jääda Londoni.
 Advokaaditöö kõrval näevad More nüüd eriti oma
 armastatud huvialasse - kreeka ja ladina keelde,
 tegeleb matemaatika, astronoomia ja muusikaga.

Olusord laheneb 1509. a. Henry VIII narmaga.
 Kohe muutus More'i seisund, oht lõppes, ilu-
 nes uue kuninga heatahtlikkus. Henry VIII osutus
 keerulise naturiga inimeseks - tarna, mitmekülge-
 ne, ebataavaliselt dejuaneene, hindas humanismi. Ta
 polnud nii rühaakne kui ta isa, tema val-
 davaks kirgedeks olid auahnus ja armastus naiste
 vastu, sealjuures omas ta meeldida ja inimesi
 enda poole tõmmata. Oli minuli inimene, seal-

juures niigavalt egoistlik. Kuningana ei võtnud ta kunagi vaevaks oma seisukohti põhjendada või tõestada, kuid sealjuures muutis oma otsuseid väga sageli. Oma mitmekülgse arenguga, hüriga humanismi vastu ja oma välise armastusvääruse ning seltkondlikkusega kujutas Henry VIII endast sobivat ning soovitud isikut valitseja troonil. Oma esimesel valitsemise päeval – 23. apr. 1509. a. saatis ta Towerisse koos Henry VIII aegset „tegelast“, kes viimase valitsemise perioodil olid tegelema riigis „recturite otsimisega, et neil siis lasta end suurema summa eest niidistusest vabaks osta. Selline võte muudugi nurondas sümpaatiat ja lootusi noore valitseja suhtes.

Varsti pärast Henry VIII troonile astumist sai More temalt terav- länituse meelitatavate ja vaimustatud väljendustega enda vooruste üle. Ei ole küll More'ile iseloomulik lasta end kaasa tõmmata taolisest ülistusest, kuid oma osa mängis siin kindlasti kergendastumise ohust pääsemise üle ja lootused Henry VIII-le, kui teaduste soosijale. Nii nagu teistes, äratas kuningas ka temas suuri lootusi; Henry VIII-s nähti sobivat uut ajastu

esindajad, soovitud valitsejad, kes järgnevat õpetlaste nõuannetele 1509. a. võtab More vastu Londoni asüerifi kohta ja selleks täitis ka ettenähtud kohtunike funktsioonid. Nimetatud kohal saavutas ta elanikkonna igasülgse usalduse ja käis koos sõda Londoni kaupmeeskonna esindajana Flandrias ja Calais's. 1515. a. rüübis More Flandrias vahukordade rüümise otstarbel Karl V-ga (Madalmaade valitseja Karl Habsburg, 1516. a. alates Hispaania kuningas ja 1519. a. alates Prusa - Rooma keiser Karl V - tavaliselt tuntud viimasel nime all). See reis taotles eelkõige just kaubandussuhete korraldamist. Siin tutvus More esmakordselt lähemalt kontinendiga ja siin arvatakse, et sai alguse tema elutöö - "utopia", mis peagi sai tuntuks kogu maailmas ja tänapäeval on tõlgitud paljudesse keeltesse. Lühidalt tuleb peatuma üksikasjalisemalt hiljem. Ilmselt on igatahes, et need diplomaatilised ülesanded, mida More täitis, andsid talle palju prantia ja eluõnne seisuohalt. Leheküljed "Utopias", mis on pühendatud riigi küsimustele ja diplomaatikunstile, pole võetud kuskilt mujalt, kui teda ümbritsevast tegelikkusest, poliitilise elu jälgimisest nende dip-

lomaatiliste läbirääkimiste ajal.

More tundis hästi oma maad ja majanduslikke suhteid. Valituna kaupmeeste esindajaks pälvis ta täielikult nende rahulolu, tigitsedes tõelise juristina vastavalt seadustele. Oma eduksa tegevusega võitis ta Henry VIII tähelepänu, kes soovis teda endale nõuandjaks, millega aga More polnud nõus, keeldudes kuninglikest pensionist.

Kuigi More oli mhtunud Henry VIII-sse suurte lootustega, nägi ta ometi, et kuningas teostab riigile kahjulikke poliitikat ja lubab maa-
le suurt laostust toovat üha laienevat maade haaramist talupoegadelt - tarastamist. Samal ajal aga lasi kuningas endale ehitada lossi lossi järel Inglismaa olukorra püüdnud ja terava kriitika osi "Utopia" esimene osa. Saavutanud raamatuga tohutu menu mitte üksi teaduslikus ringkonnas, vaid ka riiklikus sfääris, on ta omale kindlustanud avara tee poliitilises tegevuses, kuigi tal omal selles erilist soovi ei ole.

Kuid teiselt poolt oli More inimene, kes ei saa jääda lihtsalt pealtnähtavaks - üsikus ja tegevusetuks. Võimalus saavutada mingit muutust riigis kuningaga abil oli muidu-

gi väime, kuid mingisugust teist võimalust polnud
 selleni üldse. Lõinudes lootuste ja kahtluste vahel,
 võttis ta süsü vastu kuningaga ettepaneku ja
 sai tema nõuandjaks jooksvate küsimustes, ning asus
 seega uuesti poliitilisele tööpõllule. Saavutamud mõ-
 ningat edu kuningaga nõuandjana (nõhete korral-
 damine Prantsusmaaga, mõttetute väljamineute pii-
 ramine), nägi More endas es uusi perspektiive.
 Mitte auahnus ei sundinud teda vastu võt-
 ma kohta õukonnas, millest ta algul keeldus.
 Ta tegutses kui kodanik, kes tahab teenida ko-
 dumaad, kasutada oma jõudu uuel tööpõl-
 lul, lootes oma võimeid ravendada kasulikult
 riiklikus tegevuses. Nagu juba märgitud, oli
 tal algul edu. Kuningas ei saanud temast
 mööda minna oma tegevuses, kuna ta omi-
 tus targas nõuandjaks. More oli kuningale lähedane,
 vestles ja tegeles koos viimasega ma-
 temaatika ja astronoomiaga. Peadpööritava kii-
 rusega toimus tema tõus riigirendeli astmel.
 Kuninga nõuandjana pühitseti ta 1521. a. riigit-
 liis, anti talle salanõuniku ametikoht, mitu
 aastat oli ta rahandusministriks ja viimase
 lordkantsleriks, kuningaga järel esimeses isikus
 riigis.

Need kõrged ametid olid More'i jaoks ainult tegevuse vahendius, aga mitte eesmärgius. Tema tavaline lihtsus ja sõbralikkus ei jätnud teda meha ka kuulsuse tipul. Samuti jätkas ta tegelemist oma lemmikharrastuste - klassikalise kirjanduse ja astronoomiaga. Kõrged ametid ei tekitanud More'is peapööritust ja ta jäi inna iseseisvaas ning keeldus iganevustest kompromissidest. Kuigi ta oli monarhist, ei kõhelnud ta vähemalgi monarhi vastu väljastumises, kui see oli vajalik. Kuivõrd More mõistis oma seisundi ebakindlust, ilmneb tema sõnadest lordkantsleri ametisse astumisel: „Ma võtan vastu selle kõrge koha, andes endale selgelt aru sellega kaasnevatest hädakohtudest, ärevusest ja tõelise au puudumisest. Siida kõrgem on asend, seda sügavam on unku mine, nagu kinnitab seda näide minu elkäijast.“¹⁾ (More'i elkäija lordkantsleri kohal kardinal Walsley sattus kuninga ebasoosinguusse ja teda süüdistati riigireetmises, kuid suri enne kohtuprotsessi.

More'i halvad elaimused osutusid õigius. Henry VIII ei vajanud teenrit, kes soovis ker gendada rahva olukorda, või ühiskonda

1) А. А. Попов, Английская история, в. 64

ümber kujundada. Ta tahtis kasutada ainult More'i reputatsiooni, tema õpetlase kuulsust ja üldist mõju kodanluse ringkondades, et varjata sellega oma egoistlikke eesmärke. Kolme aasta jooksul püüdis More oma südame tunnistust viia kooskõlla poliitikaga, kuid konflikt oli vältimatu.

More'ile oli vastumelt kuninga kirelt vahelduvad usulised tõespõhised. Henry VIII oli esialgu kindel luterluse vastane, kuid hiljem tunnustab reformatsiooni, kui see osutub vajalikuks perekondlike ja riiklike huvide kaitsmisel. More ei kiitnud heas keeninga taotlusi abielulahutuseks oma naisest Katarinast, et abielluda kaunitar Anne Boleyniga. Paavst keeldus, kuna oli sõltuv Karl V-st. Põhjus oli küllalt tõsine - dünastiline abielu Hispaania printsessiga ei oma enam mõtet. Teiselt poolt aga vastuolu paavstiga tähendas katoliiklike kloostrite lagunemist. Nii peabki Henry VIII vajalikuks tunnustada reformatsiooni. „Küsimuse reform ei olnud More'i silmis mitte sugugi parem luterlikust.“¹⁾ märgib Petrovski oma „Thomas More'i biograafias“ „Utopia“ lisana. Selle tulemusena oli More

1) Ф. А. Тимпобекуні, Томас Мор. Биографический очерк, П. Изд. Учен. зап. к. Кап. 254

1532. a. sunnitud minema erri. More muutus kuningale ohtlikuks, tema laialt tuntud aensus oli alatiseks etteheiteks kõigile kuninga plaanidele. Oli möödapääsmatu kas tõmmata More enda poole, või sundida ta väikima. Esimene osutus võimatuks ja kuninga ebaroosing jätkub, otsides ainult võimalust arvete õiendamiseks.

Olunord teravnes, kui More keeldus tunnustamast kuninga abielu Anne Boleyniga. More'i püüti süüdistada riigireetmises, kuid süüdistus oli ilmselt põhjendamatu. 1533. a. tunnustati Henry VIII parlamendi poolt kirikupeaks, ühtlasi tunnustati seaduslikuks tema abielu Anne Boleyniga, tütar aga seaduslikuks troonipärijaks. Tuli anda vanne kuningale kui kirikupeale, millest aga More keeldus. Ta sulati Towerisse, kuid oma keeldumise põhjustest More väikis. Kuninga otsuse kohaselt hukati ta 7. juulil 1535. a. peamaha raiumisega, ilma, et tal oleks lubatud esineda rahvale. Tema perekonda aga kiisati veel kaua taga.

More'i tragöödia näitab, et ta täie teadlikusega tegi katse - raudnõuda oma jõude ja tahet rahva teenimiseks, mitte hellitades

eriti end lootustega. More teadis hästi, missugused jõud juhivad maailma poliitikat ja milline on nende võimsus. On selge, et tal on aimult nõra lootus oma soovide täitumiseks. Kui selgus, et need täituda ei saa, läks ta julgelt ja kindlalt vastu oma lõpule, jäädes ka tapalaval rahulikuks ja tugevaks.

Iseloomustame nüüd lähemalt More'i, tema väärtid ja tõuspõhised. Portree More'ist on antud Rotterdami Erasmusi kirjas, mille ta saadab Ulrich von Huttenile. Ta kirjutab, et More'i nägu „... alati väljendab lahkust ja sõbralikkust, tihti saadetud naeratusest, ... ta kaldub rohkem lõbususele, kui karmusele ja tähtsusele, kuigi talle täiesti võõras on igasugune mõttetu naljatamine”.¹⁾ Tema nägu räägib lihtsast maitsest, võimalusest sõpruses ja kohutusest perekonna vastu. Nüguväärne mulje tekitab kõigil, kes temaga kohtusid. Morton märgib, et isegi nüüd, lugedes tema teost või katkendeid, tunned lähedust temale, mis harva tekitab tuttavuse ajaloolise isikuga.²⁾ Meid vaimustab More'i mehisus ja ausus, lihtsus, millega kaasnevad suured teadmised ja riigimehe võimed. More kuulub selliste inimeste kategooriasse, kelle nimed on ümbritsetud legendidega. Teda iseloomustatakse kui

1) De meem More u Epistola Pommergauerorum, III. Mor., Imonia,

2) H. A. Morton, Arvustused yms., lk. 49

lk. 231
(algallikas ei ole
kättesaadav)

tagasihoidlikku vestluskaaslast, kes oli võimeline vestlema nii filosoofilistel teemadel, kui ka lihtsalt osa võtta lõbusast teravmeelsest lobisemisest, kuigi mitte kunagi nii täielikult. Selles inimeses torvas silma sellel ajale iseloomuliku uue ja vana koostöötamise, humanisti ja keskaegse askedi vastuolu.

Humanism ise kujutas algideel selles konfliktis - ütles Morton. Humanism oli küll uus õpetus, usuga uude klassi, aga ta viiski teenis dogmaatilise ja skolastilise keskaegse mõtlemise baasil ja oli läbi imbunud nende arusaamadega, mille vastu ta võitles. Ühes isikus ilmneb ühel ajal skeptiline ja pagandlik renessansi epohi maailmavaade ning puritaanlik ja dogmaatiline reformatsioonija mõtlemine.¹⁾ Czaxkin märgib, et renessans ja reformatsioon ei ole kaas valdi seisvat mõistet, vaid need on ühe nähtuse kahe külge, mis on tihedalt seotud, nende majanduslik baas on ühine.

Humanism sisaldab endas uut optimismi, teravat huvi inimese vastu. See uus ühiskondlik mõtte suund ei ole mitte üksi uue progressiivse klassi sünni tulemuses, vaid ka uue ajaloo mõistmise tulemuses. Selleni aga elas inimene mineviku

1) А. А. Коркин, Становление гуманизма, стр. 51.

varjus. Niiid inimene ei vaata enam ainult ta-
gasi möödunud, antikajale, kus oli uulsust rohuem
kui nende kaasajas, vaid hakkab juba vaatama et-
te - tulevikku. Humanism More'i, kui arenenud,
mitmekülgse inimese juures ei avaldu ainult ka-
hulolevalt tulevikku vaatamises, mitte ainult tär-
kava kodanuse kitsaste klassihuvide kaitsmises, vaid
võitluses kogu inimkonna õnne eest terovinuna.

Vastuolusid More'is märgib ka akadeemik
Belgin oma rihsejuhatavas artiklis More'i „Utopiale“
„Utopia“ ajalooline tähtsus. Humanist ja Londoni
kaupmeeskonna kõige armastatum inimene, Inglismaa
lordiraatler ja suurepärase dialoogi autor, mis pro-
pagandib ühiskondlikku korda, mis on rajatud ühis-
kondliku omandi printsiibile. Thomas More on üks
huvitavamaid keerulise XVI saj. esindajaid. Tema
justnaagu kontsentreerused, moodustades omapärase
kordumatu ühtsuse, kõik selle epoki, areneva ka-
pitalismi epoki vastuolud, mis kangekaelselt are-
nesid läbi fodaalsete suhete sügavuse ja juba
kandsid eneses tema uute ühiskondlike vastuolude
idlesid.“¹⁾

More eraldus teisest XVI saj. inimestest oma
loodusteaduste mõistmisega, mida ta tundis põhja-
likult. Teda võis pidada Baconi eelkäijaks, kuna

1) В. К. Волков, Утопическое учение „Утопия“, III. Мор, Утопия
lk. 5

taotles pidevalt loodusteaduse eraldamist skolastikast. More hindas muusikat, tantsu, kuasti, ta seis inglise humanismi keskpunktis, tõmmates enda juurde naisesugusid silmapaistvaid humanismi esindajaid, nagu Erasmus, sausa maalikuunstin Holbein j.t.

Rääkime nüüd lähemalt More'i „Utopial“. More kirjeldab, kuidas ta sai idee raamatu kirjutamiseks, „Utopia“ alguses, väites, et ta andis edasi ainult ühe meremehe jutustuse. More räägib, et ta viibis kuninga korraldusel Flandrias, lahendamata tüliküsimust Karl V-ga. Ta märgib, et pärast omavahelist kokkulepet Karl V saadikud sõitsid Brüsselisse, tema aga siirdus Antwerpenisse.

Nimetatud asjaolud vastavad tõele. More viibis tõesti diplomaatilisel väljasõidul Antwerpenis ja seal ta kannas arvatavasti ka ette valmistama oma „Utopia“ kirjutamist. (Täpsid andmeid selle kohta, kus ta teose kirjutas, ei ole). Moreton märgib, et More kirjutas oma „Utopia“ oma jõu õitsengul, oma elu pöördepunktil. More oli siis kolmkümmend seitse aastat vana, algas lähene mine Henry VIII-le.

Antwerpenis toimubki raamatu tegevus. Seal elas More'i järgi Petrus Regidius, ueda ta

iseloolestab silmapaistvalt heritud inimesena, si-
damlikuna, sõbralikuana, heatahtlikuna ja terav-
meelsena. Selle Petrus Tegidius vahendusel tutvub
ta ühe meresõitja Raffael Hythlodaeus'iga.¹⁾ Hyth-
lodaeus'i esitab More paljusõitnud meremeheana,
kes on näinud paljusid rahvaid ja seelõttu More'i
eriti huvitab. Ta märgib, et Hythlodaeus olewat ol-
nud meresõitja Amerigo Vespucci kaaslaseas selle
reisidel. Eraldunud kaastlastest olewat Hythlodaeus
veetnud viis aastat Utopia²⁾ saarel, näinud hoo-
pis erakorralist ja huvitavat ühiskonda. Hythlo-
daeus on raamatus antud väga elulisena ja te-
ma vestlus More'i ja Petrus Tegidius'ega moodus-
tabki raamatu sisu. Raamatu sissejuhatus on au-
tud kirja näol Petrus Tegidius'ele, kus ta pöördub
viimase poole küsimusega, kas ta on täpselt edasi-
andnud nende vestluse ja Hythlodaeus'i jutustuse
sisu, märkides, et ta võis olla midagi unusta-
nud ja paludes, et Tegidius seda vahetult kontrol-
laks Hythlodaeus'i käest.

Raamat koosneb kahest osast (ehk kahest raamatus-
matust - nagu More ise neid nimetab). Teise osa
- ühiskondliku omandile rajatud ühiskonna kir-
jeldus Utopia saarel - kirjutas More 1515. a.
sügisel. Esimene raamat, mis sisaldab vestluse

1) Tõlkes tähendab see väljamõeldud inimest.

2) Tõlkes tähendab see olematut paikkonda või maad.

kuningavõimust ja sõtsiaalsetest suhetest Inglismaal, ja kujutab endast teravat kriitikat ja huusa-
mõistete kaasajale Inglismaale, valmis hiljem - 1516.
a. kevadel.

Kõigepealt raamatu kirjeldust vormist ja ni-
metusest. Teise raamatu nimus on reis olematule
maale. Vormilt sarnaneb see hilisematele Vana-
Kreeka reisiromaanidele. Volgin ja Morton too-
vad sin põhjusena antud ajaloolise momendi.
XV saj. alanud geograafilised avastused tingivad
seda. Meresõidu areng, uute mereteede rajamine
ja maadeavastused tekitavad elava huvi teis-
te rahvaste vastu. Sestõttu ka kirjandus sel
perioodil kajastab põhiliselt neid sündmusi ja
esineb just igasuguste reisiromaanide näol. See
kirjandus aitama More'il leida sobivat mater-
jali ja kirjanduslikku vormi. Nimelt oli ilmu-
nud raamat Vespucci reiside kohta, mida More
loomulikult tundis. Ta seob oma meresõitja Flyth-
lodaus'i nende Vespucci reisidega. Nimitatud ra-
matus on märgitud meresõitjate kohtumisi india
hõimudega, kes elavad klassielses ühiskonnas - osa
põnni sellest leidis kajastust ka More'i "Utopias"
Samuti ilmus 1511. a. Petrus Martyr'i kirjeldus
ideaalse ühiskondliku korra kohta tukseni hõimu-

del Lääne - Indias. Need ja mitmed teised taolised esujud panevad ka More'i looma ideaalse ühiskondliku korra - kuid olematul kohal - Utopia saarel. Morton märgib, et see romani puhtuse ärgeegre pilt humanistide tõlgenduses, mis unib klassikalisse „kuldse aega“, mängis tähtsat osa More'i töötamisel oma kontseptsiooni kallal õiglasest ühiskondlikust korrast. ¹⁾ More'i ajal olid n. fantastilised jutustused ainsaks võimalikuks jälge sotsiaalse mõtte avaldusks. - märgivad Marx ja Engels. ²⁾ Thomas More ei saanud näha ümbritsevas ühiskonnas jõudu, mis oleks võimaline likvideerima ühiskonna vastuolud, puudus proletariaat kui klass. Selõtte oligi ainuke võimalus rõidelda nende vastuolude vastu n. fantastiliste jutustuste kaudu. Morton märgib, et More ei olnud inimene, kes oleks võimaline juhtima revolutsiooni, isegi kui see revolutsioon oleks võimaline. Tuleb silmas pidada, et More'i ajal õnnetuist maast ilma jäetud talupojad ei sarnanunud proletariaadile tänapäeva mõttes, see oli alles eelproletariaat - kodust välja aetud ja paljaks riisitud talupojad, paremal juhul käsitöölised, keda eksploateerisid rüüad kaupmehed.

Kagu juba märgitud kirjeldas More klas-

1) H. A. Мороз. Хруминара умова, lk. 56

2) K. Marx ja Fr. Engels, Kompartei manifest, lk. 62

sideta ja eraomanduseta ühiskonda Utopia saarel. Kuit ka teose nimetus „Utopia“ Volgin mär-
gib, et vähe teab ajalugu ja sotsiaalne kirjau-
dus teosid, mil oleks selline mõju, nagu sel
väikesel raamatul „Utopia“. Nagu juba riu-
juhatuses märgitud, sai see nimi üldnimeas uue-
le kirjanduslikule vormile – utopistlikule romaanile
ja uuele ühiskondliku mõtte ruunale – utopist-
likule sotsialismile. Ja veel märgib ta, et „Utopia“
on raamat, milles esmaordselt täpselt on formu-
leritud rida olukordi, mis on iseloomulikum uto-
pistlikule sotsialismile.“¹⁾

„Utopia“ kirjutamisel oli More'il üheks
eeskujuks Platoni „Politeia“. Humanistid, vabane-
mina teoloogilisest, skolastilisest õpetusest, otsi-
sid absoluutseid väärtusi. Sageli olid selleks
Platoni ja neoplatonike töö. Platon oli an-
tiise idealismi suurim esindaja ja materia-
listliku maailmavaate tõelise vaenlane, aris-
tonraatia ideoloog. Humanistid aga vastanda-
sid teda Aristotelesle, keda skolastikud
pidasid oma ideoloogias. Peab selle, Platon
oma etteujutusega ideaalsest tööst, ilust ja
õigusest tõmbas enda poole eriti neid inimesi,
kes vaatasid ajalooliselt mitte kui arengu

1) B. J. Bourun, Nemopureesse suurene..., lk. 6

protsessile üldse, vaid kui antud kindla ühiskond-
liku formatsiooni tekkimisele ja arengule. Linnu-
elu xv - xvi saj. Inglismaal sarnaneb küllalt kree-
ka poliste elule, et anda võimalusi paralleelideas
ja võrdlustes. Platoni „Politeias“ teati juba kesu-
ajast ja ta vaidlematult sai aluspunktiks mitme-
sugustele riigikorra kujutustele.

More teatavasti oli huvitatud vanadest kree-
ka autoritest, eriti Platonist. Platoni tööde jäl-
gi võib mõnel määral märgata ka tema „Utoo-
pias“, kuigi siuliselt on see hoopis midagi
muud kui Platoni „Politeia“. Võibolla saab
sini rääkida ainult ideest, milleks mõninga tõe-
se võis anda Platoni töö. Erinevus on neu-
des töödes kaugelt rohkem kui sarnasusi. More
ei tahtnud korrata seda, mis oli „Politeias“
juba öeldud, ega samm - sammult põhjenda-
da printsiipi, millele võis ehitada ühiskond-
liku heaolu. Selle asemel, võttes juba püsti-
tatu, joonistab elavates värvides pildi hü-
veolu riigist, mis elab ideaalselt elu. Tule-
museks oli siisult palju kitsam raamat, kui „Po-
liteia“, kuid märgatavalt kõrgem Platoni tööst
elulisuse ja näitlikkuse mõttes. Kõige eluli-
sem on meidugi see, et Platoni õpetus on

äärmiselt reatsiooniline, see on ekspluaterijate
 sotsialism, More'i õpetus aga võitleb just rõhu-
 tute olusorra parandamise eest. Seega More läheb
 märgatavalt edasi Platonist, stse vastupidisele
 seisukohtale viimasega. Kui Platonil oli linnaria,
 kus aristokraadid rühtestasid endi keskel sotsia-
 lismi põhimõtteid, siis on see sotsialism reaut-
 iooniline, see ühiskond on aga tavaline eks-
 pluaterijate ja ekspluateeritavate ühiskond.
 More'i Utopia pole aga enam mingi linn-
 riik aristokraatide võimutsemisega, vaid rah-
 vusriik, mis elab teiste riikidega võrreldes demo-
 kraatlikel alustel. Platoni riik oli ainult väi-
 ke aristokraatlike rühmitus, kes elas suure ar-
 vu orjade ja sõltuvate talupoegade töö ar-
 vel, see oli kommunism ainult valitseva klas-
 si seas. More'i Utopia on aga klassideta
 ühiskond, kus puudub erand „Utopia on
 küli vana maailma ja meie päevade sot-
 siaalsete teooriate vahel.“¹⁾ - ütleb Morton.
 See aga ei tähenda, et „Utopia“ ei ole
 oma aja teos, vaid ta on kirjutatud in-
 mese poolt, kes teraselt ja rõõmselt jälg-
 gib teda ümbritsevaid tingimusi just selle
 oma aja ühiskonna ja tema vaadete tä-

1) А. А. Мортон, Аграрный вопрос, с. 54

helepaneliku uurimise tulemusena More oskas vaadata nii kaugelt tulevikku. Ta andis teistest selgemini endale aru muudatustest, mis toimuvad tema ümber ja see lubas tal ette näha, millisesas nende muudatuste tulemusena muutub ühiskond.

Millised tingimused siis veel peab nimetatud esaujude aitasid kujuneda sellisel suurepärasel mõtlejal XVI saj.? Siin on muidegi oluline tema filmipaistev haridus, peale selle oli ta prautilise mõistusega inimene, kes huviga jälgis teda ümbritsevat elu. Volgin oma sissejuhatavas artiklis More'i „Utopia“ märkib: „Th. More oli isegi humanistijaos enamvõrdelt laia vaime silmaringiga inimene“¹⁾. Kõige enam mõju tema vaadetele ja ühtlasi „Utopia“ teemalisele omas kahtlemata tema naasaegne Inglismaa – s.o. kapitali esialgse aremulatsooni protsess Inglismaal. Tarastamise ja sellega kaasneva massilise talupoegade maastustamise mõju on ilmne tema „Utopia“ esimeses raamatus, mis on antud Alythlodaeus'i jutustuseks tema noorvõibimisest Canterbury peapiisnapi John Mortoniga ja sellel noorvõibimisel peetud vest-

1) B. П. Воллин, Утопическое знание..., lk. 26

lusest. See on terav ja piitsutatav kriitika Inglismaa valitsejate kohta, maal valitseva laostumise, ebaõigluse ja kohutavate varistuste kohta. More'i ideede kandjana sin nagu ka teises raamatus, esineb Hyltholaeus. Sealjuures näitab More teed, mida mööda oleks pidanud mine-ma - valitsus oleks pidanud võimaldama tööd oma maatiinidel, põllumajandusis ja vil-la ümbertöötamisel. Ometi ta ise ilmselt süs-si ei usu, et valitsejaid võiks nõuannetega suu-nata sellele teele. Ta eitab selle reformi läbiviimise võimalust ka revolutsioonilisel teel, mis on antud ajaloolistes tingimustes loomulik. More analüüsib oma töös ühiskondliku korra puu-dusi ja selgitab ka selle põhjuse - selleks on eraomandus. Õigluse jätkuseadmisel on vältimatu selle hävitamine.

Muidugi on More'i vaadete kujunemine ja „Attoopia“ valmimine seotud ka More'i suurepärase filosoofilise kasvatusega, tema iseloomu ja praati-lise tegevusega. Väga oluline on tema kirglikult õiglase iseloomu, mis hoidis rõhutute poole ja ajaolu, et ta tundis praatilist elu - oli ad-vokaat, kes puutus pidevalt kokku just rotsi-aal-majanduslike küsimustega

Terve rida More'ile omaseid jooni ja vaa-
 teid on paigutatud ka tema „Utoopiasse“. Nii näi-
 tas oma kasvatussüsteemi, mida ta praegiliselt
 oma perekonnas teostas, rasedas ta ka Utopia
 ühiskonda. Teatavasti oli More väga huvitatud
 lastekasvatuse õigetest põhimõtetest. Perioodil, mil
 koolis ja kodus valitses julm kehalise karistuse
 süsteem, jäi More ustavaks oma heale südä-
 mele, ja teostas kasvatust headuse abil. Täga-
 sihoidlikkus, rahulikkus, laiskus — see on tema
 tegevuse ja näitumise iseloomulik joon perekon-
 nas, usaldav ja rõõvaline on tema suhtumine
 lastesse. Tema temperament ja tunded andsid mui-
 dugi ruuna ka pedagoogilistele mõtetele, mida
 ta avaldab „Utoopias“. Põlgusväärseks ja äär-
 miselt rahjulikuks peab ta niusuguseid iseloomu-
 jooni nagu auahnus ja hooplemine — see ilm-
 neb tema kirjast oma laste kasvatajale, kellel
 ta palub eriti jälgida, et lastes ei teinud selli-
 seid valduvusi.¹⁾ Et ta neid peab eriti ohtlikuks
 ühiskonna edendajaks, ilmneb „Utoopiast“ — kus
 ta ühiskondlike pahede puhul ka eraoma-
 dust kaldub seletama auahnusega. Ta tahab,
 et lapsed oleksid õilsad ja ausad suhtumi-
 ses jumalasse, aupaulinud mõigi vastu, tagasi-

1) Э. В. Море, Воспоминания о воспитании..., стр. 138

hoidlinud ja ristlikult mõelduvad. „ Niinagu sel viisil nad (tema lapud - & T.) saavad jumalalt õnnistuse patuta elus ja ilma hirmuta võtavad vastu surma, aga elus valdavad lihtsat õnne, mitte uhaustades inimeste tühiste kiitustega ja mitte tundes end rõhutatuna laimust¹⁾. „ Utoopias“ on sama mõte - hirmuta surm-õnn ja tase heale inimesele.

More on nur naiste ja meeste üheõiguluse pooldaja õpetuse ja hariduse alal. Sel-line arusaamine XVI saj. algul oli niinagu see paradoksiks, milles üldse võib olla diametraalselt vastupidine arusaamine üldiselt tun-nustatule. Need mõtted on tal ilmnenuid oma tütarde kasvatamisel. Tema tütreid Margaretha ja Elisabeth olid kuulnud oma õpetatusega nii Inglismaal kui ka kontinentil. Meeste ja naiste võrdsus hariduse osas leiab tal koha ka „ Utoopias“. More oli üs naislikkumi-se uskujat ja pidas naiste haridust võrgus hüveas. Kui naine õppis vähem andetas, siis se-da enam tuleb tööd teha, et teha tase see loo-duse ebaõiglus - arvas ta.

Kõin ajaloolased märgivad More'is ni-gavat usulinnust. See on üldse omae nõigi-

1) E. B. Kapue, Obyseembenne bozffener, ... , lk. 138 jj.

le inglise humanistidele. Rügimehe ja usuline katoliiklasena aga oli ta reformatsiooni vastu. Kas-
 nin märgib, et Thomas More ei mahu ei feodaalse ega kodanliku maailmavaate raamidest ja olles humanist, jäi ustavaaks katoliiksmiks. ¹⁾ Teiselt poolt nõustus ta humanistidega, kes nõudsid iriline pubas-
 tamist vaimulike autoriteedi tõstmise eesmärgil. See liikumine kandis endas protesti kehtestatud võimu vastu alates paavstiroonist ja lõpetades feodaalse valitusega. More tunnustas humanistina monarhiat, mille ees seisab haritud valitseja, filosoofide õpi-
 lane, kes on andunud rahva huvidel. More'i vaa-
 ted valitsejale ja religioonile kajastuvad tema „Utoopias“. Eristat tähelepantu pöörab ta religioo-
 nile, millele on raamatus pühendatud võrdle-
 mis ulatuslik osa. Siinult „Utoopias“ on paigu-
 tatud religiooni teistele alustele – sinu valitseb
 täielik usuvabadus ja ususalivus.

Peatume mõne sõnaga veel „Utopia“ välja-
 andmisel. Mõlemad raamatud trükiti 1516. a.
 lõpus ladina keeles. See aga pole veel lõplik
 trükk. Tänapäeval meieni on jõudnud kol-
 mas, lõplik – arvatavasti More'i enda poolt
 parandatud trükk. Kuni 1519. a. anti ra-
 matust välja reas linnades ladina keeles

1) C. D. Крайков, К вопросу о мировоззрении реформатора и гуманиста, Египетские бела, XI, Москва, 1958, лк. 135

Tänapäeval on see raamatune muutunud tähtsaks ja hinnatavaks igal maal. Muuseas, peab märkima, et Tartu Riikliku Ülikooli raamatukogu on selles suhtes üks rikkamaid, kuna sinu ainuüheks NPO liidus on säilinud More'i „Utopia“ esimene trükk, samuti on sinu kolmas ja lõplik väljaanne.

Vaatamata „Utopia“ suurele populaarsusele ja edule, ei antud teda nõudagi More'i eluajal välja Inglismaal. Muidugi on sellist raamatut, kirjutatud niisuguse väljapaistva inimese poolt, ja avaldanud niisugust mõju, nii kauge Inglismaal välja ei antud. Siin on oma põhjus – pärast More'i hukkamist kuni Henry VIII surmani oli isegi keelatud meenutada More'i nime. Tudorid rangelt kontrollisid raamatute trükkimist ja selles oleks tarvis olnud ebatavalist mehinust, et välja anda inimese raamatut, ueda nüüdis-tati riigireetmises. Teiselt poolt oma elu jooksul More ise oli vaevalt huvitatud sellest, et see raamat ilmus inglise keeles. Ta lootis sellele rahvusvahelisele õpetlaste koostööle, kelle jaoks ladina keel oli tavaliisus suhtlemisvahendiks. More'ile oli üllalt, et

tema sõbrad mitmetel maadel võisid lugeda tema tööd. Volgin märgib, et võibolla More ise ei omistanud oma tööle nii suurt tähtsust, kui lordsaantsleri rohale või võitlusele reformatsiooni vastu. Nelisada aastat hiljem loetakse tema teost suurema huviaga kui kaasaajal.¹⁾ Kõige tähtsam põhjus on siiski selles, et „Utopia“ osutus liiga antuaalseks raamatuks ja tema väljaandmine inglise keeles ei olnud päris ohutu. See oli mitte ainult selles, et ta projanteeris kommunismi - sellele oleks äärmisel juhul võinud vaadata kui kurioosile väljamõeldisele Platoni noolnuna filosoofiast - kuid „Utopia“ sisaldas endas nii avalikku kui ka varjatut karmi kriitikat kaasaegsele Inglismaale.

„Utopias“ väljenduvad rahvamasside ootused reaalse väljapääsu järele raskest oluorrast. Need lootused ja ootused pidid aga jääma kauniks, sest väljapääsu veel ei olnud. Tänapäeval aga see, mis siis oli utopia - on kommunistlik ühiskond, loodud töölisklassi poolt. „More'i ideaalis „Utopia saarest“ peituvad jõued, mis jõuavad ette hilisemast teaduslikust sotsialismist ja kommunismist“²⁾ - märgib Semjonov oma sissejuhatavas peatükis

1) B. T. Bourin, Утопияхое значение... , lk. 6

2) B. F. Луинов, Вспышки и туманы, А. И. Морзон, Германская утопия; lk. 5

Mortoni „Inglise utopiaals“ More'i „Utopia on silmapaistev teos, temas esimesena uuel ajal ilmuvad ideed, mis vallutavad maailma - märgib Debora oma raamatus „Uue aja sotsiaal-politilised õpetused“ „More osutub utopistliku sotsialismi rajajaks“ ¹⁾

Siinmattav on More'i juures see, et ta muutis naugeli ette näha oma ajast ja alles uapitalismi teuvimisel muutis juba üldjoontes välja visandada sellise järgneva ühiskonna et see ei tõusnud uasaegse sotsialismi tasemele, on muudugi päris selge, sest seda ei võinud More ette näha. Kuid põhjus, mias just sellisel perioodil võis teuvada taoline mõte, on samuti selge - on see ju suurte muutuste ajastu, ühiskondlike kriiside ajastu, kus on teuvunud rahulolematuse olemasolevate tingimuste vastu.

More on tõeline humanist, üks paremaid XVI saj. esindajaid, kuid alles XIX saj. hinnati teda Marxi poolt teenete uohaselt, kui utopistliku sotsialismi rajajat.

1) А. М. Доброкин, Социально-политические учения нового времени, Москва, 1958, лк. 77

III Kriitika Inglismaa sotsiaal-majandusliku korra kohta XVI saj. algul.

Thomas More'i "Utopia" omab maailmaaja-
loolist tähtsust mitte ainult kui utopistlikule sot-
sialismile alust panev teos, vaid ka kui terav
kriitika kaasaegse Inglismaa sotsiaal-majandus-
liku korra kohta, kui hukkamõist absolutistliku
riigikorra kohta üldse. Tarle märgib, et "Uto-
pia on ajalooline tunnistaja, illustratsioon ja
andmete kogu Inglismaa sotsiaal-majandusli-
ke suhete kohta XVI saj. algul. See on muidu-
gi väga tagasihoidlikult öeldud. More ei ole ai-
melt objektivne olukorra kirjeldaja, teoses väljen-
dub autori isiklik arvamus, kirglik hukkamõist
kaasaegse Inglismaa kohta. More oli esimene ingli-
se humanist, kes nägi, et kapitali esialgse akumu-
latsioon protsessiga kaasnevad Inglismaal tohu-

tud kannatused, ja kes neid ka kirjeldas. See protsess tingib talupidajate laostumise ja suure arvu töötute vabanemise, kes muutusid nüüd üharusteks, kuna alles arenev tööstus suhteliselt aeglaselt vajab uut tööjõudu.

Põhilise kriitika ja hukkamõistu absolutistlike Inglismaa ja seal valitsevate suhete kohta annab More oma teose esimeses osas, mis on antud vestlusena More'i, Slythlodaesus'i ja Petrus Aegidiusse vahel Inglismaa üle, kusjuures More'i ideede esitajana on toodud Slythlodaesus. Oles aga ebaõige arvata, nagu oles kriitiline ainult esimene osa; ja teine osa klassideta ühiskonna kirjeldus. Kriitilist suhtumist Inglismaasse leiame me ka teose teises osas: kas otsuse viitamisega Inglismaale, või kaudsel teel - vihjetega igasugustele nii olemasolevatele kui ka väljamõeldud rahvastele.

Sügava kriitika alla langevad "Utopias" just riiki, klasse ja eramaandit puudutavad küsimused; need on More'i teoses keskpunktid ja ta lahendab neid kaasajale üllatava põhjalikkuse ja igakülgsu kriitilise suhtumisega. Morton märgib, et More tundis liiga hästi elu, et uskuda, et mingisugune klass, ühiskond kui head oleusid

tema kavatsused ja kui hästi ta ka ei oleks ette valmistatud, võiks hoida oma käes riigivõimu varatu klassi rõhumise ja ekspluateerimiseta.¹⁾

Iseloomutades Tudorite Inglismaad, ütleb Morton, et see oli kahepärane riik - ta oli progressiivne, kuivõrd oli valmis vabastama ühiskonda feodaalset killustusest. Riigivõim pooldas korda ja võitles anarhiaga, püüdis saavutada riigi sotsiaalset tugevust. See sundis humaniste ja ka More'i teroitama ja toetama riigi tugevnenemist. Teinist küljest aga oli riik avalikult rõõvellik ja rõhuv, valitsjad aga elkoige egoistlike suundadega. Seejärest oli More, hoolitades sotsiaalse õiguse eest, sunnitud alaliselt arutama opositsiooni nii riigi kui ka valitsjatega. Selles ongi hävitava kriitika põhjustama "Utopias". Soovides saavutada parandusi riigi juhtimises, püüab More valitsijat oma poole tõmmata ja sisendada temale õiguid mõtteid. Kuid samas on talle selge, et valitsjate hulgas kehtivate tavade ja arusaamiste juures on see võimatu. Sellele ongi rajatud kõnelus Hythlodaeusi ja tema vestluskaaslaste vahel - teha selgeks, et niusugustest katsetest ei või midagi kasulikku välja tulla.

Vestluse käigus avaldab More mere sõit-

1) H. A. Morton, Аграрный вопрос, lk. 54

ja Hythlodaeusi sõnade kaudu mõtteid, mis asetavad terava kriitika alla Inglismaal selles perioodis oma kõrgpunktini saavutanud absolutistliku monarhia. Lasknud Hythlodaeusil vestluse käigus avaldada väga arusaad mõtteid inglise ühiskonna ja mitmete väljamõeldud rahvaste kohta, lasub More Petrus Hegidiusel vaimustatult küsida, miks Hythlodaeus ei astu ühegi valitseja juurde teenistusse, kuna ta oma õpetatuse ja võimete poolest sellens väga hästi kõlbaks ja sel teel oleas võimalik ka mu tulla laiaale hulkaale, kogu ühiskonnale.

Oma vastuses Hythlodaeus eitab elukoige enda juures mingeid erakorralisi võimeid või teadmisi ja edasises jutus mõistab heenua monarhide agressiivse välispoliitika, mis laostab mitte ünn riid maid, kelle vastu sõtta astutakse, vaid ka oma maad. „Enne kõike, kõik kuningad enamikel juhtudel meelsamini kasutavad oma aega just sõjalistes teadmistes (aga mul ei ole selles kogemusi ja ma ei soovigi seda), kui rahulikus, hüvelises tegevuses, peale selle valitsejad palju meelsamini, märgatavalt rohkem hoolitsevad selle eest, kuidas seaduslikult ja ebaseaduslikult omastada endale uusi valdusi, kui

selle eest, kuidas tõeliselt hallata olemasolevaid.¹⁾

Edasi märgib ta, et ünski nõuandja pole küllalt tark, et mitte vajada teiste nõuandeid, või kujutavad nad end niivõrd tarkadena, et ei pea vajalikuks heas kiita võõrast arvamust. Ja sageli on oluword kuninga õukonnas selline, et nõuandjad meelitades ja kummardudes kiidavad igasugust arvamust ja nõuannet, ka rumalat, kui see aimelt on avaldatud kuningale ligidal seisva isiku poolt. Kui siis aga nende inimeste hullgas, kes kadestavad võõraid arvamusi ja elistavad iniklikke, on inimesi, kes loevad midagi kasulikku ajaloo või teistel maadel nähtust, siis ülejäänud suhtuvad sellesse nii, nagu satuks sütuale nende reputatsioon äärmise hädakohtu, kui nad ei nuda midagi sellist välja mõelda, mis ületaks nende eelkäijad. Kui midagi niisugust ei leita, siis väidetakse, et see meeldis küll meie eelkäijale, aga mitte meile. Rahustanud end niisuguse seisukohaga, on nad rahul, otsekui oleks see hädakoht olla targem eelkäijast. Ollaase rahul olemasolevaga, kramplikult hoitakse kinni juba olemasolevast või saa-

1) П. Моп, Умова, lk. 54 jj.

rutatust.

Hythlodaeusi sõnade kaudu selgitab More, kui võrd vähe võimalusi oleks ühel tõelisel õpetatud nõuandjal oma õpetusi rakendada kuninga teenistusse. Ta ütleb, et kas tõesti arvatakse, et tema oma erinevate seisukohtadega ei satu lihtsalt uae-ru alla, või ei lange talle osaks väljasaatmine. Näiteks toob ta episoodi, mis toimus nagu Prantsusmaa kuninga õukonnas, kus tema, Hythlodaeus, oleks nõuandjaks. Antud episood on kaudselt kriitikas Inglismaale, kuna taoline olukord valitses ju ka seal.

Nüüsis räägib Hythlodaeus, et toimub näiteks salajane nõupidamine kuninga juures. Kõigi nende tarkade nõuandjate seas arutatakse küsimusi, miliste vahenditega kindlustada endale Milanot, haarata Napoli, Veneetsia, allutada kogu Itaalia, haarata Soodria jne. Ta ütleb, et need vahelduvad ettepanekud, mis paljastavad riigi röövelliku poliitikat — küll otsesel, küll kaudsel teel. Siis ütleb ta, et kui nende tarkade meeste, nende väljapaistvate isikute vahelt, kellest igäües soovitakse otsust või kaudset sõda ja vägivalda „... tõuseksin äkki mina, tühi inimene, ja teaksin ettepaneku — püü ümber pöörata — soovitsin jät-

ta Kaalia ja ütlesin, et on tarvis istuda kodus, nii kui Prantsusmaa kuningriik ünnigi on liiga suur, et teda võiks kohaselt juhtida üs inime-
ne; aga pärast - las kuningas loobub oma mõt-
test ja arvestusest teiste maade emandamisele -
kuidas siis minusse suhtutakse?"¹⁾

Teravat kunnamõistu mõtte tutele, julmadele sõdadelle avaldab Stythlodæus ka oma jutus-
tuses kohtumisest kardinal Mortoniga Londonis
ja nende vestlusest julmade inglise seaduste
üle (millel peatume hiljem lähemalt). Stythlo-
dæus näitab siin, kui palju saute ja vigaseid
tulib tagasi sõdadest nii Inglismaal kui ka
teistel maadel. Ja pärast seda, kui neist on
kodumaa ja riigi eest sandid saanud, ei ole
neil enam võimalik oma endise tööga tegele-
da ega ka uut õppida.

More toob esile, millised pahed kaasnevad
vallutustega - alatine oht, vaenlikkus alluta-
tud rahva poolt, vajadus hoida alati suurt
sõjaväge. Valitsemine mitme riigi vahel pole
lihtne, laostab rahvast. Stythlodæus ütleb, et
kui ma teasin ettepaneku tegeleda ainult
oma riigiga, via see võtsuks järjele, armasta-
da alluvaid, „... elada nendega ühte elu, juh-

1) П. Мор, Умова, lk. 83

tida neid pehmelt ja jätta rahule teised riigid peale selle, mis talle jäi — rohkem kui küllaldane oma suuruselt — kuidas sa arvad, sõber More, missuguse meeloluga võtame vastu missuguse kõne?"¹⁾

Tohutu suure kahjuva riigile toob More ka suurel sõjaväeesad, kes kujutavad endast hiigelmurt arvu jõudellavaid inimesi, kes pole sobivad mingisuguses rahulikus töös ja üldse põlgusega suhtuvad töötajatesse. Kardinali vastusele Slythlodausi' niisugusele seisukohtale — et sõjavägi on ju siiski väga vajalik riigis sõja puhul — järgneb Slythlodausi' terav heameelne valitsejate sõjapolitika. Ta ütleb, et need sõdurid ei ole ainult Inglismaa isärasuseks, vaid see on üldine kõigi rahvaste juures (Prantsusmaal ja mujal). Ta ütleb, et mitte sellis ei peitu hüveolu — kui võrd võitlusvalmis ja tugev on garnison — niisugusel juhul tuleb otsida sõda, et anda sõjaväele sõjalist tegevust. Slythlodausi sõnade kaudu More väljendab rõõmuga pahemeelt nende jõudekavate tervete ja tugevate inimeste üle, keda on tarvis ainult ette valmistada töötamiseks. „Igal juhul, ma hoopiski mitte ei pea riigile kasulikuks hoida sõja juhust,

1) M. Hop. Ymonur, lk. 85

mis teil kunagi ei tule ilma tee soovita, määratud hulka sellist liini inimesi, nad kahjustavad rahu, mille eest igal juhul on tarvis hoolitseda palju rohkem kui sõja eest." ¹⁾

Kui humanist, More teennistas monarhiat, mille ees seisaks haritud valitseja, filosoofide õpilane, kes on andunud rahva huvidel. Teravalt mõistis ta aga heua valitsejat - türanni, vihkas seda. Ta aga selge, et More mõistis ise niisuguse haritud, "hea" valitseja eksisteerimise võimatust, samuti ka õpetatud, haritud inimeste osa kuningate nõuandjatena. Vastuole avamine valitsejate ja õpetatud inimeste vahel on terav kriitika kaasajale - ühed hoolitsevad ainult oma heaolu eest, teised aga kogu ühiskonna heaolu eest. (Seda tuleb mõista muidugi kitsamas mõttes, kui võrd võia tolleaegsed humanistid ja filosoofid olid ju niski ainult kodanuse esindajad.) Filosoofid kuninga juures jäävad alati üksi, sest kuninga teised nõuandjad, on kuninga poolel ja n.ö. kardavad olla targemad oma eelkäijatest. More pessimistliku irooniaga näitab teinimise võimatust mõne valitseja juures. Ta näitab, et valitsejate ja filosoofide vahel on printsiipaalne erinevus. Kuid samal ajal, kui ta mõis-

1) М. Мор, Умомы, lk. 62

tab Slythlodausi' taoliste teoretikute võimetust, ei tunnista ta ometi neid absoluutselt kasutuks - veidi ikka võib nende nõuannetest kasu olla. Sellele vastandab More Slythlodausi' sõnad, et filosoofide poolt on ju välja antud terve rida raamatuid, millest valitsejad võins kasu saada, kui nad ainult tahaksid, aga nad ei taha, sest on vastavalt kasvatatud. Siiski arvab More, et osaliselt filosoofid siiski suudavad olusid parandada.

More oma vaidluses ei esita kriitikat mitte üksi Slythlodausi' sõnade kaudu, vaid ka tema enda vastulauses püüab kriitika, seda just filosoofide kohta, kes rahulikult lepivad kujunenud olukorraga. Ta ütleb, et ei tohi emalduda poliitilisest tegevusest, nagu „... ei saa jätta laeva tormi kätte, kui sa ei saa tagasi hoida tulli“, ¹⁾ on tarvis minna mööda kaudseid teid, et jõuda mööda, kui mitte head teha, siis võimalikult vähem halba, kuid on selge, et ta ise sellest loodab väga vähe edu. More ütleb, et juba Platon „... väga hästi nägi ette, et kui valitsejad ise ei hanna filosoofideus, siis täiesti läbiimbenud ja nauatatud lapsepõlvest peale väärade arusaamadega, nad mitte kunagi

1) П. Мор, Умова, лр. 92

ei kiida heas filosoofide plaane... " 1)

Terava ja õiglas kritika alla More'i poolt langeb valitsejate poliitika oma allivate suhtes. Ta märgib rõhutatult halastamatut ekspluateerimist, mida monarhid teostavad karsaamise huvides, hoolimata kõigist õige valitsemise printsiipidest hoolitseda allivate heaolu eest ja kaitsda nende huve. Hythlodaeus kiitab, et rahvad peavad valima valitsejaid endi jaoks, aga mitte valitsejate jaoks, valitseja au ja julgeoleku aga peitub rahva heaolus. Kuigi neid kõrgeid põhimõtteid ei tunnista ei valitsejad ega ka nende juures võimustavad feodaalid. Ta ütleb, et kuninga nõuandjad alati leiavad mingisuguseid argumente oma seisukohtade õigustamiseks, mis on suunatud innaagi allivate rõhumise suurendamisele. Nad meeldi ütlevad valitsejale ette neid või teisi mooduseid kasude suurendamiseks. Sel eesmärgil nad mõtlevad välja teooria, mille alusel kuningas kunagi ei või tegutseda ebaõiglaselt, kuna kõik riigis, ka inimesed, kuuluvad temale, aga allivatele võib omandust olla ainult sedavõrd, kui võrd seda temalt ära ei ole võtnud kuninga armulikkus. Seda teooriat täiendatakse veel sügavalt eslike seisukohtadega, justnagu rahva vaesus õpetaus

1) П. Мор. Умова, к. 81

tada kaanutama ja kindlustaus ühiskonnale rahu. Tegelikult on aga vastupidi - just vaemus loob alati algeid korratusteks ja rahutusteks, sest mõige rohkem püüavad igasugustele muudatustele just need, kes pole rahul olemasoleva korraga. Valitseja, kes valitsedes võtab kodanikelt ära nende eluhüved, peab tunnistama oma eskamatust valitseda. Siin avaldub hävitav kriitina kuningavõime kuritarvituste kohta. Sellele vastandab ta ka oma valitsejad Utopia ühiskonnas, kes on valitavad ja rahva soovil tagandatavad.

Otsustavalt ja avalikult pooldab More Slythlo-daeus'i kaudu sotsiaalsete suhete kiskendavad vastuolud Inglismaal. Ühe olulise põhjusena, mis on eriti iseloomulik tema aja ühiskonnale, näitab More hüügsuurele feodaal- ja uusaadli-ke arvule, kes elavad päevasarga sarnast jändi-elu, suudides endale töötama talupoegi. Oma tu- lude suurendamiseks feodaal piigab lihtsrahvast kuni „elusa lihani“¹⁾ ja need on sunnitud oma tööga ülal pidama nii suurfeodaale kui ka tohutut hulka igasuguseid ihunaitajaid, kes pole kunagi õppinud endale ise ülalpidamist hankima. Näidates nii Inglismaal XVI saj. algul-vel mitte kadunud feodaalkorra vastuolu, More

1) П. Моп. Умоме, л. 59

krüpsutab eriti alla neid uusi vastikuid jooni, mida
 tõi feodaalsete suhete üldiseleolemise juba alanud ka-
 pitali esialgse akumulatsiooni protsess. Ta näitab sel-
 lega kaasuvad üha suurenevad parasitismi. More
 leeb parasitideks mõisnikke, unaadlit, vaimulik-
 konda, kurjajaid, tohutu nuurt õuenda. Selle loe-
 tiku hulka kuuluvad kõin, kes on seotud igarugus-
 te luususeemete tootmisega, aga ka naised, kelle töö-
 jõude ei kasutata ratsionaalselt, või üldse ei kasu-
 tata (See on muidugi lüüaldus, More räägib siin
 ulkoige innagi valitseva klassi naistest.)

Terava kriitika alla võtab More Inglismaal
 valitsevad ebainimlikult karmid seadused seaduse-
 rikujate — varaste kohta, ja ühtlasi paljastab sel-
 le laialt levinud kuritegevuse põhjused. See esitatakse
 vestluseks kardinali Mortoni juures. Siin lasub More
 esitada ühel ilmikul, seadustetundjal, palju küti-
 vaid sõnu Inglismaa karmide seaduste kohta. Käl-
 juures avaldab ta riski imestust, et kuigi väga
 vähene osa kurjategevusest libiseb vallasest ära, pal-
 jid innagi tegelevad varguse ja röövimisega. Hlyth-
 lodaeus ütleb, et riskides vabalt kõnelda kardina-
 li es, selgitab seda, väitis, et seal pole midagi
 imestada. Niisugune karistamine, kus inimesi poodi
 kahekümne kaupa ühte vallasesse, läheb üle õig-

luse piiride ja on riigile kahjulik, on liiga kohutav varguse eest ja omelti mitte küllaldane se-
da ära hoidma. „Tõepoolest, lihtne vargus ei ole
nii hüglasuur eusimus, et selle eest pead maha
raiuda, aga teisest küljest, mitte üsni karistus ei
osutu nii tugevaas, et ära hoida röövimisest neid,
kellel ei ole mingit teist võimalust hankida
elatus¹⁾” Ta ütleb, et selles suhtes teie, nagu
suur enamus inimesi, olete halvad pedagoogid, kes
mütsamini peesavad õpilasi, kui õpetavad. Varga-
le määrataas rasued ja julmad karistused,
omelti oleas aga vajalikum hooldada elatus-
vahendite eest, et keegi ei seersas julma mõõda-
pääsmatuse ees algul variastada ja seijärel
end puua lasta.

Nunde julmade seaduste puhul toob More esile
kolm seisukohta: 1) kuritegude rohuus on tingi-
tud sotsiaalsetest oludest 2) need karistused pole
üsni küllaldased ära hoidma vargusi 3) ta
protesteerib rangete seaduste vastu religiooni ja eetika
seisukohalt. Mõistab hukka, et kõige väiksema sadu-
se riknumise - ka varguse eest - võis sodada sur-
manuhtlust. „Kui hukkur tabataas teistnordelt, siis
rorrataas peasmist ja peaki selle loigataas ära pool nõua,
solmandal relsiidivil aga hukataas hukkur...”²⁾

1) K. Mop, Ymonna, lk. 58

2) K. Muri, Kapital, lk. 638.

Juriidilisest seisukohest räägib More niisuguste
 karistuste kui karutute vastu, kui inimene mõistab ta
 neid hukka liigselt julmuse tõttu. Vestluses Mortoniga
 ütleb Slythlodaeus, et niisugused karistused tule-
 vad kaotada, tuleb süüsi vahet teha varaste ja
 mõrvavite vahel. (Surmanuhtluse vastu absoluutses
 mõttes More süüsi ei ole, see nähtub ta „Utopias“,
 kuid siin lasub ta selle osas saada ainult
 kõige suurematele kurjategijatele.) Inimlikust
 seisukohest on ta süüsi niisuguse karistuse vas-
 tu. Ta põhendab seda ka religioosist lähtudes,
 väites, et jumal keelas tappa ühel inimesel teist,
 aga meie nii kergemeeliselt tapame väikeses ra-
 hasumma varguse pärast. Jumal võttis inimeselt
 ära õiguse nii enda kui ka teise elule. Peale
 selle — kui kahjulik on surmanuhtlus riigi
 seisukohest: kui röövel teab, et tapmise eest oo-
 tab teda sama karistus, mis varguse eestki,
 siis sellistes tingimustes ta tapab selle, seda teist-
 sugusel juhul ainult röövis. Ja tõepoolest — tap-
 mise juhul tema olu ei muutu mitte ohtli-
 kumaks, vaid isegi kergemaks, kuivõrd nüüd pole
 olulist teadvustajat ja lootust kuriteo varjamisele on
 suurem. Seega püüdes karmult karistada var-
 gaid, tõukame neid ainult suurematele kuritegudele.

Misugused karistused on ohtloomad amsateli inimestele, keda vargad müüd üksi ei rõõvi, vaid ka tapavad. Igal juhul võib More'i nimetada surma-
mõhtluse neendunud vastaseks.

Küsimuse, mis põhjustab siis seda muurt kuritegu-
de arvu, mida ei hoia ära isegi ebainimlikult
julmad karistused, lahendab More sügava kriitilise
suhtumisega ja väga sirgjooneliselt. Kõigepealt
vastab ta Slythlodaeus'i kaude kardinali sõnadele,
kui see ütleb, et on ju olemas miski aus töö,
mis toidab More näitab, et aus töö alati mis-
ki ei toida - selgitades seda kõigepealt alatis-
te sõnadega, kust pöörduvad tagasi sandid,
kes ei või enam endiselt tööks.¹⁾ Edasi mär-
gib ta tohutusuurt müidusööjate jõuku valit-
sejate õukonnas. Kui valitseja sureb või nad
ise haigestuvad, visatakse nad sedamaid välja
ja algabki nälgimine või rõõvimine, sest pole ju
muud väljapääsu, töötada nad ei osna, ega
taha.

More näitab aga, et need pole kaugeltki mõige-
olulisemad põhjused vaesumises ja kuritegudes.
Selles on hoopis olulisem ja just spetsiaalselt
Inglismaale oma põhjus - tarastamine. Kuigi
More ei mõistnud selle algpõhjuseks kapitali esi-

1) M. More, Imoaur, lk. 59

algse akumulatsiooniprotsessi (millele mõistab võtab esmanordselt kasutuseks More), vaid lihtsalt fudaalide piiramatut ahnust, mõistab ta niiski tarastamise sotsiaalseid tagajärgi, sellest tulevad töö-
käte üliküllust. More loob selge, elulise pildi kaasa
aja Inglismaast, kusjuures avaldub autori sügav
hunnamõist, kui ta räägib talupoegade välja-
ajamisest. Ensooimiseks võib hulkuda, see on
More'i vaade — vaesusele ja vargusele, ka röövi-
misele. Ta vaatlus seda kui ornaami, mis võib
endaga kaasa kõi, kes teie jäävad — mehed,
naised, lapsed. Oluline on More'i Inglismaa
kriitika just see, et ta ei vaatle niipalju
selle protsessi moraalseid külgi, kui just sot-
siaalseid. Thomas More lausub nim. Skythlodaeusi
oma läbi oma nii laialt tuntus saanud ja
More'i poelt tsiteerimist leidnud sõnad talupo-
egade maatustumise kohta lambanastatuse mõ-
jul, kus ta ütleb, et lambad, tavaliselt nii vähe-
nõudlikud, on muutunud järsku selbsteas õgardi-
teas, et söövad isegi inimesi, laostavad linnu ja
külasid. ¹⁾

Need nagu pooleldi naljatavalt öeldud
sõnad on sissejuhatusena protsessi kirjeldusele,
äärmist nõrdimust esile kutsumale analüüsile

1) Tsitaat tervikuna antud lk. 26

talupoegade maatustumise põhjustest ja tulemustest.

Protsessi oluliseks momendiks loeb More nõudmise ja hinna kasvu villale, mis andis nurmaapi-dajatele võimaluse suurendada seda sissetulekut, mida nad tavaliselt oma mõisatest said, ja seda just ülemineku teel põllutarimiselt lamba-karvatusel. More paljastab põhjalikult ilmalike ja vaimulike fodaalide ahnust, kes ei rahuldu enam nende sissetulekuga, mida nad senini said. Eri-ti ilmneb see maa nendes osades, kus karvata-ti kõrgemaliteaduse villaga lambaid. Mõisni-kud kaotavad seda võimalust ja muudavad kõin oma maad karjamaadeks, haarates sellens ka talupoegade maid ja viimasid oma maalt ära ajades. Peale pole neil õnnetutit aga midagi hakata, sest lambakarvatus ju ei vaja enam sellisel hulgal töökäsi, kui seda vajab põllumajandus. „Nüüis oma mõisates nad ei jäta mitte midagi küündmiseks, viivad kõin karjamaade alla, vea-vad ära majad, purustavad linnad, jättes ai-nult kirinud sigade latritus. Need armsad ini-mused muudavad kõrbes kõin asulad ja iga vana haritud maad”¹⁾ More märgib sigava pahamelega, et üks õgard, täitmatu ja julm fodaal hävitab põllud, muudab need karja-

1) П. Моп. Умова, лх. 63

maades ja ajab talupojad välja kas pettuse, liht-
sa vägivallega, või sunnib müüma, pettes maa neilt
odavasti välja. Igal juhul toimub õnnelute ümber-
asumine harjunud ja sisselatud kohtadest, ja kehu-
-seda nad ei tea. Varanduse müüvad nad vähes-
raha eest, mida parutakse. Aga kui nad oma hul-
kuritel kiiresti ära tarvitavad selle raha, „... mis
sis jääb neile meenud, kui mitte varastada ja
sattuda võllasuse teenete järgi, või ümber ränna-
ta ja kerjata?“¹⁾ Ka hulkmeid otsab vaugla või
võllas, sest tööb neid keegi ei võta, kuidas nad
ka ei soovis seda. Aga põlluharijatena pole neil
ju midagi peale hakata seal, kus vilja ei kül-
vata. Üks karjus hoiab ju karja samal maa-
tünil, mis varem vajas ümbertöötamist palju -
palju töökäsi.

Samaaegselt talupoegade vaesumisega paljastab
More ka nende käsitöölise allaväigu, kes tegele-
sid varem villa töötlemisega. Nüüd koondub
see hindade tõusu tõttu rinaste kätte, nende käes
on ka turg, kus nad kauplevad mitte kellegi
huve arvestades, peale endi. Miski ei sunni neid
müüma villa ega kalvit enne, kui see
on neile kõige soodsam.

Vaat, kus on põhjused kuritegevusele. Tera-

¹⁾ П. Мор, Умор, л. 64

va kriitikaaga vastandab More neile elanustingi-
mustele luususe, mis valitseb kõrgemates kihtides,
moraalse laostumise, mis avaldab oma mõju ka
liiktrahvale. Ta märgib, et kas nii ei saadeta oma
alluvaid otse röövimisele pärast esialgset kiiret nen-
de rahatamute tühjendamist, ¹⁾ lastes lõnata köis-
jal viina- ja õllepoodidel, avalisel majadel
ja hasartmängudel.

Koos terava kriitika ja huuanamõistega kuri-
teguisid soodustavate tingimuste suhtes näitab More
valitsuse passiivsust võitlusel nende tingimustega.
Ta märgib, et valitsus peab tagasi hoidma ri-
kaste omavoli, sundima neid taastama purustatud
külasid ja talusid, või andma võimaluse talu-
poegadele seda teha, võimaldades neil pöörduda
töö juurde põllumajanduses ja villa töötlemisel.
Kuid valitsus ei tee midagi pahede põhjuste
kõrvaldamiseks, vaid vastupidi, suunab täie ras-
kusega oma õigusemõistmise vaeste vastu, kes
on ilma jäetud võimalusest ausalt töötada
ja on sunnitud hulkauma ning varastama. Ta
näitab, millist teed peab minema valitsus: „Rebige
välja need huatistlikud paised, kehtestage, et
majapidamiste ja külade lõhujad taastaksid
need või lasestid soovijail taastada ja elita-

1) П. Коп, Умножен, л. 66

da... Toitae vähem müidusööjaid. Tooge tagasi maa-
 harimise, uuendage vella töötlemist, siis muutub ta
 amsas tööas! las kanna tegeleb see töötute hulk,
 need, keda süüdi saabus tegi vargaas, või need, kes
 on praegu hulaurid, või töötud teenijad — see on
 mõlemal juhul tulevased vargad. ¹⁾ More ütleb, et
 seni, kuni neid hädapid ei kaotata, on arjatu
 küdelda oma karistustega varguste vastu ja õi-
 gusemõistmisega, mis on pigem hirmuäratav kui
 õiglase ja kasuliku. „Tõepoolest, te annate inimestele
 suurepärase kasvatus, riute vähehaaval noorusel
 peale nende moraali, aga tunnustate neid sobivaas
 karistada ainult siis, kui nad, jõudes küpsesse
 üasa, teostavad häbitugusid, kuid seda olen võinud
 alati sodata neist, alates lapsepõlvest. Kas tõesti
 nii toimides tute te midagi muud peale selle, et loo-
 te vargaid ja üheaugselt karistate neid.“ ²⁾

Kuide, More'il arvatavasti oli oma töö kir-
 jutamisel andmeid juu, 1517. a. loodava riialiku
 komisjoni moodustamise kohta, mis pidi harrutama
 võitlema tarastamiste vastu, kuid ta ei usu, et
 see suudaks midagi ära teha. Ta ei usu, et nõu-
 annetega võis valitsust suunata vajalikele teele,
 kuna ta peab riiki relvaas rinaste käes. Nõu-
 andjad ei munda võitu saada neist vaadetest.

1) П. Мор. Умова, lk. 66

2) Kalsamas, lk. 67

mis püsivad valitsevates ringnondades ja vastavad nende ringnondade isikliku maitsele ja soovidele. Valitsejad ja nende nõuandjad hoiavad kõvasti olemasolevaid traditsioone, ja alati osutavad vastupanu kõigele uuele. Lapsest saadeti kasvatatud väärade vaadetega, ei hinda nad filosoofide tegevust. Eitades võimalust reformimis ühelt, ei vastanda More sellele ka revolutsioonilist ümberkorraldust. Ühes ainsas kohas oma vestluse näigus ta lasab Hylthlodæusil nagu mööda minnes rääkida „rõhulute ülestõusu vaimust“ kui õilsast vaimust. More süüdistab valitsust äärmises passiivsuses võitluses tarastamisega. Ta loeb endal olevat täieliku õiguse sügava pessimismiga süüdistada kaasaegset valitsust ainult rinaaste huvide kaitsmises, rinnad aga toetavad oma sõrda ruini, suurendavad oma tulusid, jälgivad oma soove ja muudavad seadusi selle järgi. More teeb riigi vahetus süüdlasena üha suuremas pauperismis, talupoegade väljaajamises, nende muutmises töötuis ja kasutuis, röövlis ja vargais.

Küsimusele, milline koristus on siis sobivam, ütleb More, et tema arvates ei ole õig-

lane võtta inimeselt elu raha omastamise eest
 „Ma arvan, et inimese elu väärtuselt ei saa
 tasakaalustada kõigi maailma hüvedega.“¹⁾
 Edasi arutab ta, et kui need karistused ei ole
 mitte kättemaks raha eest, vaid õigluse rikku-
 mise, seaduse rikkumise eest, siis miks mitte täies-
 ti põhjendatult nimitada seda kõrgemat õiglust
 kõrgemaas ebaõigluseks. Mis puutub sellesse, mil-
 line karistus oleks siis kergem, ütleb ta, et sellele
 on kergem vastata, kui küsimusele - milline on
 hullem. Ja ta ütleb, et miks me ei karista se-
 da karistamise viisi, mis esines vanadel room-
 lastel - neil häbitava kuriteo sooritanud in-
 mene saadetakse kivimurde või kaevanduse tööle,
 hoides teda abiliselt ahelas. Näitena laseb Shore
 Hylthodaeus'il juttustada kurjategijate karistami-
 sest ühe väljamõeldud Pärsias elava rahva - poli-
 tsiitide juures.

Selle rahva juures, väidab Hylthodaeus, väik-
 si tabatu selle juurde, kellelt ta varastas, (mitte
 kuninga juurde, kellel on aegade sama palju
 õigust kui vargal). Kui asja kätte ei saada,
 maastakse tema hind välja varga varandu-
 sest, varas ise sunnatakse ühisnõudlikule tööle.
 Kui vargusele ei kaasne midagi muud, siis sea-

1) П. Мор., Умозр., кн. 68

duserikujat ei panda vangi, ta vabastatakse ahelaist ja tegutses vabalt ühiskondliku tööga. Kui varas keeldub sellest, või töötab liiga loinult, karistatakse neid mitte ahelatega, vaid kergete löökidega ergutuseks. Muudugi on see naivne, kuid rangemat karistust ei taha More määrata. Ilasti töötavaid seaduserikujaid ei solvata, ainult õõsens rüütakse nad nambritesse. Alatu töö korral ei ole nende elul mingeid takistusi, neid teidetakse korralikult. Mõnel pool ei karistatagi ühiskondlike töödega, vaid kes vajab tööjõudu, see võtab selleas tööle karistatu.

Selle tulemusena — märgib More — pole inimesed kunagi töötanud, ka karistuse ajal mitte. Kõik karistatud kannavad ühesugust rüütust, ühtlaselt põitunud juukseid ja üks kõrv on neil natuke lõhki rebitud. Sõbrad tohivad anda neile toitu, mitte aga raha ega relvi, mida peetakse suureks kuriteoseks. Põgenemise puhul ootab vangi surm, abistajat aga orjus. Ühesandjad aga autasustatakse — vangi vabadusega ja vabat rahaga.

Edasi ütleb More, et pole mingit ohtu, et need karistatud põgenemised ja piinamised pöörduda endisele elule tagasi. Neil pole ju ei

relvi iga raha, põgenemise puhul reedab neid rüet-
tus ja märgitud nõu. Igasugused karistatute oma-
vahelised katsed vandenõus on välditud, omavaheli-
sed koanusaamised on keelatud. Pealegi valitseb alati
hädadoht, et mõni asjaosalistest võiks reeta, kuna te-
da ju sel puhul ootab vabadus.

Taolise korra umbes loob More ka oma Utoop-
ia ühiskonnas, pidades niisugust karistust süüsi hu-
maansuunas surmanuhtlusest.

Hythlodaeus'i kaudu väljendab More mõtet,
miks niisugune korraldus ei võiks olla ka Ing-
lismaal. Kuid samas näitab ta kohe selle mõt-
te võimatust, lastes kardinalil vastata, et ni-
sugust katset ei ole võimalik Inglismaal teos-
tada ilma riini ohtu asetamata. Selle vestlu-
se juures näitab More valkordselt kuninga
igasuguste nõuandjate lipitsemise ja heaskii-
du poliitikat, mis avaldub ka kardinali
lähedaste hulgas. Kui kardinal kiidab, siis kiida-
vad ka nemad, kuigi asja laitsid neid nõuand-
misi. Hythlodaeus'i sõnad väljendavad nõrdi-
must ja pahameelt. — minu sõnad omavad
ainult sellist väärtust, kui võrd kardinal neid kii-
dab või laidab.

Kriitina alla More'i poolt langevad ka

vaimulikud, kuigi ta teostab seda omapäraselt — nari suu läbi. See nari märgib, et teda on kerjused väga ära tüüdanud, kuigi ta pole neile kunagi midagi andnud, ja kui see tema teha oleks, paigutaks ta nad laiali kloostritesse, et teha neist ilmikuud — munki ja — nunni. Üks juuresolevast vaimulikust ütleb, et riski ei vabane sellega vaestest, kui ei mõelda ka neile — s.o. kloostrivendadele. „Ka see on juba ette nähtud,“ — vastas parasit. „Kuid kardinal isegi suurepäraselt hoolitses tee eest, kui võttis vastu otsuse hukkurite kinnipidamisest ja tööle suunamisest, sest tee ju oletegi peas hukkurid.“¹⁾

More mõistab hukka Inglismaal valitsevad tavad ametnike omavoli ja kuritarvituste kohta, vastandades neile Utopia ühiskonna, kus ametnikud teenivad rahvast. Lühikestes väljendustes, kuid sügava pahamele ja kriitikaga räägib ta Inglismaal valitsevast logelemisest ja luususest ning hasartmängudest võrgemas seltskonnas. Põlguse alla langevad tal need, kes ei tööta, ja oma loodud ühiskonnas rakendab ta kõia liikmed võrdsena tööle. Selle luusulise eluga valitsevates ringkondades võrretab ta oma „Utopia“ viimastel lehekülgedel

1) П. Поп, Утопия, стр. 78

lihtrahwa, töötavate masside elu. Ta ütleb rinaste kohta: „Mis õiglus see on, kui nõin need inimesed üldse midagi ei tee, või nende töö on seda liini, mis ei ole mitte väga vajalik riigile, aga nende elu vedab hiilguse ja luuasuse keskel ja nad vedavad ta jõudeelus või kasutus tegevuses.“¹⁾ Seal samas ütleb ta töölise elu kohta, et nad on pidevalt seotud ülijõu käiva tööga, mis loomadelegi on vaevalt talutav, sealjuures on see töö aga nii vajalik, et mitte üsksi ühiskond ei eksisteeriks ilma sellita aastatki, aga nende inimeste elu on nii halitsusväärne, et nendega võrreldes loomade olukord kujutab endast elistatavamad, kuna viimased vähemalt ei pea roogu aeg töötama ja toitui en neil ainult nature halvem, ja vähemalt tal pole hirmu tulevikku ees. Inimest aga rõhub olevikus raske töö ja hirm vanaduspäevade ees. Tasa tööpäeva eest on ju nii väike, et sellest ei jätku sellisus päevaks, mis siis veel rääkida säästudest vanaduspäevade jaoks. More üsib flythloaesi'ni nu läbi, et kas võib õiglasus pidada riiki, mis soosib rikkaid, kes midagi ei tee, aga ei osuta vähematki hoolitsust töötajatele, maa harijatele, ilma kellelta ei olemsi mingit ühiskonda. Edasi —, ... vaeste päeva-

1) П. Мор, Умомея, к. 217

palgast rikkad iga päev rebivad midagi
 ära mitte ainult isiklike pettustega, vaid
 ka riiklike seaduste alusel.¹⁾ More ütleb,
 et jälgides riike, võib ta vandeaga kinnita-
 da, „... et nad ei kujuta endast midagi muud,
 kui mingisugust rikaste vandenõu.“²⁾ More näi-
 tab, et rikkad igasuguste vahenditega püüavad
 saada töölisi võimalikult odava töötasu eest ja
 ekspluateerida neid nagu loomi. Ta ütleb, et
 kui need rikkad inimesed oma täitmatuses
 jagasid endi vahel ära kõia, millest oleus
 jätunud kogu ühiskonnale – kui kaugel on
 nad sellega Utopia ühiskonnast. Ja töö-
 poolest, kõin ühiskonnad on ju täielikult vas-
 tandid Utopiale, nendes „... igauks teab, et
 kuidas ka ühiskond ei õitseks, ta ikkagi su-
 reb nälga, kui ei hoolitse isiklikult enda eest.“³⁾

More iseloomustab kaasaegset Inglismaad
 kui kasvava rikkuse ja kasvava vilitsuse maad.
 More oli üks esimestest, kes nägi seost nende ka-
 he külje vahel ja mõistis, et rikkad suurenda-
 vad oma varandusi ainult tänu sellele, et lei-
 taas järjest uusi ja efektiivseid vahendeid
 vaeste rõhumiseks ja röövimiseks. Ta mõistis
 huua valitseva klassi luususe ja toreduse, kui-

1) П. Мор, Утопия, lk. 218

2) sealsamas

3) sealsamas, lk. 215

võrd vägi, et see on ümbritseva vaesuse ja viletsuse tulemus.

Hlythlodaensi raamat ebavõrdsusest väljendavad julget ja põhjalikku kriitikat Inglismaa sotsiaal-majanduslike suhete kohta, More'i heinamaõistu kiskendava ebavõrdsuse üle.

More ei piirdu ühiskondliku korra mitmesuguste puuduste analüüsiga ja osaliselt ka vahendite otsimisega võitluses nende pahedega. Nende pahede analüüsimiselt tõuseb ta nende üldise põhjuseni, põhjuseni, mis on tema arvates kõigi ühiskondlike hädade ja viletsuste alus. See üldine, oluline ja ainus põhjus on eraomanduse võimutsemine. See on kõige olulisem tema kriitikas Inglismaa sotsiaal-majanduslike suhete kohta. Punase joonena läbib kriitika eraomanduse kohta tema teost — kui pahede pahet mõistab ta seda, millest tulenevad kõik teised puudused ja hädad ühiskonnas. Eriti selge, et avaliku vormi võtab see kriitika tema teose esimese osa viimastel lehekülgedel, olles ühtlasi rogu „Utopia“ kirjanduslikus ja mõtlesus kõrgpunktis. Need leheküljed annavad üldise järelduse eelnevast kriitikast Inglismaa ühiskondliku korra kohta ja osutuvad eldu-

sus järgnevale ideaalse ühiskondlase norma kujutamisele, märgib Volgin.¹⁾

Tarke näitab, et eraomandi kann vormi- maa ja raha - ühinesid arengu kõigus ja nõin pures nende ees. See sundis More'i asetama Slythlodaeus'i sehu sõnad eraomandusest kui kõigi pahede põhjusest. Ta on teravalt selle vastu, mõistab aga hästi oma vihuamise prantilist jõuetust ja kogu eraomandi institutsiooni tugevust. Eraomandi eitamine läbib kogu tema raamatut Slythlodaeus, väljendades More'i arvamust eraomandist, energiliselt veenab oma vestluskaaslast selles, et ühelegi Euroopa valitsejale ei kõlba ta nõuandjaks just selle põhilise vastuolu tõttu tema ja valitujate vahel. Oma vaateid varjata ei pea ta aga õiglasus ega ka võimalikus.

Slythlodaeus kinnitab, et eraomandi puhul on võimatu rääkida õiglust või ühiskonna heaolust. Siis püüab igal ajal endale haarata kõike, mida saab. Ühiskõn, kui mur ka ei ole ühiskondlik rikkus, ta langeb inna ainult väheste kätte, ülejäänute ees aga on häda ja vaesus. Sealjuures, märgib ta, on rikkad tavaliselt kavalad ja autud inimesed, vaesed aga tagasihoidlased ja lihtsad, kes oma igapäevase tööga

1) B. T. Barrun, Уеморуренуе зуаренуе., lk. 14

toovad kasu ühiskonnale, aga mitte isiklikult endale. Õiglas korra kehtistamises on möödapääsmatu erasomanduse täielik hävitamine. Osalised ümberkorraldused ei võimalda More'i arvates välja juurida ühiskondlikke pahesid.

Ühens erasomanduse pahelisemaus küljus pab More ebahähtlast raha jaotust ühiskonnas. Raha ja väärismetallid langevad tal üldse erilise põlgu alla, see ilmneb na tema Utopia ühiskonnas (kuigi seal on na palju naivset).

Naagu kõinjal rahaliste suhete arenguga, nii ka Inglismaal XV - XVI saj. ilmneb iseloomulik rahakapitali kiire ülemineu ühe valdaja käest teise kätte. Selle juures märgib More na raha suurt mõju inimestele - kui inimene on rikas, meelitavad kõik teda, nüpea aga, kui raha läheb üle uue valdaja kätte, saab endine omaniku ise kohe selle uue valdaja kummardaja ja meelitajaks. Oma erasomandi kriitinas kujutab More riigis valitsevaid isikuid inimestena, kes püüavad haarata enda kätte võimalikult palju rahalist kapitali. Sellis kujutab ta stseeni Prantsusmaa kuninga nõupidamiselt, kus ükskõik millisel teel püütakse rahvalt võima-

likult palju ja mameeritult raha võnnu rüünda. See on meidugi naudne vihje Inglismaale, kus samasugused nõupidamised ei olnud mitte haruldased. Ta näitab, et siin tehakse igasuguseid ettepanekuid - küll sõjalisteks vahenditeks raha nõgumine, aga muul otstarbel kasutamise, küll igasuguste varade seaduste päevavalgele toomine, mida enam ei mäletata ja mille rikkumise eest võib varistada rahatrühviga, küll ettepanekuid keelata midagi, mis on elus väga vajalik, ja siis selle rikkumisel trahvida jne. Ilhe sõnaga - need ettepanekud võistlevad üksteisega oma alatuselt ja need nõuandjad on üsmeelsed ainult ühes arvamuses - mitte üsksi kullahulk ei ole kuninga jaoks küllaldane. Valitsejale on väga tähtis, et tema eramaandus - maa ja raha näol - oleks võimalikult suur, tema alluvatel oleks seda aga võimalikult vähem, sest „... et tema võimu peamine tugisammas seisab selles, et mitte lasta rahvast ära hellitada rikkusest ja vabadustest, mis sugus olusorras inimesed ei oleks väga rahul jilmade ja ebaõiglaste etteirjutustega, selle asemel, kui vastupidi vaesus ja puudus närilistavad meeleolu, õpetavad kannatust...“¹⁾

1) K. Mop, Ymonar, lk 88

Hythlodæus näitab oma sõnadega, kui tugev ja vankumatu on raomanduse institut niisuguses riigis, kui vähe on lootust muuta seda. Ta ütleb, et ta vaidleks vastu niisugusele seisukohtale, näitaks, et niisugused nõuanded kuningale on autud. Kui nõuandjad arvavad, et rahva vaesus teenib rahukoormist, siis nad esivad põhjalikult. Ta küsib - kus on katseid, pöörata ühiskonda teistele alustele, rohkem, kui just nende hulgas, kellele senine sõda on vastuvõtmatu. Neil ilmnevad just soovid lüüa kõin segi, lootuses olukorra paranemisele, kellele ei ole enam midagi kaotada. „ Sellepärast, kui mingisuguse valitseja kutsus oma alamates esile niisugust põlgust või vihanust, et võib neid suruda sõnamuutlikkusele tegutsedes ainult sõltumise, riisumise ja konfiskeerimisega ja viies inimesi viletsusele, siis temale muidugi on parem loobuda kuningriigist, kui hoida teda selliste vahenditega, milliste juures, isegi kui ta ka säilitab oma valitsemisvõime, siis igal juhul kaotab oma suuruse" ¹⁾. Ta ütleb, et kui iias elab rikkus ja külluses, teised aga nutavad puuduses, see tähendab olla vaugla valitsejaks, aga mitte

1) П. Ноп, Умова, к. 89

kuningriigi valitsejaks. Selle kõige aluses on aga üks - eraomandus. Jutlustada aga selle vastu, tähendab jutlustada kurtide ees.

More mõistab ka ise jõuetust või kuseks eraomandiga. Vastusena nagu Lythlodæus'i sõnadele märgib ta, et ei ole muidugi tulemusi, kui rääkida seda inimeste ees, kes on lapsest peab kasvanud teistsuguste arusaamadega, neil mõtetel võib olla koht ainult omavahelises vestluses, aga mitte kuninga nõupidamisel. "... püüdes välja arstida teiste marutõbe, ma ise koos nendega lähen hulluks" ¹⁾ More näitab, et sattudes niisugusesse ühiskonda, see kas rikub su, või sa jääd rüüvõrd süütuks, rüüvõrd oled ainult teise kurjuse varjaja, kuid sealjuures pole sinust ka mingi sugust kasu. Iga ühiskond, "... kus ainult on eraomandus, kus kõiki mõdetakse rahaga, seal vaevalt küll keegi on võimalik õiglase ja edevas riigiasjade kulq." ²⁾

Vastandlike näitena toob More utopistid, kelle juures valitseb ühine omand, võrdus ja hüveolu. Sealjuures on neil radeesi vähe, neil rahvastel aga, kus neid on tohutu palju, nimetab igaves omandis seda, mis tema

1) П. Мор, Утопия, lk. 91

2) Халсамас, lk. 95

väite kehvab. Iga päev antakse välja arvuteid
 seadusi, kuid need on võimetud kindlustama
 oluorda ja vältima ühe inimese röövimist
 teise poolt, igal on oma omandus, mida ta
 suurendab teise arvel ja see on lõppema-
 tu protsess. More väljendab veendumust, et
 „... ainuase tee ühiskonna hüveolule seisneb
 varandusliku võrdsuse kuulutamises, aga
 saavalt küll seda on võimalik kunagi täi-
 ta seal, kus igal on oma omandus. Nimelt,
 kui igains määratud seaduslike alustel püüab
 omastada endale nii palju kui saab, siis mis-
 segune ka ei oleks varanduslik küllus,
 ta ikkagi langeb ainult mõnedele, aga need,
 jaotades selle endi vahel, jätavad teistele
 ainult puudeuse.”¹⁾ More on kindlalt veen-
 dunud, et hüveolu saavutamise on võimalik
 ainult täieliku eraomandi kaotamisega. Kui
 ta aga säilib, siis suuremal või vähemal
 määral inimkonna elu jääb alati kibedaks
 murede koormas. Üsrikute seadustega võib
 küll kergendada seda, aga mitte mingil ju-
 hul täiesti hävitada. Need seadused võivad
 ainult kergendada ja leevendada ühiskond-
 like hädasid ja pahasid, „... kuid kuni igal

1) Тт. Мор., Умова, lk. 97

on eraomandus, ei ole lõplikult mingit lootust paranemisele." ¹⁾

Thomas More'i teos „Utopia“ on terav kriitika ja huumorist kaasaegsele Inglismaale. Tema kriitilised ja satüirilised märkused omavad tiheda ja vahetu seose kaasaja majanduslike, sotsiaalsete ja poliitiliste suhetega. Kõige teravamana kriitika alla langeb tal selle ühiskonna alus – eraomandus, mida ta peab kõigi teiste pahede põhjuseks. Sealjuures rõhutab ta, et puuduvad igasugused võimalused „... märgatavalt parandada asjade seisundit, keeni see instituit eksisteerib.“ ²⁾

1) П. Мор, Утопия, лк. 98

2) С. В. Макаре, Общественные воззрения..., лк. 215

IV Thomas More utoopilise sotsialismi rajajana.

Thomas More on muutunud surematuks oma utoopilise sotsialismiga, tema ajalooline panus selle rajajana on suur. More lõi ühiskonna kirjelduse, mis oli täiesti vastandlik sellele ühiskonnale, kus elab tema, vastandades eksploateerimisele rajanevale ühiskonnale uue, võrdsusele rajatud ühiskonna — Utopia saare. Thomas More astus esimese sammu sotsialismi rajamisel, küll ainult utoopilise sotsialismi näol, kuid see oli süski tohutu tähtsusega, panes aluse sotsialismi arenemisele utoopiast teaduseks.

Võrdsusele rajatud ühiskonna kirjelduse annab More oma raamatus „Utopia“, vti selle teises osas — „Teine vestluse raamat paremast riigikorraldusest, mille pidas Raffael Hythlodæus, edasi antud Londoni kodaniku ja asurahi Thomas More'i poolt.“ Kogu Utopia ühiskonna kirjeldus on antud meresõitja Hythlodæusi jutustusena.

Hythlodæus algab oma jutustust Utopia saare kirjeldamisega. See on poolkuu - kujuline, keskas kõige laiem - kuni kaassada miili, igast küljest ümbritseb teda vesi. Prasadam on ümbritsetud kaljudega, sissepääs on raskendatud. More märgib, et ainult üks kalju ulatub veest välja, sellel on valvetorn ja alaline valvur. Teised kaljud on veelused ja seega kujutavad endast tõsist ohtu. More märgib, et ka utopistid ise ei pääse saarele ilma eriliste signaalideta, rääkimata veel vaenlastest. More on tahtlinult oma ühiskonna juba looduse poolt asetanud erilistesse ~~sead~~seadsetesse tingimustesse, et nii veenamalt näidata selle ühiskonna õnneliku elu. Samuti on siin ilmne paralleel Inglismaaga, mis võimaldab lugijal lugeda ridade vahelt.

Saarel on viiskümmend neli linna, kõin avarad ja suurepärased, keel, tavad, amüsed ja seadused neil on täiesti ühesugused¹⁾ kirjutas More. ja samas ütleb ta: „Kes tunneb ühte linna, see tunneb kõini...“²⁾ Kui kirjeldab ta Hythlodæusi suu läbi peamiselt ühte linna - pealinna Amaurotomi (siin ilmneb suuri sarnasusi Londoniga). Linn on ruudukujuline, asub Anydrose jõe kaldal, mis algab kaheksakümmend miili linnast ülalt poolt, laieneb

1) П. Мор, Утопия, lk. 109

2) Kalsamas, lk. 112

keskjooksul, jõe ääres esineb tõus ja mõõn. Üle jõe
võib kaunist kivist sild (analoogia - Thames ja
Londoni sild) Linn on ümbritsetud tornide ja
kindlustuste võõtmega, kolmest küljest piirab te-
da müür, neljandalt küljelt jõgi.

More märgib, et linnad ei asetse ükstei-
sist kaugel, nende vahemaa ei ületa jalgsi päe-
vatekonda. Iga linna ümber on põllud, mis kuul-
uvad linna valdusse. „Mitte ühelgi linnal ei
ole soovi oma valdusi laiendada, kuna tema
elanikkond loeb ennast rohkem maaharijateks, kui
nende valduste omanikeks“¹⁾

Linnad on tootmise keskused. Siin mängib
muidugi osa More'i enda pärinemine linnast, mis
sundis teda linna kõrgelt hindama, ning ta
näeb peamist tootmise arengut linna käsi-
töös. Ja see on ka loomulik, vastandina feo-
dalsele tootmisele oli käsitöö More'i ajal koondu-
nud linna, kusjuures väike-käsitöö, kodukäsitöö on
oma aja ära elanud ja selle asemele on
tulinud manufaktuurid (ni detseentraliseeritud kui
ka juba tsentraliseeritud manufaktuuri näol) Kapita-
li esialgse akumulatsiooni perioodil linna tähtsus tundu-
valt tõuseb tootmises. Sellega on seletatav linna esile-
tõstmise More'i töös. Linnas elavad käsitöölised.

1) П. Мор, Умова, лн. 114

Linna tänavad ja väljand on laiad. Kelle on More sihilinult vastandanud Londonile mille väline ilme kitsaste ja keeruliste tänavatega jättis palju soovida. Linn ise jaguneb nelja ossa. Iga kvartali keskel on turg, majad ja laod, kuhu iga perekond toob oma valmistatud produktid. Iga perekonnapea võib ka sealt kõik vajaliku endale ja oma perle ilma igasuguse tasuta. More esitab väga loomuliku küsimuse — millen võtta rohkem kui vajatakse, kuna kõik on külluses ja kõik on veendunud, et keegi puudust ei tule „... ei või olla mingit hädasõitu, et keegi soovib nõuda rohkem kui vaja.“¹⁾

More kirjeldab linna sellisena, nagu ta teda näha oleks tahtnud, s.o. ideaalsena. Majad sin on kolmekordsed, puhtad ja kaunid. Igal majal on kaks ust ja maja taga asetsevad aiad, kus tegeldakse vabal ajal aiatööga ja kasvatatakse maitsevaid puuvilju. „Neid aedu nad hindavad kõrgelt“²⁾ ütleb More ja lisab, et nende eest väga hooldatakse. Samuti hooldatakse ka majade eest, nad hoitakse korras ja remonditakse elanike endi poolt. Iganugused rinned ja lagunenised majade juures parandatakse kohe, majad säi-

1) П. Мор, Умория, lk. 129

2) Sealsamas, lk. 114

liivad kuu ja harva tuleb ehitada uusi. Iga kümne aasta tagant loositakse majad ümber, see sunnib More'i arvates igakuht hooldama oma maja.

Muidugi ei ole see põhjendus tõenäoline - see vastupidi võiks just kasvutada hoolimatust majade hooldamisel - tuleb silmas pidada, et More kirjutas oma töö feodalismilt kapitalismile üleminekul, kus inimise ühiskondliku teadvus on veel vähe arenenud. Ilmne on aga, et More sellega põhjendab oma ütavat suhtumist eraomandisse ja kujutades utopia elanikke kõrgelt arenenud ühiskondliku teadvuse ja moraalse enesedusega inimestena - peab see põhjendus end õigustama.

Igas tänavas asuvad ühiskondlikud hooned, kus elavad ka otsused ülemused - fülarkhid. Iga-ke neist allub viisteist maja ühelt ja teiselt poolt tema elamust. Kõik ühiskondlikes hoonetes toimub ka ühine lõunatamine (sellest lähemalt rommide ja tavade juures)

More pöörab suurt tähelepanu linna puhtusele - siin on ilmne kontrast Londonile, mille puhtus ja kord jättis palju soovida. Loomi, kalu ja kodulindude hoitaakse linna taga, et välti-

da nakkusi. Sealt tulekse neid vastavalt toiduvalmistajate nõudele. Samuti asuvad linna taga haiglad; neid on neli; kõin suured, avarad ja väga puhtad, varustatud kõige vajaliku-ga. Haigete eest hoolitsevad siin alalised kogemustega arstid. Selline haigete paigutus on tingitud kahest asjaolust: et vältida nakkust ja tagada haigetele rahu. More'i poolt maalitud pilt on ilmses vastuolus Londoniga, olles teravaks kriitikuks linna äärmiselt halvale olukorrale turvishoium ja haavorra alal

"Utopia" lugemisel on selge, et More'i põhiliseks tootmiskeskuseks on linn, maa küsimus on tal kõrvaline. Nii ei pööra ta põllutöö ega külaile kirjeldamiseks mingit tähelepanu, vaid läheb sellest kergesti üle. Küla on talle just toorainete ja produktide kogumise kohaks ja seetõttu ta lähendabki tootmisküsimuse väga omapäraselt. Vaatlemegi lähemalt More'i Utopia sotsiaal-majanduslikke küsimusi.

Tootmises ei ole keskses põllumajandus, kuid ta omab tähtsust just toidu- ja toorainete baasina. Elanikud elavad linnades ja sealt minnase gruppidega maale tööle. Töötatakse antud linnale kuuluvatel põldudel, kusjuures iga elanik

töötab maal kaks aastat. Nimetatud aja möödudes
tullakse jälle linna oma tavalisele tööle. Maale
tööle asumine toimub järjekorras, korraga tavaliselt
neljakümne - inimeseline grupp. Töökasujaid vahetata-
kse nii, et kõik korraga poleas uustulnunaad, vaid
osa olas juba oskusega põllutöölisi, "... et viljasa-
rumisel ei toimunud mingisuguseid taastusi" ¹⁾

Väga oluline ja More'ile iseloomuline on
asjaolu, et maa, mis temaaegses ühiskonnas oli
ühes põhilisiks eramaandi objektiks, on Utopias
üldkaasutatavaks omandiks. More on selles uues
ühiskonnas kaotanud kõigi ekspluatatiivse ühis-
kondade aluse — eramaandi. Morton oma töös
„Inglise utopia“ märgib More'i kohta, et utoo-
piline kommunism ületab kaugelt väikerodanlike
sotsialistide vulgaarse võrdsustamise, kes ei näe,
et võrdsustamine võib tekkida ainult klasside hä-
vitamisega, ja märgib, et „Utopia“ läheneb kom-
ministliku ühiskonna kõrgemale staadiumile. ²⁾

Linnast maale sirdunud töötajad tegelevad
säl kõigi põllumajanduslike töödega kahe aasta
vältel. Kes soovib, võib maal töötada ka kauem,
kui kaks aastat. Põllumajanduses tegeletakse
maa harimisega, karjade söötamisega, kütuse val-
mistamisega ja saaduste linna vedamisega. Väga

1) W. Mor, Утопия, lk. 110

2) A. N. Мортов, Английская утопия, lk. 58 jj.

palju kasvatatakse kanapeegi, nende väljahaudumine toimub kunstlikult, ühtlases soojuses. Hobuseid on vähe, peamiseks neeloomaks on härjad. Teravilja külvatakse leivas, peale selle valmistatakse viinamarjadest või purnidest veine. Külvatakse rohkem, kui enda ja linna tarvis, ka naabrite jaoks. Kui saabub viljakoristamise aeg, fülarkhid esitavad nõude, kui palju on tarvis töölisi - ja kogu vili koristatakse kiiresti, mõne päevaga (linlaste arvel). Morten märgib, et sellega on astutud samm tänapäeva sotsialismi suunas - maa ja linna võrdsustamiseks. Ta põhjendab veel, et selle küsimuse lahendamisel More ei näinud niipalju ette tulevikku, kui võrd kirjeldas olemasolevat - kuna linnadel tol perioodil säilisid veel mõnel määral ühised põllud. Raskeim on muudugi kehtimuse selle võrdsustamise teostamist, milleks More valib lihtsaima tee - tema Utopia ühiskond on juba valmis sellisena.

Kõin vajaliku saavad maaharjad linnast. Kord kuus tulekse tavaliselt linna peole. Ka Volgin märgib kindravalt sellise korralduse tulemust - vähe kaotamine maa ja linna vahel. Kuigi vormilt see lahendusviis ei sobi kaasaegsele sotsialismile, tuleb teda siiski hinnata.

ta, seda enam, et More ise oli kasvanud linnas, kuid siiski hindas küla ja füüsilist tööd. Ühtlasi on see esimene katse ühendada omavahel küla ja linna. „Kümnguse korralduse juures kõin said vältimatud üldised teadmised põllumajandusest, aga vajalikel juhtudel oli alati võimalik mobiliseerida küllaldane hulka tööjõudu”¹⁾ - märgib Morton oma „Inglise utoopias”

Käsitöölised elavad linnades. „Kõigil meestel ja naistel on üks ühine tegevus - maaharimine”²⁾ millega tutvutakse praaktiselt koolis ja otseselt töötatakse linnalähedastel põldudel, kuid peab selle õpib igavms mingit spetsiaalset käsitööd, näiteks villa-, lina- või kivitöötlemise alal, metalli- või puutöö alal. Põhilisteks majanduslikeks ühusteks on linnades perekonnad. Töö toimub riialine kontrolli all (selleks on erilised ametnikud - fülarhid). Kontrolli ülesandeks on jälgida, et kõin töötaksid ja et töö oleks ühtlasi korraline. Kogu toodang antakse ära riigile.

Käsitöö alasid õpivad na naised, kuigi kergemaid. Reeglina valivad lapsed isa elukutse, kuid kui see on lihtsalt sobimatu, või avaldab noor elilist andi mõnele teisele kä-

1) A. A. Hopmox, Историюнаго уноуна, lk. 71

2) П. Моп, Уноуна, lk. 117

sitööharule, paigutatatakse ta perekonda, kus te-
 geldakse vastava käsitööga. Seda tehakse ka ju-
 hul, kui üks perekond liiga nuurens kasvab. Võib
 õppida ka kahte käsitöö ala, sellisel juhul va-
 litakse see, mis rohuem meeldib, kui rüa ei va-
 ja eriti mõne ala käsitöölisi.

Tööpäeva pikkus on kuus tundi - kolm enne lõu-
 nat ja kolm pärast. On ilmne, et see küsimus on
 More'il olnud väga sõdamelähedane, kuna töö-
 päev Inglismaal villamanufaktuurides oli tööpro-
 blest väga pikk - kuni viisteist tundi. Küsimuse-
 le, kuidas on võimalik kuuetunnise tööpäeva
 juures toota eluas vajalikku, vastab More, et see
 selgub, kui võrrelda, milline osa teiste maade rah-
 vastiust ei tööta - naised, riigid, vaimulikuud;
 paljud tegelevad kasutu tööga. Utopistide juu-
 res on füüsilisest tööst vabastatud vaevalt viis-
 sada elaniku linna kohta - füüsilised ja tead-
 lased, kuid neilki on õigus võtta seda seisundit,
 kui nad ei õigusta seda. „Kõin Utopia
 elanikuud olid kohustatud töötama...“, „... kuid
 selle eest ka kõigil oli võimalus antud õigu-
 seks kasutada selle ühiskondliku töö vilja.“¹⁾
 Morton märgib veel, et vaba aja küsimus
 tänapäeva sotsialismis pole enam üldse prob-

1) А. А. Мортон, Английская утопия, стр. 58

leem, kuid More'i jaoks ta oli seda ja More la-
hendab selle kuuetunnise tööpäevaga, näidates,
et see on küllaldane hüvelus, isegi küllusens.

Seega kogu toodang nii tööstuses kui ka põl-
lumajanduses kuulub ühiskonnale ja kodanikud
savad seda, mida nad vajavad. Volgin oma
nissejuhatavas artiklis „Utoopiale“ näitab, et eri-
nevalt hilisematest utoopiatest esineb siin just
vajaduse printsüüp ja More on kindel, et kee-
gi ei võta enam, kui ta vajab. Horton
„Inglise utoopias“ märgib, et More mõistis —
printsüüp: igalt tema võimete, igale tema
vajaduste järgi — on armus prautiline alus
klassideta ühiskonna rajamiseks.¹⁾

Tänapäeval me vaatleme kommunismi
kui ühiskondlikku sõda, mis tugneb tootlike
jõudude kasvule, laialdasele mehhaniseerimisele.
More'i juures seda aga ei esine, tootlike jõe-
dude kasv on küsimus on talle võõras, kogu
töö toimub käsitsi. Ometi usub ta et uus vaja-
likud võivad toota kuuetunnise tööpäeva juu-
res ka ilma tootlikkuse kasvuta. Igasugust
parasitlust More eitab. Tööst on vabastatud
arvult need, kes tegelevad ühiskondlikult tõesti va-
jaliku tegevusega — teadlased ja õppivad noored.

1) H. A. Мортон, Английская утопия, стр. 59

Aga ka neid on võimalik tagasi viia tööle, kui nad ei õigusta neile pandud lootusi, ja vastepidi on võimalik töölt üle tuua neid kodanikke, kes osutavad silmapaistvat andekust. Isegi fülarhid töötavad, et innustada oma isikliku eskujuga teisi kodanikke.

On selge, et masinatööstust ei võinud More näha sellepärast, et seda siis ei olnud veel. Kindlaks määratud käsitööala tuleneb kahtlemata sellest, et sel ajal tootmine ei kujutanud endast mingit meetodilist väljatöötatud töövõtete protsessi, vaid igaike isiklikest võimetest olenevat saavutust. Kütõttu on meidugi kasulik panna Utopia saare elanikud töötama igaius oma kindlal, väljakujunenud tööalal - tootlikkus on sel juhul suurem.

Väga oluline on More'i õpetuses meidugi see, et kõik on kohustatud töötama. Kautsky märgib, et see "... seab More'i uusima sotsialismiga ja selle asemel eraldab teda teravalt Platonist, kes ehitab laiskurite ja eksploateerijate kommunismi".¹⁾ Oluliseks ja kaasaegse sotsialismi nõudeks tuleb pidada seda, et More võimaldab naisel vabaneeda kitsast, seotud majapidamise ringist ja suunab nad mustega võrdseina tootmis-

1) K. Kaymeruü, *Комуна Мор. и его значение*, С.-Петербург, 1905, лк. 265

tööle ja samuti ühiskondliku tegevuse areenile. Nõuvara ebaõiguse tuleb aga pidada More'i põhjendust kuuetunnise tööpäeva võimalikkusest seal, kus ta aredles kuupalju kodanikke teistes maades ei tööta ja nimetab nende hulgas naisi. Siin tuleks täpsustada, et on tegemist kas aadli või teiniva kodanluse hulgast pärinevate naistega, kuna rõhutatud klassidest pärinevad naised töötasid süski kõigjal. Oluline on muidegi ka see, et naistel on samuti kui meestelgi õigus ja võimalus tegeleda teadusliku tööga. See nõue on omaajast kaugelt ette jõudnud ja vastab tänapäeva sotsialismi nõuetele.

Omapäraselt on lahendatud More'il nn. ebameeldivate tööde küsimus. Morton märgib, et tänapäeval on see küsimus kaotanud oma teravuse, sest tehnilise arengu üha vähendab niusuguste tööde hulka. Kuid utopistlike kirjanike es oli see küsimus täies teravuses ja nad lahendasid selle küsimuse oma moodi. „Ja More'il oli tarvis leida lahendus sotsialistliku ühiskonna tingimustes käsitöönduslike tootmise baasil. Ta tegi seda vähendades tarvidust, luksuse pagendamise teel ja orjuse instituudi keh-

testamisega "1) Tolleaegne tööstuse tase ei võimalda-
 nud tasakaalustada ebamuldrovaid ja muldrovaid
 töid. Siin siis lähendabki More selle hoopis vas-
 tukaivalt — oma sotsialistlikus ühiskonnas keh-
 testab ta orjuse. Me teame, et kogu orjuse aja-
 lugu kujutab endast julma klassivõitluse aja-
 lugu. Orjandus oli möödapääsmatu ja progres-
 siivne etapp inimühiskonna ajaloos, kui alus
 edasisele tootlike jõudude, teaduse ja kultuu-
 ri kärele arengule. Kuid saavutanud määrat-
 tud taseme, tootlikud jõud ei saanud enam
 edasi areneda orjandusliku ühiskonna toot-
 missuhete raamides. Orjandusliku korra lagun-
 nedes klassivõitlus saavutab oma kõrgeima ta-
 seme. Orjade ja koloonide ülestõusud põimu-
 vad läbi väiketalupoegade ülestõusudega. Orjan-
 duslik kord oli oma aja ära elanud ja
 asendus uue, progressiivsemaga — s.o. fodaal-
 korraga. Siin ongi vastusolu More'i õpetu-
 ses, tema ühiskond oli ammu üle kasvanud
 orjandusest, sin on vastusolu töö kohestusliku
 üsloomu ja kõigi võrdsuse vahel. Kuid teist
 lähendust More ei leidnud, sest tootmise tase
 oli liiga madal, et välistada ebamuldrovaid
 töid ja nü panebki More neid sooritama or-

1) А. С. Хомяков. Историческая справка, стр. 70

jad. Kes on siis orjadens? Tojavange orjadens
 ei võeta, väljaarvatud need, kes võeti otseselt
 lahinguis. Orjadens muudetakse oma maa ko-
 danikud, kes on sooritanud mingi häbiväärse
 teo, ja need kes teiste rahvaste juures on nor-
 ma mõistetud. Tõenäoliselt on Inore selle riigi
 toonud kontrastiks kaasaegse Inglismaa eriti jul-
 madele kohtuseadustele, kus Bargi andmetel oli
 kohtuseadusena surmanuhtlus ette nähtud rohk-
 kem kui kuue ja poole tuhande erineva ku-
 riteo või seaduserikkumise puhul. Henry VIII va-
 litsemise ajal poodi keskmiselt kaas tuhat in-
 mest aastas.

Orjade tegevuses on alaline töö, halvemad,
 mustemad tootmisprotsessid, need hoitakse abe-
 lais. Eriti karmilt käiakse ümber utopistidest
 orjadega, kuna neil oli suurepärase kasvatus
 ja kõik võimalused saada korralikult inimeseks,
 aga nad ei kasutanud seda.

Orjadens muudetakse utopiste raskete ku-
 ritegude eest, seda karistusviisi peetakse palju
 kasulikumaas ja kasvatuslikumaas kui surma.
 Näiteks muudetakse orjaas abieleu solvamise pu-
 hul, teistnordult karistatakse isegi surmaga,
 kuna abieleu utopistide juures on eriti piha.

Kuid mitte alati ei karistata rängalt, erandjuhtudel võidakse andestada ka raskest kuritegu ja lihtsa eesimuse puhul samuti karistust ei järgne: „Lihtsa kuriteo eest mitte mingisugune seadus ei kehtesta mingisugust kindlasmääratud karistust“¹⁾

Orjuse küsimust Utoopia seisundihalt käsitleb ka Morton oma „Inglise utoopias“. Ta märgib, et More'i ühiskonnas puudus enespluuteerimine, see on klassideta ühiskond. Ometi on seal vastuolud. Erities – värsst ja ametinudkeid need ei moodusta süski omaette klassi, on valitud isinud ja alati on võimalus neid ümber valida. Olulisem on teine vastuolurjad. Morton näitab, et More pidi Utoopia ühiskonnas orjuse kehtestama kahel põhjusel: 1) inimeste kuritegude karistamiseks tahtis ta leida humaansemat lahendust, kui seda olid Inglismaa ebainimlikud seadused, mis väga sageli nägid ette poornist ja uljauks raiumist. More ei uskunud sindinud kolduvust kuritegelikkuseks ja püüab sellega võitleda. 2) eba-muldivate tööde kohustus. Kellele see panna? Tuli leida lahendus kaasaegse käsitööstusliku tootmise baasil ja sellas lahenduses ongi –

1) П. Мор. Утопия, л. 173

orjus.¹⁾ On süski ka veel kolmas põhjus, mis More'il nõudis orjuse kehtestamist — see on kõlbelise korra säilitamise vajadus, mis mingisugust karistusvormi süski nõudis.

Süski — orjad ei moodusta More'il eraldi klassi, orjus pole niipalju karistus, kui kasvatusvahend. Sageli kehtestatakse orjus teatava isiku suhtes mitte alatises vaid kindlaas määratud ajaks, sejärel ori vabastatakse, samuti ei kehti orjus kunagi orja perekonnaliikmete kohta.

More saab küll ka teise võimaluse — näidates ebanüüdiva töö tegijana inimesi, kes tulevad seda usulistel motiividel, kuid ometi ei usu ta sellest piisavat. Mõnel määral eitatakse ebanüüdiva töö tegijana teiste rahvaste vaeseid liikmeid, kes tulevad sellena saarele vabatahtlikult. Nisse orjadesse suhtutakse austavalt — kui nad soovivad lahkuda, ei saadeta neid minema kunagi tühjade kätega. Neist võimalustest More süski ei arva piisavat ja ta on sunnitud kehtestama orjuse, sest ta ei suuda näha teist võimalust, kuivõrd seda ei olegi veel More'i perioodil.

Järgnevalt vaatleme lühidalt Utopia riigikorda.

¹⁾ А. А. Норман, Историческая география, стр. 69 ff.

Morton märgib, et More'i "Utoopia" pole kriitina mitte üksi Inglismaa, vaid kuningavõimu kohta üldse. Ka Utoopias on vürst ja ametnikud, kuid sealne valitsus on hoopis midagi muud kui kaasaegsete kuningriikide valitsused. Kõik ametnikud, ka kogu riigi pea - keda nimetatakse adlem - on valitavaid ning tegelevad otseselt mitmesuguste praktiliste ülesannetega - fülarkhid näiteks kontrollivad töötamist.

Igas linnas valitakse vürst. Valijateks on fülarkhid, keda on arvult kaheksa. Üks fülark esindab kümme peret. Kümne fülarki ees koos perekonnaga seisab protofülark. Valitud fülarkhid annavad vande, et nad valivad vürstiks selle, kes on sobiv. Vürstiks valitakse salajasel hääletamisel üks neljast kandidaadist, kelle esitas rahvas. Vürst valitseb oma elu jooksul, kui teda ei tunnistata tiranniks ega tagandata.

Protofülarkhid valitakse igas aastars, kuid ajata neid ei rahitata, kui nende tegevusega jääda rahule. Kõik ülejäänud ametnikud valitakse aastars. Protofülarkhid näivad vürstiga nõupidamisel, andes nõu just ühis-

kondlase küsimuste lahendamisel. Linnas on
 veel senat, kuhu iga neljandis linnast saa-
 dab oma esindajad, samuti käivad kordamöö-
 da kõik fülarhid senatis, iga päev kaas
 fülarki. Seal tuleb neil esineda aruannetega.
 On kehtestatud seadus, et üksi vabariigi puu-
 dutavatest küsimustest ei muutu enne seadu-
 seks, kui teda pole senatis arutatud ja kin-
 nitatud, s.t. otsust vastu võetud. Eesmärgis
 on siin mitte võimaldada riigivõrdsel muu-
 ta viisil ja protofülarhide vandenõu teel.
 Seejärel iga vähegi tähtsust omav küsimus
 esitatakse fülarhide koosolekule; need teatavad
 sellest neile allaõuile perekondadele, kellega
 nõu peetaakse ja siis teatatakse otsusest sena-
 tile. Eriti tähtsatel juhtudel viiakse läbi
 kogu saare koosolek.

Oluline on Utopia riigivõrdsel see, et siin
 ei moodusta valitseja iga ametnikud mingit
 erilist klassi, iga ole majanduslikult mingil
 määral erinev ülejäänud kodanikest. Valitsemi-
 ne on neile töö nagu iga teinegi.

Peatume järgnevalt utopistide elu-olu, ta-
 vade ja kommete juures.

Perevõrd on majanduslikus teravik, kus-

juures perekonnad on omavahel reguluses. Abiellutakse - naine kaheksateistkümnne aastaselt, mees kahekümne kahe aastaselt. Abielu peetakse pühaas, selle riknemist karistatakse rangelt. Abielurikkujad muudetakse orjades, korduval juhul järgneb isegi surmanuhtlus, kuivõrd seda küll piiratakse vältida. Arvatakse nimelt, et orjus on küllalt karimias karistusesis niidlastele, hoitavaas eeskujus teistele ja karmile riigile. Kui ori end hästi ülal pab, võib karistust pehmendada või isegi katkestada, vastuhannamise puhul aga rauddatakse surmanuhtlust.

Utopistide hulgas valitseb äärmine rangus kõlbluse ja abielusuhete osas. Lahutada saab abielusid ainult senati loal, kusjuures kaebaja pool abiellub uuesti, nüüalune aga jääb eluas ajaas üksi. Taoliste seadustega püüab more kindlustada perekonda.

Täiskasvanud naised lähevad abieludes mehe majja, meessoost lapsed ja lapsed jäävad vanemate majja, alludes vanemale meessoost regulasele. Selle vananes asub vanuselt järgmine perekonnaapea kohale. Et vältida perekonna liigset suurene-

mist, on ette nähtud, et täiskasvanute arv perekonnas oleks kümme kuni kuusteist. Vajaduse korral paigutatakse noori teise perekonda, kus on inimesi vähem. Kui kogu elanikkond kasvab liigselt, tuleb osa elanikke igast linnast suunata lähedalolevale mandrill kolooniaid rajama. Sün on ilmne vastuoleu More'i õpetuses, olles igasugu se vägivalla ja rüügi piiride suurendamise vastu, ta sin ometi lubab seda. Ja ta märgib, et kui endised elanikud ei nõustu sellega, nad aetane lihtsalt minema või algatatakse sõda. On nähtavasti mõningaid võimusi More'i arusaamises sõdade õiglusest ja ebaõiglusest, teisiti ei ole seda võimalin selitada. Kui mõni linn väga väheleb ja saarelt ei ole enam võimalin elanikke sinna paigutada, tuuakse neid kolooniatist.

Perekonnas naised alluvad mehele, noored vanadele. Asta ja kuude lõpul toimuvatel usulistel pühadel langevad naised ja lapsed templites muste jalgadele, paludes andestust selle eest, mida nad selle aja joosul võibolla halba on teinud. See näitab, et More süski naise füüsiliku võrdsust ei tunnistanud, ega asetanud teda samale tasemele mehega. Olulist kohta More'i Utoopias emavad

ühiskondlikud koosviibimised, mis alati kujutavad endast meeldivat kasulikult veedetud puhkust. Nende eesmärg on inimesi ja eriti noori omavaheliste vestluste ja mängudega igakülgsest arendada. Niiisugustel koosviibimistel musitseeritakse, puuduvad hasartmängud. Ka einestamine toimub koos, keegi on lubatud süüa iseisvalt, valmistades toitu ühiskondlikust laost võetud toodetest. Kuid see märgib, et praegu kogu rahvas koguneb ühisele einel, sest midagi näha veel vaeva toidu valmistamisega. Valmistajais on nõudamööda naised, musta töö neis ühiskondlikes majades teevad orjad. Ilmselt ei karda see individuaalsest köögist ohtu ühiskondlikule korrale, kuna ta üldse pöörab tähelepanu elukoige sellele, et oleks ühiskondlustatud tootmise organisatsioon, jagamise puhul pole see nii tähtis. Meie peab märkima, et ühiskondliku kollektiivse tootmistamise küsimus on lahendamata ka veel tänapäeva sotsialismi tingimustes, niigi sellis on tehtud rida katseid (näiteks Hiina kommunistides.)

Kautsky, käsitledes hore'i perekondlike suhteid märgib, et see on vastuolu töö ühiskondlike iseloomu ja maavaldamises esinevate üksikute tootmisgruppide vahel. Sellepärast hore just kriip-

ntab alla ühiskonna meelelist ja lõbustuslikku iseloomu, kus vaba aja veetmine toimub ka nn. ühiskondlikus korras. Kautsuy kirjutab: "Kaasajatele sotsialismile suhtlemine selles mõttes on juba kõrvalise tähtsusega - More'i jaoks oli ta peamiseks eluliseks närviks"¹⁾ Nii kirjeldab More einet, mis möödub väga lõbusas meeleolus.

Löögisaaalis on lauad, mille taga istub neli inimest. Toa keskel, kõrgemal kohal, istub filarh oma naisega. Kõige enne ulatatakse toit kõige vanemale, osutades sellega neile erilist austust. Lapsed istuvad vraldi, sünelapsed koos emadega.

Iga söömine algab mingi õpetusliku või kasvatusliku lugemisega. Seejärel vestlevad laudkonnad omavahel, kusjuures ka noortel on lubatud rääkida. Neid kuulatakse heatahtlikult ja julgustatakse, et anda neile võimalust end väljendada ja nii tunda noorte võimeid ja avastada talente. Lõuna on lühike, kuna seejärel järgneb veel kolm tundi tööd. Õhtueine kestab kauem, möödub ideaalses õhkkonnas, muusikaga, vestlustega, loengutega. Kasutult, laiskluses ei veedeta ühtki tundi. Tegeldakse kas tööga või veedetakse aega karmilise puhkusega. Püüduvad õlle- ja viinapöed, avalikud majad, hasart-

1) Л. Кайрени, Томас Мор..., lk. 277

mängud.

Kuna More laseb utopistidele kõige osas saada külluses, seda kasutatakse aga mõõdukalt, mis pole rikkaid ega vaeseid, puudub igasugune erasmund. Levitski oma artiklis „Thomas More. Utopia“ - märgib, et More'i „Utopia“ keskpunkti on erasmundi kriitika, ja koos Volginiga annab sellele seisukohta väga kõrge hinnangu.¹⁾

More viib meid maailma, kus inimesed juba on karvatatud mõistlikuks, ega tee kunagi midagi kahjuliku. Kuidas niisugust taadlikkuse taset aga saavutada, seda ei suuda More näidata. Ta näitab ühiskonda juba valmina, teinud teinud ja arengut More näidata ei suuda. Morton märgib selle kohta, et niisugune lähenemine on mitteajalooline - teinud viisi pole. Kõige aluses on kuningas Utopus, kes olvad saare asustanud ja andnud talle oma nime Tema on viinud rahva niisuguse tasemeni.²⁾ Utopia ühiskond on sobralik, abivalmis, ühine pere. Kui näiteks on keesagil produtentide ülejäänud, viinase see kohe sinna, kes on puudus. Abi on vastastikusse, ega teinud vaenu ülejäänud veetause teinud maadesse - teravidi, mesi, vill, lina, kanep, mets, purpur, nahad jne. Sisse veetause seda, mil-

1) Л.А. Левцкий, Рецензия на „Утопия“ Томаса Мора, Ереванские Вестн., IV, № 325

2) Ф.А. Мортон, Английская утопия, с. 66

lest riigis puudus on, peamiselt rauda (sarnasus Inglismaaga)

Omavahel elatakse äärmiselt rõbralinnult, lihtsalt. Isegi vürst ei erine väliselt teistest kodanikest. Seadusi on vähe - rahvas ei vaja neid, kuna on ise mõistlik. Pravad ebaõiguse rapida palju seadusi, mis seoks inimesi, alahindavad ja põlgavad advokaate, kes kavalalt väänavad seadusi. Igaüks kaitseb end ise, kui on saanud hanna ma millegi ebaräätsega - milleni talle kaitsja, kei ta oskab ise rääkida. Igaüks oskab ise tõlgendada seadust, kuna neid on ju vähe ja seadus loetakse seda õiglasmaas, mida lihtsamalt ta on sõnastatud. See on ilmselt vastandatud omaaegse Inglismaa tohutu suurele hulgale vastuväivatele ja keerulistele seadustele, mis andsid end tõlgendada mitmeti. More ütleb, et seadused peavad olema selged, nii et neid ei oles võimalik kuidagi teisiti lugeda.

Iseloomulik on, et utopistid ei astu lepingutesse teiste rahvastega, olles neendunud, et neid lepinguid murtakse. See seisukoht on More'il na arusaadav, sest feodaal- absolutistlike riikide puhul olid niingused lepingu murdmised väga tavalised. Eriti harrastas seda Inglismaa Henry VIII

ajal, näiteks Itaalia sõlades juu. More põhjendab oma seisukohta selleselt: millas leping - ühised utopistid - justnagu loodus ei seos veel küllaldaselt inimest inimesega. Kui inimene ei austa looduse seadusi, siis vaevalt hambaab ta kinni pidama mingisugustest sõjalistest lepingutest.

Loopis ebataavalise ja omapärase suhtumise toob More väärismetallidesse. On ilmne, et More mõistis kulla ja hõbeda hukutavat mõju kaasaegsele ühiskonnale ja protestis muudab ta väärismetallid oma Utopias hävimärgistamise vahendiks. Utopistid ei hindu väärismetalli üldse, raha on neile vajalik ainult sõja puhul, vaenlase äraostmiseks või laenamiseks mõnel sõbralikul rahval. More annab Hythlodasele sõnade läbi oma suhtumise neisse metallidesse - neil pole mingit väärtust peale raua, „... kuid inimese rumalus omistas neile väärtuse vähesuse pärast“¹⁾

Kulda kasutavad utopistid majapidamises kõige mustemate ja räpsemate tarbeseemete valmistamises. Kulda ja hõbedat hinnatakse palju vähem kui rauda. Raud on sama vajalik nagu tuli ja vesi. Kullal aga pole nende silmis mingit väärtust. Isetõttu ongi siis toidu- ja majapidamiskõud savist ja klaasist, kuld aga sobib

1) M. More, Utopia, lk. 139

ainult kõige mustemate ja vähemtähtsamate nõude valmistamiseks.

Peale selle on kuld häbimärgis, teda kannavad orjad. Kullast rõngaid riputatakse karistatuile kõva, nad kannavad kuldnäevõrusid, - sõrmuseid ja - ketta. Samuti on orjade ahelad kullast. Me rivaigse ja hinnaliste kivide ning pärlidega ehivad end ainult lapsed, kuid täiskasvanuina heidavad need endast ära.

Ühenvõrre suurendamiseks kirjeldab More ühe väljamõeldud naaberrahva - anemoli saadikuid, kes ilmusid utopistide juurde ehituina kulla ja kalliskividega. See asjaolu kutsus utopistides esle äärmise hämmastuse, saadikuid peeti narridena ja neisse suhtuti põlgusega. Vübinud mõne päeva utopistide juures, nägid saadikud, et utopistidel on tegelikult palju rohkem väärismetalle, kuid nad ei hinda neid mingil määral, vaid vastepidi, suhtuvad neisse põlgusega. More ütleb, et utopistid ei muuda mõista, kuidas kuld-looduses hinnatu, inimeste hulgas omab väärtust. Ripper märgib selle kohta oma artikles, et terav vastumeelsus hinnaliste metallide suhtes on loodud kasvatusliku süsteemiga, keegi sin leidub palju näivset - nagu kuld mänguasjad jne.

„Iganugune luus, iganugune liialdamine mola-
ga, edvistamine, on Shore'ile riigavalt vastumeel-
ne“¹⁾

Kulda vajavad utopistid ainult sõja puhuss-
vaenlast äraostmises (pikemalt sellest sõjaasjanduse
juures). Kõrgete ei ole nad ka huvitatud ra-
ha saamisest. Üks linn abistab teist tasuta.
Linn riigis on olemas kõik vajalik, mis ei va-
jata raha ka ostmises (väljaarvatud ainult
raud). Vilja ja toiduaineid on riigis külluses,
kahe aasta viil seisab alati igas juhuss ta-
gavaras. Oma väljavootoodetest osa nad kin-
givad, kuna pole huvitatud rahast. Sageli an-
takse kaup ja laenu pääle ja laenu
tasumisel kunagi ei võta kõiki, alati jae-
takse osa kingius. More räägib utopistidest,
kes ei hinda väärtusi: „... nad ei loe õigla-
ses võtta neile mitt vajalike asju neilt, kel-
lel need on vajalikud“²⁾ Nagu juba märgi-
tud, võtavad nad raha ainult sellas, et seda
kasutada sõja korral.

Õitav suhtumine valitseb utopistidel ka
iganuguse muu luususe suhtes. Vastupidis-
riie-
tuse osas kalduvad nad äärmisse ametismi. Riie-
te valmistamisega tegeleb vähe inimesi, sest töö

1) P. Bunnefi, Тромас Мор, „Мур Троммү“, 1896, №3, lk. 14

2) П. Мор, Тромас, lk. 138

juures kantakse nahku, välja minnes riietutakse villasesse või linasesse mantlosse. Väljauägemiselt ei pöörata tähelepanu, otstarve on ainult külma kaitse. Riietus on kõigile ühesugune, sellega asub hore välja Inglismaal valitseva liigse toreduse ja luksuse vastu valitseva klassi hulgas, ühtlasi on aga isegi uhke töötavatele massidele peale surutud aseticismi üle rõivastuses. Tema seisukoht väljendub Lythlodalemi sõnadega: „... igaüks on rahul ühe kleidiga ja sealjuures tal valiselt kaheks aastaks.“¹⁾ See aseticiline nõbliline kärmus, kõigist elumõnudest ja lõbustustest loobumise nõue, esitab valitsevate klasside vastu spartalset võndumise põhimõtte ja on teiselt poolt paratamatu vaheaste, millele alamklassid kunagi ei või panna enuast liikuma.“²⁾

Küsimust utopistide lihtsusest ja tagasihoidlikkusest käsitleb Morton oma „Inglise utopias“ — utopistidel on äärmine lihtsus kõiges — riietuses, toidus, majades, suhtumises metallidesse. Kautsky rõhutab seda jooat kui vasturääkivat tänapäeva kommunismile. Hore tõepoolest on juba äärmise aseticismi seisukohal. Morton põhjendab, et hore'il tuleb see iseloomust, mis on mõõdukas ja oskab vastandada luksust vaesusega. Hore nägi ümbritseva klassi luksuses vaesuse põhjust.

1) П. Мор, Утопия, лк. 125

2) Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, Москва, 1952, лк. 52

Seetõttu kaotas ta oma ühiskonnas luksuse —
 Utopia ühiskond on ehitatud nii, et kõigil oleks
 küllaldaselt vaba aega inimliku tarviduseks —
 „... olla inimene selle sõna täies mõttes.“¹⁾

Mõre põhjendab nüüsgust suhtumist utopisti-
 de juures vastava kannatusega. Neid on kasva-
 tatud põlgama välist kiidust ja neis kutsub esi-
 le hämmastuse asjaolu, et inimesed võivad hin-
 nata kuldla ja hõbedat, asjaolu, et rivaaid
 austatakse rohkem kui jumalat. Mõre ütleb, et
 see tuleneb nende kannatusest.

Peatume mõne sõnaga utopistide liikumisva-
 badusel, reisidel.

Voimalus reisida on igal ühel. Kei kellel-
 gi on soov näha kaugel olevaid sõpru või
 sõõraid painu, tuleb pöörduda fularhi või
 protofularhi poole, kellelt saadakse vastav lu-
 ba. Reisisle sirdelajale antakse kaasa võrsti ki-
 ri ja reisiluba, millele on märgitud tagasisaa-
 bumise kuupäev. Poovi korral antakse neile veok
 ja riigiori, kes hoolditseb härgade eest. Tavaks
 on aga kujunenud nii, et kui reisirjal pole
 kaasas naise ega lapsi, minna see teie ilma
 veokita, kuna see on lihtsalt liigne koorem.
 Midagi enda tarbeks kaasa ei võeta, kuna uto-

1) А. А. Мопиш, Английская утопия, к. 67

pistid on kõikjal kodus. Kui reisimisel peatu-
 tause kusaajil üle ühe päeva, tuleb reisijal
 ka peatuskohal tegeleda oma väsitööga. Luba-
 matu on reesile minna omavolitselt, ilma vürs-
 ti kirjata. Tabamisel saadetakse see häbistatult
 tagasi ja karistatakse julmalt. Teistkordsel oma-
 volitsemisel muudetakse süüdlane orjaks. Mõne-
 võrra vastukäiv üldisele korrale on siin äärmis-
 ne raugus, kuid More püüab seda pehmendada,
 väites, et omavolitsemist esineb väga harva, kuna
 luba reisimises ju antakse. Morton märgib selle
 kohta, et More'i ühiskonna silmapaistvaas jooneus
 on iseseisvuse puudumine oma igapäevases tege-
 vuses. Ühiskondlikel koosviibimistel ja kirikus on noo-
 red vanade vahel, et neid pidevalt jälgida
 ja vältida kõike, mis neile oleks ebastodue aren-
 gus, noortel pole lubatud iseseisvalt reisida. Vas-
 tuolulisena märgib ta asjaolu, et seadusi on vähe
 ja karistused humaansed — kuid omi on kurja-
 tegijaid nii palju, et kindlustavad ühiskonnale
 vajaliku orjade hulga. Seega siis inimloomus muu-
 tub palju vähem, kui teda ümbritsevad tingimu-
 sed — kuigi on loodud ideaalsed tingimused,
 jääb inimene siiski peaaegu samavõrd halvaks,
 kui endistel tingimustel. Morton näitab, et siin

peigeldab More'i usumatus lihtrahvasse.¹⁾

Oma linnas ja selle piirkonnas liikumiseks piisab perekonnapea ja selle abikaasa loast. Kui külla saabutakse keskpäeval, tuleb töötada lõunani, õhtupoolikul tulles õhtuni - enne süüa ei anta. More märgib, et nii ei saa kusa-gil logeleda ja kõikjal olla kasulik. „Te näete nüüd, millise määrami on neile võõras igasugune võimalus tegevusetuses, igasugune ette-käänd laiskuses“²⁾. Puuduvad igasugused võimalused halbade harjumuste omandamiseks - viina ja õllepoed, hasartmängud. On ainult võimalus harjuda töös või kosutavaas puhkuses.

Järgnevalt vaatame, kuidas More lahendab oma ühikonnas sõdade küsimuse.

On ilmne, et More eraldab kahte väga olulist ja erinevat sõda - õiglast ja ebaõiglast sõda; mõistab huna ebaõiglast röövrõja, vallutusrõja ja loeb vajalikuks õiglast - kaitserõja. Sõda alustavad utopistid ainult siis, kui nad kaitsvad end vaenlast vastu, või ajavad vaenlast oma piiridest välja. Samuti astutakse sõtta, kui on tarvis vabastada mõnd sõbralast naaberrahvast tiranianiast või orjusest. Utopistid abistavad sõjaliselt ka oma sõpru nõlvamise puhul.

1) А. И. Мопров, Страны и народы, кн. 60-я.

2) П. Мор, Страна, кн. 136

Sõjalist kuulsust peavad utopistid kõige vähem kuulsuseks. Võidud, mis on saavutatud verevalamisega, kutsuvad neis esile vastikust ja häbi. Sellele vastupidiselt hindavad nad kavaluse ja sõjaliste kuastide abil saavutatud võitu, kuivõrd üldse hindavad sõjalist tegevust. Eriti olmapaistva kavalusega saavutatud võidu puhul korraldatakse triumfikäin ja väejuhile püstitatakse mälestusmärk. Utopistid peavad ainult armuse abil võidetud lahingut tõelises lahingus. Nüüguust seisukohta põhjendab More väitega, et taoline lahing on ainuse, mida ei ole võimaline teostama ünski olend peale inimese - võitlema mõtte jõuga, kuna aga füüsilise jõuga omavad võidelda kõik loomad.

Sõja tingimustes on peamine eesmärk - saavutada olusord, mis tees sõja ülearuse, aga mitte kuulsus ega au. Kuivõrd utopistid ei hinda sõjalist kuulsust, püüavad nad juba sõja algul seda kohe lõpetada. Sellens püütakse vaenlase maal tekitada ülestõuse, mis nõrgestans vaenulost riisi. Levitatakse üleskutseid, kus õhutatakse ilanuse tapma kuningat ja teisi kõrge-malasarvaid isikuid, kelle algatusel puhkes sõda.

Selles lubatakse isegi riivaline autasu väärtuslike kingituste näol. Selle väite veenvuse tõestamiseks ütleb More, et niisuguse tahtina on end õigustanud – sageli andsid kuninga ära just need, kes seisid kuningas lähedal, kellele ta võis loota. Niisugust tegevust peavad utopistid kõige vähem ebanimlikuks ja heatahtlikemaks kui paljude süütute inimeste tapmist. „Tõepoolest, mõnede süüdlaste surm huvastab paljude süütute elud, mis on määratud surmale lahingutes nii utopistide enete kui ka vaenlaste keskel.“¹⁾

Nagu juba varem märgitud, on sõja puhul esimeses katses vaenlane ära osta. Selles vajavadki utopistid raha. Kui äraostmine ei õnnestu, püütakse vaenlikus riigis ohutada mõnd valitseja sugulast või lähedast inimest vandenõule, riigipöördele. Kui ka see katsed ei anna tulemusi, püütakse vaenlast peale surmata mõnd teist naabrit, otsides selles mõne vana tülivõimuse lepingu või millegi muu näol. Niisugusel juhul võidakse rahadega konnahooldada, sõda alustavad riiki varustatuse ohtralt nii kulla kui ka hõbedaga. Et asi oleks veenvam ja humansem, eitab More utopistide abistajana niisugusel juhul isegi kindla hõimu – saopolitid. Need on toodud

1) M. More, Ymonna, lk. 186

äärniselt metsiaue, karmi ja kõigea harjunud rahvana. Nad elavad küttimisest ja röövimisest, otsekui sündinud sõjans, ahued, valmis reetma ja üle mineva vaalata poole, kui seal ainult rohuem maustase. On selge, et More kirjeldab seda rahvast sõltuvalt vastikuna ja autuna - et kellelgi ei oleks kahju nende narmast, vaid vastupidi, isegi heameel, et selline rahvas välja tuleb.

Sõjaväe võitase ka selle rahva liikmeid, kelle kaitses välja astutase. Need moodustavad abistavad rühmad põhisõduritele - zapolettidele. Kõige võimas, kui see on vajalik, astub võitluse ka utopistidest moodustatud rühm. Utopistide hulgast valitase ka uus kogemustega võitleja väejuhiks ja kaas asetäitjat, juhi narma või van- gi sattumise korral astub uus asetäitjatest tema ase- mele, teiseks asetäitjaks aga valitase uus mees. Sõttaastumise korral koostatakse linnades nime- kirjad, kes soovivad vabatahtlikult võtta minna. Utopistid ei sunni kedagi vastu tahtmist sõdima, arvestades, et kui sõdur on arv, pole temast võit- luseväljal mingisugust kasu, vaid vastupidi - ta veel sundab ka seltsimustesse hirmu. Kui aga sõda toimub oma kodumaal, tuleb kõigil sõ-

jast osa võtta, kes on aga arad, asetatakse vaheldumise tublide sõjameestega, nii et ei ole võimalust põgenemiseks. Nii „häbi kaasmodamine ees, vaenlane käe ees ja lootuse puudumine põgenemisele hävitavad hirmu ja sageli kangelastest sunnivõisi muutuvad nad tõelisteks.“¹⁾

Oma heaskoitu naiste võrduse nihtes rõhutab More asjaoluga, et utopistidel on lubatud ka naistel sõdida. Isegi enam - kui naine avaldab soovi mehega kaasa võtta minna, saab ta suure au osaliseks ja talle määratakse koht mehega võrvalt ravis. Häbitavaas peetakse, kui üks abielupool tuleb tagasi teiseta, või poeg isata. Oma teravat vastumeelsust asjata verevalamisel vastu näitab More märkides, et utopistid püüavad vältida niipalju kui võimalik otsust võitlust, s.t. ise sõjeldada ja teevad seda ainult siis, kui see on tõesti mõõdapääsmatu.

Võitluse käigus rühm vande andnud noormehi - kes on saanud erilise ülesande - vaenlase väejuhi tapmise - jälgivad viimast kõigjal. Kui sellel ei õnnestu põgeneda, võtase ta vanggi. Sellega püütakse luua olusord, kus sõda muutuks tarbetuks. Üldse püütakse vältida tapmist niipalju, kui see võimalik, võttes selle asemel

1) П. Мор, Утопия, lk. 190

vange.

Mis puutub igasugustesse sõjalistesse kavastustesse, siis süa on utopistid meistrid. More mär- gib, et arvavad neid valmistuvad põgenemiseks, ke- mad aga mõtlevad sellest ühig vähem, vastupidis- valmistuvad pealtingiks.¹⁾ Oma laagri nad kindlus- tavad hästi, tugeva valli ja sügava ning laia kraaviga. Kindlustused ehitavad sõdurid ise, ehitamisest võtavad osa kõik, väljaarvatud need, kes on parajasti valves.

Utopistidel on tugev relvastus, valmistatud nii, et see on igati sobiv liikumiseks ja kand- miseks. Relvad on kerged, nendega on võimalik ühegi üle veerogude üjuda. Selle osuse omanda- miseks tehakse noormestele ka spetsiaalseid harju- tusi. Kauglahingu relvaus on nooled, mida nii jala- kui ka ratsamehed heidavad suure osa- vusega. Käsitöövõitlus on relvaus kirves. Seloo- mulik on, et More süa relvade valikul on mõjastatud XVI saj. laialt levinud vaidlustest tuli- relvade või noolte efektiivsusest võitlus, ja ilm- selt pooldab ta Machiavelly kui ühe suurima sõjaasjanduse teoretiku siinnohta noolte kasulik- kusest. Sõjalisi masinaid kasutatakse väga osus- likult. Nende ehitamisel peetakse silmas just ker-

1) П. Мор, Утопия, стр. 193

gust, et neid oleas hea vajaduse korral edasi-
viia.

More rõhutat ja hindab kõrgelt utopistide au-
sust, näidates, et vaenlasega sõlmitud vaherahu
peavad nad pühaas. On näha, et More on va-
lusalt tunnetanud, millist tohutut kahju too-
vad sõjad. Nii kujutab ta utopiste väga hu-
maansetena isegi lahinguis. Vaenlase maad nad
ei rüüsta, ei põleta vilja, vaid isegi vastupidi-
hooldavad selle eest, et seda asjatult ei hävi-
tataks ega tallataks. Relviteist vaenlastest ei
solvata ega puudutata kedagi — kui see ai-
nult pole spioon. Hüstatud linnad säilitatakse,
aga ka võidetuid ei rüüstata. Lahinguis allä-
andnud muudetakse sõjades, vastuhakanud aga
hunnatakse. Rahulike elanikkond jääb puutumata-
teks.

Pärast sõja lõppu pannakse võidetud rahva-
le teatud kohustus — maks, et tasuda kulud,
mida nad sõjaga teinud. Aga nagu juba
varem märgitud, utopistide mitte hinnates ei
kulda ega hõbedat, ei nõuta seda maksu ku-
nagi täielmalt, vaid osa kingitakse. Sageli soode-
takse ka võidetud maale selle tasumiseks elama
inimesi, keda nimetatakse kvestoritens ja kellele siis

endisel vaenlasel tuleb muretseda täielik
 ülalpidamine. Seda teha see sellis, et võimalikult
 rohuem tutvuda teiste maadega.

Nii palju, kui see võimalik, püüavad utopistid
 vältida sõda. Kui aga see siiski ei õnnestu
 ja sõda tuleb alustada, siis püütakse seda
 igal tingimusel pidada väljaspool oma
 territooriumi. Mingil juhul ei tohi lubada sõda
 ja pidamist utopistide territooriumil.

Järgnevalt räägime utopistide kasvatuses,
 hariduses ja nende arusaamistest. Hariduse küsimust
 utopistide juures käsitleb Morton oma
 „Inglise utopias“ ja märgib, et suurt tähtsust
 omab siin More'i kaasaege - haridus Inglismaal.
 Kaasaegne haridus oli elurange, kättesaadatu
 ja seepärast teeb More selle utopistide juures
 kättesaadavaks kõigile. Veel enam - mitte
 sobivuse korral vaimses töös võidakse
 vastav isik tagasi tuua füüsilisele tööle ja
 vastupidi - füüsiliselt töölt üle viia õppima ja
 vaimsele tööle.

Kultuuri alal tunnevad utopistid rooma
 ajaluga ja kirjandust ning luulet, tutvudes aga
 Slyphlodaeus'i vahendusel kreeka kirjandusega,
 uurivad seda suure huviga. More lasub neil

haruldase kergusega omandada tähendused ja väga ruttu harjata kiiresti ning täpselt tõlkeks. Ta märgib, et nende edu keetsus meis (s.t. Slyphlodaeus ja tema kaardastes) esle hämmastuse. Kolme aasta pärast võisid utopistid lugeda klassikalist kirjandust juba igasuguse raskesti. More, hinnates ise kõrgelt just Vana-Kreeka teadlasi ja õpilasid, võib need teadmised ka utopistide juurde, et näidata neid haritud inimestena. Ta ütleb, et neil on nüüd Plutarchose, Kristofanuse, Homerose, Euripidese, Sofoclese j.t. töid, mida hinnatakse kõrgelt. Siin väljendub More'i enda kiindumus antiiksesse orjanduslikku kirjandusse.

More kirjeldab utopistide erilise andekuse näitamises, kuidas Slyphlodaeus andis neile edasi paberi valmistamise osuse ja trikkimusti, ning jälle on vaimustatud nende haruldasest andekusest. Aga nagu teisteigi elualade juures, ei muda More ka kultuuri ja teaduse arengut näidata ajalooliselt, vaid juba valmina. Morton ütleb, et „Utopia oli maa peaaegu ilma ajaloota, arvuliselt püsiva elanikkonnaga, püsiva konstitutsiooniga ja majandusega.“¹⁾

Utopistide vaimne areng tuleneb nende kasvatusest, haridusest, õpetusest. Kõiki õpivad. More

1) А. А. Морган, Происхождение человека, стр. 69

hindab just seda, et utopistide juures ei õpi-
ta igasuguseid „teravmeelseid väljamõeldisi“, vaid
nad uurivad loodust, maailmaehitust, päikest,
kuud. Oskavad ilma ette arvata, tunnevad loo-
dusnähtusi. Sageli toimuvad vaidlused ja arutelud
igasuguste loodusnähtuste ja loodusseaduste üle.

Utopistide kasvatus taotleb üht sihti - kas-
vatada neist arenenud, kasuline inimesi ühis-
konnale. Kogu nende töö ja vaba aeg on korral-
datud sellele vastavalt. Vaba aeg peab neid iga-
külgset arendama - muusika, mängude ja vest-
luste näol. Igasugune sport, mis on seotud jul-
musega ja kasvatab inimeses toorust (jaht), on
keelatud. Utopiste kasvatatakse külaliskoneteks, nad
meeldi näitavad külalistele oma maad. Ka
ise on nad huvitatud teistest maadest, püüa-
vad neid külastada - kaupade väljavedamise teel.
Samuti omandavad nad nii meresõidu nooge-
musi. Neil aga käib võraid harva, sest et nau-
pu veetakse sisse ju vähe.

Utopistid tunnistavad hinge olemasolu. Pea-
miseas vaidlusobjektiks on küsimus, milles seisneb
inimeste õnn, kas selles on üks tunnus või
mitu? Peamiseas loetakse rahulolu - selles pei-
tub inimese õnn. Need küsimused on tihedalt

seotud religioosiga, millel lähemalt peatume hiljem. Hing on neil surematu, loodud jumala poolt õnnas. Kaategusid kroonib peale surma autasu, häbitusid karistus. Teetõttu ei peeta surma õnnetusena, kui inimene on elanud hästi. Vanu ja haigeid, keda mõni haigus piinab, veendakse, et nad ise lõpetavad oma elu, või lasuvad seda teistele teha. Meie seisukohalt on see võõrastav ja vastumeelne, kuid More toob ilmselt selle sisse kaastundest inimese füüsiliste piinade vastu. Selline lõpp on aus - vabamine piinadest. Kui inimene nardab surma ja ei soovi teha sellist lõppu, ei tihka seda tema tahte vastu, vaid hoolditakse tema eest endiselt. Kui aga inimene ise, ilma põhjuseta, oles tugev ja terve, lõpetab oma elu, on see häbitav ja tema laip visatakse põletamata sohku.

Õnn ei peitu utopistide arvates mitte igasuguses rahulolus, vaid ainult ausas ja õilsas rahulolus. Neid teadmine sisendab neisse loodus. Kõlblust ja vorust loevad nad koosmõlas olevas looduse seadustega, see näitab neile, mille poole püüda, millest hoiduda. Mõistus äratab inimeses armastust ja austust jumala vastu, kellest me tuleneme. Mõistus sisendab utopistidele, kuidas elada rahus ja rõõmus. Loodus sisendab inimesse headust

teiste vastu, seepärast nende sõnade järgi „... loo-
dus ise kirjutab meile ette meeldovat elu, see
on nauding, kui kogu meie tegevuse lõpliku siht“¹⁾

Utopistid tunnustavad vajalikuks lepinguid in-
meste vahel ja ühiskondlike seadusi. „Hoolitse-
da oma kasu eest, mitte rikanda neid seadusi,
see on mõistlikkuse nõudmine, aga tuleb silmas
pidada ka ühiskonna huvi — see on minu ko-
hus.“²⁾ Anda endale suvast midagi teisele, on inim-
liku kohus ja õilis. Religioon veenab utopiste selles,
et lähikese rahulolu eest maa peal jumal tasub
mitte kunagi lõppuva röömuga peale surma.

Rahuloluas nad nimetavad igasugust keha
ja hinge lükkumist ja oluorda, milles me tunne-
me naudingut looduse seaduste kohaselt. Ilatutus nau-
dingutena loevad nad luksust, toredust, meelarmastust,
oluorda, kus üas inimene peab teise ees pead lau-
getama või põlvi nõtkutama. Utopistid põlgavad
ehtimist, hasartmänge, millistest teevad ainult kuul-
duste järgi, jahti ja linnupüüki. Niipalju kui see
tegevus on neile vajalik, teevad neile seda orjad
kui põlgusväärset tööd, enda lõbus aga ei tehta
seda kunagi. See kasvatab nende arvates julmusest in-
mestel — see aga pole õige rahulolu.

Tunnustatakse hingelist ja kehalist rahulolu.

1) П. Нор, Утопия, lk. 150

2) saalsamas

Hingeline rahulolu - see on arusaamine õieti elatud elust ja lootus tulevasele hüvelule. Kehalist rahulolu tekitavad toit, joon, hea trevis jne. Suurimas kehalosens rahulolus loetakse tervist, sest see loob tingimused hingelise rahulolus, õnnelikus elus. Eriti hinnatakse hingelist rahulolu ja loetakse seda juamises elus.

Utopistid hindavad ilu, jõudu ja tarkust kui looduse erilisi kingitusi. Peamiseks mõtteks on elu kõige arvestada ühiskonda ja alles seejärel iseennast. Kõrgelt austatakse kuulust (ainult mitte sõjalist), julgust ning lihtsat käitumist. Suurt tähelepanu pööratakse veevõrste kasvatamisele, eeskujudele. Utopia linnades on väljamõeldud nõikjal kuulstate inimeste kujud, kes on õnnitanud mingisuguseid teeneid rahvale ja kodumaale. Utopistide põhimõtteks on, et väiksem rahulolu ei tohi segada suurt ja võib taluda mõningaid kannatusi, kui see on möödapääsmatu suure rahulolu saavutamises. See on sama ka tänapäeva sotsialismile - ühiskondlikud huvid tuleb nõrgemale asetada isiklikest huvidest. Utopistid peavad piiratud mõistuse teennuses liigset julgust enese vastu ja enesepiiramist, kui länamatust looduse vastu - kes on loonud in-

meie siiski rahulolus ja õnnelikus elus.

Mü kirjeldab More oma ühiskonda ideaalsena. Ta ütleb, et kuigi seal ei ole kõige parem kliima, inimeste hoolekus ja töökus teeb selle tasa ja saarel on hästi arenenud põllundus ja karjandus. Utopistid elavad hästi, haigus ei esineb vähe. See on tava rahvas, rahulik, sobiv töös ja ka teaduse arendamises.

Viiimasena peatuksime veel utopistide religioonil. Utopistide religioon pole erinev mitte üsagi teistest religioonidest, vaid see on erinev ka igas linnas. Ühed loevad jumalaks päikest, teised kuud, kolmandad mõnda planeetidest. Mõned kummardavad mitte kui jumala, vaid kui suurima elundi, mingisuguse inimese ees. Puurem enamus siiski ei tunnista midagi taolist, aga usub ainus- kesse jumalusse, nähtamatusse, igavesesse, mõõtmatus- se, seletamatusse, nõrgemal seisvasse inimese mõistu- sest, kogu maailmas levinut - mitte oma suuruse, vaid jõuga. Teda nimetatakse isaks.

More ise oli neendunudult usultra ja seetõttu ta muudab ka Utopia ühiskonna usulaks (Muu- seas, More on ainuke humanistidest, kes oma sü- gava usulikkusega on katoliline kiriku pühakute nimekirjas.) Brinevus on ainult selles, et More lubab

oma ühiskonnas paljujumalust, lubab usuvabadust, vastandades selle kaasaegsele kodanlikele ühiskonnale, kus usund on rehvass valitseva klassi käes. „Uru on üks vaimse rõhkimise liine, mis lasub kõigjal rahvahulvadel, kes on maha suritud igavese teiste kannus töötamise ja puuduse tõttu“ ¹⁾

Kõik utopistid, vaatamata usulistele erinevustele, tunnistavad kaasmoodamise usulisi tõenspõdamisi. Kõik aga tunnistavad ningisou-
gust kõrgemat olendit, emaneles nimetatakse teda (peale uspool märgitud nimetus - isa) Mitraas. Erinevus on selles, et see üks jumal igauhe juures võtab erinevi ja erinevad avaldusvormid. Kuid üldise tunnustuse järel, kes ta ka ei oleks - ta on kõrgem oleud, on sama loodusega, kõik tunnistavad tema jumaliku jõude ja murust. Vähehaaval utopistid süski eralduvad neist usulistest erisunn-
dadest ja lähenevad ühise religiooni tunnistamisele, mis More'i sõnade järgi ületab teised religioonid oma mõistusepärasusega.

More'i, kui veendunud kristlase arvamus ristiusust kui parimast usust, leiab ka sin väljenduse. Ta lasub utopistidel Hythlodaeus'i nau-
du tutvuda ristiusuga ja võtta see paljude

¹⁾ V. I. Lenin, Sotsialism ja uru, Tallinn, 1954, lk. 3

poolt meeldi vastu.

Nagu juba märgitud vastandab more oma ühiskonna kaasaegsele, kus valitseb julm usuline tagakiusamine. Utopias ei kiusata kedagi tema usu pärast, usuu ei loeta kellelegi süüis.

Utopistide arvates pärast elu järgneb halbadele inimestele karistus, headele autasu. Teisiti mõttejaid nad põlgavad, ega omata mingisugust austust inimesele, kes loodab ainult oma mõistuse ja keha jõule. Sellist inimest loetakse nõinjal kannatus ja madalaks olevuseks, kuid mingisugust karistust selle eest ette nähtud ei ole, kuna utopistide arvates keegi ei ole oma tunnete isand. Ka ei sunnita kedagi oma meelsust varjama, kuivõrd ei sallita teesulemist ega valet, kuid ei lubata teha na kihutustööd oma vaadete kasuks rahva hulgas. Hüll on lubatud sellistele inimestele igasugused vestlused võimalikega ja tõsiste usulise kodanikega. Nümsugused vestlused on isegi soovitatavad, sest loodetakse, et selle inimese mõistmatus lõpuks taganeb mõistuse ees.

Utopistidel esinevad ka mõningad väiksearvulised seadid igasuguste usuliste erinevustega. Kuid inimese hinge suhtes on kõik utopistid kõigutamatu arvamusel — inimese hing pärrib

õndsuse, kui ta seda väärrib. Inimene, kes ei oota
 seda õndsust, sureb hirmus; ta maetaakse vainselt,
 paludes jumalat, et see andestaks surmale tema nõr-
 kuse. Vastupidi - ei kurvastata nende surma üle,
 kes surid täiel tahtel, hea meelega. Nende matus-
 tel lauldakse, surmuhädad põletatakse suure austusega,
 surmale püstitatakse mälestussammas, millele on mär-
 gitud tema teened elus. Kodus mälestatakse veel te-
 ma elu, häid omadusi ja rõõmsat surma. Arva-
 takse, et surnud viibivad nende nõneluste juu-
 res, kuigi on nähtamatud.

Utopistid põlgavad igamugust ennustamist
 ja ebausk. Nore vastandab selle teadlikult
 tolleaegsetele usulistele kuustidele ja nõiaprotsessi-
 dile. Utopistide arvates on jumalast määratud
 püha tegevus - süvenemine loodusesse. Teiselt
 poolt on neil rida inimesi, kes juhindudes usust,
 on otsustanud hüvaugu teenida pärast surma
 just oma tegevuse läbi maa peal - kõigest loo-
 bumisega oma rahjuks ja teenete osutamisega teis-
 tele. Nad teevad musta, räpast tööd, on na-
 gu orjad, ainult on seda vabatahtlikult. Mida
 enam nad tegelevad niisuguse tööga, seda
 suurema austuse osalners saavad nad kaas-
 kodanike poolt.

Vaimulinnu on Utoopias vähe, mitte üle kolmeteistkümnene igas linnas. Lõja puhul seitse vaimulinnu läheb koos sõjaväega võitlusväljale, aegajalt neid vahitatakse. Pravaimulinnule alluvad tuised, pravaimulinnu surma puhul valitakse tema asemel uus. Vaimulinnud valib rahvas salajaol hääletusel. More tahtlinult vastandab selle olukorra Inglismaa omaga (ja kogu maailmas valitseva norraga), kus vaimulinnud on määratud rahva tahte vastu ja on nende poolt vihatud. Vaimulinnud viivad läbi jumalateenistusi, täidavad religioosi kombeid ja on nn. kombevahuriks. Suureas häbiis loetakse väljanutsed vaimulinnu juurde ebasobiva elu pärast.

Vaimulinnu kohustusena on usuline kasvatamine ja neenmine, kuid vaimulinnud eraldavad jumalateenistustelt need, keda peetakse lootusetult rikuteiniks. Muud karistusi ei kardeta ühtki nii, kui seda. Siin ilmneb More'i enda sügav, neendunud usulikkus.

Vaimulinnuks võivad olla ka naised, kuid igal juhul valitakse vaimulinnuks ainult kõige väljapaistvamaid, kõige auväärsemaid inimesi. Vaimulinnu esimese korral ei karistata teda üldse teava järgi, teda peab karistama tema ise ja jumal. Loetakse mitesobivaas karistada sureliku väega inimest, kellele on andnud oma õnnistuse

jumal. More ütleb, et niisuguseid juhuseid esineb ka väga harva, kuna vaimuline on vähe ja nendes on valitud parimatest parimad. Vähe valivad nad vaimulise just seepärast, et nende arvates on raske leida palju nii häid ja sobivaid inimesi.

More laub utopistide vaimulisele saada osas nõrge hinnangu ka teiste naaberriikide poolt. Lahingu ajal põlvitavad vaimulikud otse võitlusväljal, paludes, et ei oleks verevalamist, ohtlindel momentidel sageli nende abil sõlmitakse rahu, hoitakse ära asjatuid verevalamisi. Vaimulikud paluvad ühtviisi nii oma kui ka vaenlase sõdurite eest. Seetõttu vaenlased peavad utopistide vaimulise pühaks, pünetumatuks, neid ei sõlvata ei sõna ega teoga.

Usulisteus pühaks on iga kuu ja aasta algus ja lõpp. Kirinud on utopistidel lihtsad, aga kaunid, mahutavad palju inimesi.

Kagu juba märgitud, on utopistidel palju usundeid, kuid kõik teenivad ühte eesmärki - jumaliku looduse austamine. Üldised jumalateenistused peetakse nii, et midagi neis ei rüüva erinevaid seste. Seetõttu pole ka kirikutes mingeid jumalate kujutusi - igalüks võib

endaile jumalat ette kujutada nii, nagu ta seda ise soovib. Jumala poole pöördudes ei nimetata teda mingi erilise nimega, vaid üldisega — Mitra — sellega tunnustatakse ühtset loodust ja jumalust

Usupühadel (kuu ja aasta lõpupäevad) kogunetakse kirikutesse ja tänatakse jumalat möödunud kuu või aasta eest. Kuu ja aasta alguspäevadel toimub ühine palve, et õnnestus algav kuu või aasta. Jumalateenistusele tullaakse puhta südame-tunnistusega, vabarehena mõigest halvast.

Oma jumalateenistustel utopistid ei ohverda jumalale loomi, arvates, et jumalale ei või olla meelepärane verevalamine. Põhitatakse viirumit ja vahasiinlaid. Kõin utopistid on jumalateenistusel valges rüüs, vaimulinnud värvilistes, väga omuslovalt linnu sulgedest valmistatud rüüdes (selles peituvad mingi erilise mõte). Jumalateenistused toimuvad laulu ja muusika saatel. Jumalat tänatakse just selle eest, et ta on utopistidele andnud niisuguse suurepärase maa.

Morton oma „Inglise utoopias“ peatub ka utopistide religioosil ja rõhutab, et see oli suur samm edasi võrreldes Inglismaaga. Täielik usuvabadus, usulise taganemise puudumine muudab selle usundi vastandlikuks kodanlikus ühiskon-

nas levinud ristiusuga.

More on oma raamatus „Utopia“ pühen-
danud suurt tähelepanu usule. See tuleb tema
kaasajast, kes usu oli veel valitsevas ühiskonnas. More
ise oli usutra, veendunud usutra, kuid ta riski mõis-
tis paljutki usu halbadeist külgedest. Usundi tagur-
likkust tervikuna ei nutnud ta kuidagi mõista,
ja see on ka arusaadav — teadus oli sellers veel
liiga vähe arenenud. Ometi püüab ta oma loo-
dud ühiskonnas vabastada usuu neudest halbadeist
külgedest, mida ta nägi oma ümbruskonnas (usu-
line tagakuusamine jne.), püüab usuu näidata mit-
te rõhumisvahendina valitseva klassi käes.

Oleme vaadeldanud ühiskonda, mille lõi Tho-
mas More oma „Utopias“, tema sotsiaal-
majanduslikes, ühiskondlikes ja kultuurilistes suhetes. See
on ühiskond, millest veel kunagi pole olnud,
on ideaalne ühiskond. Ei saa kuidugi eita-
da, et sellel ühiskonnal on oma puudused
ka kaasaja seisukohest — orjus oli oma aja ju-
ba ammu ära elanud, aga More raendas
oma Utopiasse orjad. Ometi peab nõustuma se-
da elu jälgides More'i seisukohaga, et „...mitte
kusagil ei ole suurepärasemat rahvast ja õn-
nelikumat riiki“¹⁾ — seda kuidugi More'i kaas-

1) T. More, Utopia, lk. 162

ajal.

More andis oma „Utopiaga“ suurepärase kirjelduse klassideta ühiskonnast, võrdsusele rajatud ühiskonnast. See on sotsialistlik ühiskond, keegi utoopiline. More'i kaasajal ei olnud võimalik teadusliku sotsialismi põhineva ühiskonna kirjeldus, sest niisugune sotsialism oli alles teadmata. Utopilise sotsialismi tekkimine oli ajalooline paratamatus, see oli ainuse võimalus näidata ühiskonda, mis oleks põhiliselt vastandatud olemasolevatele.

Lõppsona.

Utopilise sotsialismi ja selle rajajate ühisimust on käsitlenud paljud ajaloolased ja kõigi nad on pidanud tunnustama utopistide - sotsialistide määratud tähtsust sotsialismi rajamisel. See oli esimene samm sotsiaalse mõtte ja sotsialismi tekkimisel ja siitpeale algab sotsialismi areng teadusena. See, et inimesed, kes tegelesid sotsialismiga, ei muutnud teosta teadusliku sotsialismini, on paratamatu. Engels ütleb, et utopistid „... olid utopistid sellepärast, et nad ei saanud olla midagi muud ajal, millal kapitalistliku tootmine oli alles nii vähe arenenud. Nad olid sunnitud uue ühiskonna elementideid konstrueerima emast peast, sest vanas ühiskonnas endas ei olnud need elementid veel ühikult nähtavalt esile kerkinud.“¹⁾

See tõttu jäi XVI saj. mõttejate sotsialism

¹⁾ Fr. Engels, Anti-Dühring, lk. 233

utoopilises, teid selle ellu rasedamiseks veel ei olnud. Ometi on nende tähtsus suur, sest nad paad süüsi aluse suurele ühiskondlikule õpetusele, mis sajandite möödudes muutus ainsaks õigeks teaduslike sotsialismi õpetuseks.

Rääkides Thomas More'ist, peab ütleva, et ta oli vabapaisete mõtleja, kelle mõju avaldus just ühiskondliku teadvuse, ühiskondliku riikide valdkonnas. Ta arendas ja laiendas ühiskondlikke vaateid, millel oli suur osa tolleajaste sotsiaalse õpetuste arengus. Tema ideed onitunud järsivaks ja arenesid edasi, muutudes täiuslikumaks, kuni jõudsid välja teadusliku sotsialismini. Tema vaadetele ja mõju õpetusele on omase riigide humanism, elulisus, äärmine õiglus ja teerav huumorist iramandile.

Ühiskondliku mõte arenes ka vabapaisete, kuid siis oli ta usulise ilmingu. Jäädus ise null usuliseks, vabastas More riski esimesena sotsiaalse, ühiskondliku õpetuse religioosist mõjust. More'i tähtsus seisneb selles, et ta oskas absolutismi võimutsemise all mitte ainult subituda kriitiliselt sellisele rügnorda, vaid ka vastandada sellele printsiipiaalselt erineva ühiskonna. Mõlemad külgi More'i õpetuses tuleb hinnata võrd

selt. Tema selge, kriitiline Inglismaa XVI saj. sotsiaal-majanduslike suhete iseloomustus omab suurt tähtsust. See oli üüli esimene samm uude aega, esimene kriitiline iseloomustus arenevatele kapitalistlikele suhetele, kapitali esialgse akumulaatsiooni protsessile. Thomas More'i „Utopia“ annab täieliku pildi, kuidas kapitalismi uoidikud, XVI saj. algul üldse võis kujuneda selline mõtleja, kes oma õpetuses jõudis kaasaegast kaugemale ette, mõistis kapitalismi tekkega kaasuvate pahede olemust ja paljastas neid julgelt. Arenevad, haritud inimesena mõistis ta hästi teda ümbritsevat tegelikkust, jälgis du avasilmi ja selle mõjul kujunesidki tema ühiskondlikud vaated.

Surematuks teib More'i tema õpetus klasside- ja ühiskondliku omavahelisele rajatud ühiskonnast. Muidugi, ka Thomas More ise ei uskunud võimalusse rajada niisugust ühiskonda kaasaajatingimustes, kuid ta nägi selles ainuülist võimalust kaasaaja huuanõistmiseks; ja muutis näha ühiskonna arengust kaugemale ette. Kui teorias kui ka praktikas oli ta kartmatu, julgelt oma seisukohti väitsev inimene. Oma „Utopiaga“ oli More uue tee rajaja ühiskondliku mõtte arengus. Selle uue õpetuse printsiibid pärandusid pidevalt edasi,

põlvest põlve kaudeks need põhimõtted edasi ja iga põlvkond andis oma osa selle edasi arendamisel. Pidevalt muutudes ja arenedes viiditas ta siiski kõige olulisema — mõtte klassideta, ekspluateerimiseta ühiskonnast, eramaandi kaotamisest.

Siinates More'i "Utopiat", peame märkima, et see töö ei kaota kunagi oma suurt ajaloolist tähtsust ja kohta sotsiaalsete õpetuste seas. Kõrgelt tuleb hinnata kogu teost läbivat eramaandi kriitikat, kui kogu ühiskondliku pahede allmat võitlust selle vastu tuleb pidada More'i töö kõige olulisemas saavutuses. "Utopia" on terav absoluutliku korra kriitika üldse, eriti aga kaasaegse Inglismaa kriitika, kus arenevad kapitalistlikud riigid absoluutse monarhia tingimustes omaid eriti vastiand joomid. More mõistab huusa ja kritiseerib valitsejate ebaõiglust ja võimu kuritarvitust, näitab lihtsaku hakatamatut ekspluateerimist. More esimesena maailmas annab õiglase sõja mõiste, seda küll puudulikkusega, kuid antud perioodil niiski täieliku ja ainukese.

Suur on More'i mõju hilisematele utopistidele. Alates Campanellast on nad kõik lugenud tema tööd ja seda suurel määral es-

sujuas võtnud oma õpetuste rajamisel.

Muudugi ei saa rääkida More'i õpetuse ebataielisusest. Sellel on puudusi, kuid üldine progressiivsus jätab need tahaplaanile. Need puudused on tingitud asjaolust, mis ei võimaldanud kõini küsimusi tema ühiskonnas lahendada tänapäeva tasemel. Nii on tema töö suureas puuduses orjuse instituudi sissetoomine oma klassideta ühiskonda. Muudugi ei moodusta need orjad tal mingit oma ette klassi, mitte nende tööle ei ole rajatud ühiskonna heaolu, kuid kahtlemata see asjaolu vähendab tema õpetuse progressiivsust. Selle mõistmiseks tuleb lähtuda konkreetsetest ajaloolistest tingimustest, mis ei võimaldanud tal kuidagi teisiti lahendada mõningaid vältimatuid küsimusi ühiskondliku elu - nagu ebameeldivad tööd ja surjatööd. More'i tuleb mõista tema ajajärgus, mis on arusaadavad ka need komistused tema sotsiaalses õpetuses. See, mis meile tänapäeval ei ole enam mingis probleemias, oli ülesaamatav raskuses alles teinava kapitalismi tingimustes. More ei osanud ette näha, et tehnikas võis tööd kergendada, sest tehnika tase tollal oli veel suhteliselt madal, kuigi manufaktuurides juba

riinib mõnesugune tehnika kasutamine. Sellepärast tuleb aru saada ka tema ühiskonnas orjuse keh-
testamisest ja mõningatest teistest väärsetest vä-
rsmuste lahendamisest

More oli üks huvitavamaid XVI saj. esindajaid
äldre, tõeline humanist, kuid alles marxismi-le-
niniismi klassikud hindasid teda teenete kohaselt,
kui utoopilise sotsialismi isa. Elades ühel kõi-
ge huvitavamatest ajaloolistest epohhidest, on te-
ma tegevus ja vaated tihedalt seotud selle tormi-
lise, kogu Euroopat raputava üleminekuga feoda-
lismist kapitalismi. More'is koondusid üsna tema
ajastule iseloomulikumad jooned ja vastuolud, mis
jätsid ka oma jäljed tema „Utopiaale“. Vmeti
on tõe tähtsus võrreldamatu, millest annab
tunnistust ka selle erandne levimine; More'i poolt
tarvitusele võetud nimetus - Utopia - andis ni-
me tervele ühiskonna teadusele - utoopilisele sot-
sialismile. Võimaliku, et More ise ei osistanud
oma „Utopiaale“ sellist tähtsust, kuid meie loe-
me teda suurema huviaga, kui More'i kaasajased.

More ise kirjutab oma töö kokkuvõttes,
et ta kirjeldas ühiskonda, „...mida ma igal
juhul tunnistan mitte ainult parimaks, vaid
ka armukses, mis võib osistada endale

täie õigusega ühiskonna nime." ¹⁾ Ta ütleb, et kas võib veel olla paremat rikkust, kui selline elu, nagu valitus tema Utoopia ühiskonnas. Ükski teine riik pole Utoopia ei võimalda mingust elu, inna jääb sa seal nälga, kui ei hoolitse enda eest. Ja selles on More'ile õigus. Üheski ekspluaterimisele rajatud ühiskonnas ei saa olla kõigi liikmete võrdsust, see saabub alles siis, kui on kaotatud eraomand ja inimese ekspluaterimine inimese poolt. Selline ühiskond saab tõelises alles siis, kui on teininud jõud vana valitava klassi kõrvaldamises ja uue ühiskonna rajamises. Kodanluse võimu uuutamise on võimalik ainult proletariaadi kui erilise klassi poolt, kelle majanduslikud elutingimused valmistavad teda ette säärasele uuutamisele, annavad talle võimuse ja jõu selle teostamiseks." ²⁾ Seni kaua aega, kui need majanduslikud elutingimused veel ei ole, ei ole proletariaati kui klassi, ei ole võimalik teostada ka klasside ühiskonna rajamist.

Muidugi on selge, et More'i sotsialism jääb naugle maha tänapäeva, teaduslikust sotsialismist. Sellist hoolimata - sest see oli paratamatu - imetleme asjolu, et vaatama-

1) П. Мор, Утопия, lk. 215

2) V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon, Tallinn, 1954, lk. 22

ta kõigile ebasoodsatele tingimustele, More'i sotsialism, nõrvuti märgitud puudustega, väljendab tänapäeva sotsialismi tunnuseid. Mahajäävus tänapäeva sotsialismist on paratamatu, sest ta tuleb ju tolleagsest ühiskonnast. Kui humanist ja poliitik seisis More oma kaasaegsete esimestes ridades, aga kui sotsialist lääs ta neist kaugelt ette. Kaasaegsed ei osanud teda hinnata, kuid tema ideed sersavad tänapäeval progressiivsete ideede hulgas auvohal.

Thomas More'i "Utopia" täitis oma eesmärgi - ta kritiseeris omaaja ühiskonda ja näitas, milline peaks olema tõeline ühiskond. Mis muutub aga selle ühiskonna teadmisse, tema rajamisse, siis sellele ei nuda More selgust leida. Ei muutunud seda sellepärast, et tõelist kommunismi elluvijat - proletariaati - veel ei ole. Ja nii valis ta nüu ainuse võimaluse - andis selle ühiskonna valmina.

More'i õpetus sisui ei jäänud teostumatuks. "Sotsialism muutus unistusest tegeliku elu jõues alles siis, kui sotsialismi ideed ühinevad proletariaadi klassivõitlusega. Marxi geniaalses õpetuses, kui ta ühendab enda imberlaidad töötajate massid... Thomas More'i täie

õigusega nimetataks utoopiline sotsialismi rajajaks ja ühes suurimaks esindajaks. "1) ütles Volgin oma sotsiaalsel artiklis More'i „Utopiaale“

Thomas More ei tundnud seda klassi, kes ainsena suudab kutsuda kodanluse ja piiratud kommunismi — s.o. proletariaat. „Kõikidest klassidest, kes praegu on kodanluse vastu, on ainult proletariaat tõeliselt revolutsiooniline klass.“2) Seda klassi ei olnud veel. Kuid ta tekkis ja arenes koos kodanlusega, kutsus selle ja lõi oma riigi, mis ei olnud enam Utopia ühiskond, vaid tõeline proletariaadi diktatuur. „Kapitalistliku ja kommunistliku ühiskonna vahel asub kapitalistliku ühiskonna kommunistlikus ühiskonnas muutumise revolutsiooniline periood. Sellele perioodile vastab ka poliitiline ülemineuperiood ja selle perioodi riik ei saa olla miski muu, kui proletariaadi revolutsiooniline diktatuur.“3)

1) B. T. Barran, Утопические социализмы..., lk. 28

2) K. Marx ja F. Engels, Kompartei manifest, lk. 41

3) V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon, lk. 45

Kasutatud kirjandus.

1. K. Marx, Kapital I, Tallinn, 1953, = K. Marx, Kapital
2. Fr. Engels, Anti-Dühring, Tallinn, 1954 = Fr. Engels, Anti-Dühring
3. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, Москва, 1952, = Ф. Энгельс, Крестьянская война.
4. K. Marx ja Fr. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1955, = K. Marx ja Fr. Engels, Kompartei manifest.
5. V. I. Lenin, Marasismi kolm allikat ja kolm komponenti, Tallinn, 1954 = V. I. Lenin, Marasismi kolm allikat...
6. V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon, Tallinn 1954 = V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon.
7. V. I. Lenin, Sõrreni mälestuses, Tööd, 18, Tallinn, 1953 = V. I. Lenin, Sõrreni mälestuses.
8. V. I. Lenin, Sotsialism ja usk, Tallinn, 1954 = V. I. Lenin, Sotsialism ja usk.
9. А. М. Деборин, Социально-политические учения нового времени, Москва, 1958 = А. М. Деборин, Социально политические учения...
10. J. Huizinga, Erasmus, Basel, 1928 = J. Huizinga, Erasmus.

11. Не пиши моря и Эразма Роттердамского, П. Мор, Утопия, Москва, 1953 = Не пиши моря...
12. История философии, I, Москва, 1957 = История философии.
13. К. Каутский, Томас Мор и его утопия, С-Петербург, 1905 = К. Каутский, Томас Мор...
14. П. Мор, Утопия, Москва, 1953 = П. Мор, Утопия.
15. А. Л. Мортон, Английская утопия, Москва 1956 = А. Л. Мортон, Английская утопия.
16. А. Л. Мортон, История Англии, Москва, 1950 = А. Л. Мортон, История Англии.
17. В. П. Петровский, Томас Мор. Биографический очерк, П. Мор, Утопия, Москва, 1953 = В. П. Петровский, Томас Мор.
18. В. Ф. Селинов, Ограбывания и крестьянские движения в Англии XVI века, Москва, 1949 = В. Ф. Селинов, Ограбывания...
19. В. Ф. Селинов, Пауперизм ^{в Англии} и законодательство Пюджетов в вопросе о милкрасе, Средние века, IV, Москва, 1953, = В. Ф. Селинов, Пауперизм в Англии...
20. А. М. Сказкин, К вопросу о методологии истории Возрождения и гуманизма, Средние века, VI, Москва, 1958. = А. М. Сказкин, К вопросу о методологии...

21. В. В. Штошар, Очерки по истории Англии XVI века, Ленинград, 1957. = В. В. Штошар, Очерки по истории...
22. Г. В. Тарле, Общественные воззрения Томаса Мора, Сочинения, I, Москва, 1957 = Г. В. Тарле, Общественные воззрения...
23. Дж. М. Тревилльян, Социальная история Англии, Москва, 1959 = Дж. М. Тревилльян, Социальная история.
24. В. П. Волгин, Историческое значение "Утопии", П. Мор, Утопия, Москва, 1953 = В. П. Волгин, Историческое значение...
25. В. П. Волгин, Предшественники научного социализма, Москва, 1947, = В. П. Волгин, Предшественники...

Sisukord.

- Sissejuhatus lk. 1-10
- I Inglismaa retsiaal-majandusmuud
ruhted XVI saj. algul lk. 11-39
- II Thomas More ja „Utopia“ tekkimine lk. 40-75
- III Kriitika Inglismaa retsiaal-majandusmuud uorra kohta XVI saj. algul lk. 76-111
- IV Thomas More utoopilise retsiaalimii
rajajana lk. 112-164
- Lõppsõna lk. 165-173
- Kamitatud kirjandus nimestii lk. 174-176